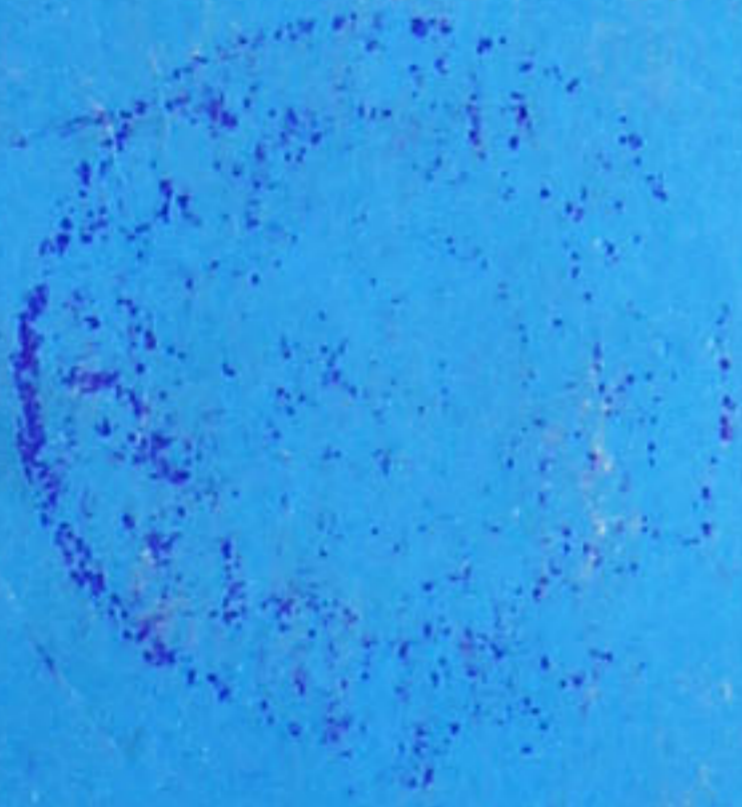

چون پیکار اور

4595

4595

تلخ بکریو

26

凡言少取

2014 11

肖猴相冲

宜：正行、求医、入政、忌：作、杜、安、床

27

2014 12

肖雞相冲

宜：結、婚、裁、裁、地、土、忌：祭、祀、沐、浴、冰、凍

28

2014 13

肖犬相冲

宜：受、聘、心、事、之、允、忌：拜、壽、作、灶、泥、瓦

29

2014 14

肖猪相冲

宜：... 忌：... 一、... 二、...

AMPUK RACE

2014 15

Tue.

SELASA

2

星期

Wed.

WEDNESDAY

3

星期

Thu.

THURSDAY

4

星期

Fri.

FRIDAY

5

星期

Sat.

SATURDAY

6

癸丑	甲子	丙戌	庚申	壬辰	甲寅
1	1	1	1	1	1
9	9	9	9	9	9
8	2	3	4	6	7
5	4	0	8	0	2

癸丑 猪	甲子 狗	丙戌 狗	庚申 猴	壬辰 龙	甲寅 兔
1	1	1	1	1	1
9	9	9	9	9	9
8	2	3	4	6	7
5	4	0	8	0	2

COPYRIGHT ©

COPYRIGHT ©

癸丑	甲子	丙戌	庚申	壬辰	甲寅
1	1	1	1	1	1
9	9	9	9	9	9
8	2	3	4	6	7
5	4	0	8	0	2

癸丑 猪	甲子 狗	丙戌 狗	庚申 猴	壬辰 龙	甲寅 兔
1	1	1	1	1	1
9	9	9	9	9	9
8	2	3	4	6	7
5	4	0	8	0	2

چونواں پنجابی ادب

یکے از مطبوعات

تاج بک ڈپو — اردو بازار — لاہور

87963

87963

جملہ حقوق محفوظ نہیں

1995

ایڈیشن

نوید احمد

نے

منظور پریس

توں

چھپوا کے

تاج بک ڈپو

ولوں

شائع کیے۔

مل:- - [40] روپے

چونواں پنجابی ادب

نصاب نئی پیرچہ الف

ایکٹو

موتبیینے

ڈاکٹر اسلم رانا (مدیر)
ڈاکٹر شہباز ملک
ڈاکٹر سید اختر جعفری
یونس اختر
نور احمد شائق

تاج بک ڈپو — اردو بازار — لاہور

والد مرحوم ملک نذیر احمد دا ایشاعتی کاروبار دا شوق کوئی آدمی صدی رہیا
 اے ”اعلیٰ تے ستا“ اونہاں دا مشن سی۔ مینوں وی اوہناں دے سائے تھلے کم
 کرن دی عزت تے مسرت حاصل رہی اے۔ ہُن اوہناں دی ذات نوں میں اپنا
 رہرتے آگو پانا آں تے مٹنا آں میری دلی دعا اے کہ رب تعالیٰ آخرت وچ
 اوہناں دے مرتبے اُچے توں اُچے کرے تے مینوں وی توفیق دیوے کہ میں والد
 مرحوم دے ایشاعتی مشن اُتے کاربند رہ سکال۔ (آمین!)

□ نوید احمد □

ویدوا

۹		پہلی گل
۱۱	حفیظ تائب	نعت
۱۳	شرف کنجاہی	وَن دابوٹا (نظم)
۱۵	احمد راہی	سورج تے دھرتی (نظم)
۱۶	عارف عبدالمتمین	غزل
۱۹	نواز	پنڈ داباؤ (افسانہ)
۲۵	عبدالمجید بھٹی	قسم (قومی نغمہ)
۲۶	منیر نیازی	سفر دی رات (نظم)
"	"	گل دی گل (نظم)
۲۹	قیوم نظر	مان اے مینوں (نظم)
۳۰	روف شیخ	غزل
۳۲	شرف کنجاہی	وارث شاہ دا پنجاب (مضمون)
۴۰	سلیم کاسٹر	غزل
۴۲	باقی صدیقی	ایہ نہیں مینڈا گراں (نظم)
۴۴	سجاد حیدر	ونجارا میرے مان دا (ڈرامہ)
۵۸	شیر افضل بھٹری	بیلے دی سحر (نظم)
۶۰	بشیر مندر	نیں جیون دی (نظم)
۶۲	رشید انور	غزل
۶۴	ارشاد میر	پگ (انشائیہ)
۶۶	اقبال صلاح الدین	پتھر (نظم)

۷۸	اختر کشمیری	گیت
۸۰	حنیف باوا	دھی (افسانہ)
۸۵	النور مسعود	جہلم دے پل تے (نظم)
۸۸	الطاف قریشی	دو جی موت (نظم)
۸۹	ڈاکٹر سید اختر جعفری	پنجابی ناول تے اوہرا مستقبل (مضمون)
۱۰۰	محمد اسماعیل بیٹی	بھلیکے (نظم)
۱۰۲	سمیع اللہ قریشی	پنجاب وچ اسلام دا کھلاڑ (مضمون)
۱۱۱	منظور وزیر آبادی	غزل
۱۱۳	ماجد صدیقی	بہار (نظم)
۱۱۵	رشید سلیم سہیں	سرداراں (افسانہ)
۱۲۳	نادر حاجوی	روسکداں تے رو (نظم)
۱۲۶	یونس اختر	غزل
۱۲۸	النور علی	اسلم (افسانہ/انشائیہ)
۱۳۵	رشید عثمانی	غزل
۱۳۷	ڈاکٹر شہباز ملک	آزادی دے مجاہد لکھاری (مضمون)
۱۵۱	راقب قصوری	نعت
۱۵۳	حبیب اللہ فاروقی	مدینے وچ حضور دی آمد (مضمون)
۱۵۹	مولا بخش گشتہ	غزل
۱۶۱	ڈاکٹر فقیر محمد فقیر	بیٹے ویلے وی یاد (قومی نظم)
۱۶۴	بوٹو افضل الدین	بچے دے اتھرو (افسانہ)
۱۶۶	فیروز دین شرف	حرص (نظم)
۱۶۷	پیر فضل گجراتی	غزل بوسی
۱۶۹	حکیم ناصر	غزل

۱۶۱	میاں ہدایت اللہ	سی حرنی
۱۶۲	برداپشادری	ابیات
۱۶۴	حاجی محمد صفوری	پندنامہ (ستی)
۱۶۶	محمد بوٹا گجراتی	شہادت امام حسینؑ (جنگ نامہ)
۱۶۸	مولوی غلام رسول عالمپوری	سراپانگاری (احسن القصص)
"	"	چھٹی
۱۸۱	خواجہ غلام فریدؒ	کانی
۱۸۳	میاں محمد بخشؒ	حمد
۱۸۵	ہاشم شاہ	ستی
"	"	دیوڑھ - دوہڑے
۱۸۶	مولوی لطف علی	سیقل نامہ
۱۸۹	پیر محمد	جنگی میدان و نقشہ (وار)
۱۹۱	سچل سرمستؒ	کانی
۱۹۳	وارث شاہ	ہمیر
۱۹۵	حافظ بہ نور دار (رانجھا)	بول نماز (نثر - اسلامی فقہ)
۱۹۶	حیدر علی طمانی	سی حرنی
۱۹۸	-	پتھی روٹی (ایمان دیاں صفتاں)
۱۹۹	کتبے شاہؒ	کانی
۲۰۰	سلطان باہوؒ	ابیات
۲۰۲	حاجی محمد نوشہ گنج بخشؒ	مواعد نوشہ
۲۰۴	شاہ حسین	کافیاں
۲۰۶	بابا فرید گنج شکرؒ	بول (شلوک)

پہلی گل

پنجابی زبان نوں بی اے دی سطح اُتے پڑھاؤن واسطے اچ تیکر جیہڑی پالیسی اُتے عمل کیتا گیا اوہ ایہہ سی کہ چند اک مصنفان ویان کتاباں کورس وچ مقرر کردتیاں جائدیاں سن۔ جیہڑے توں دو وڈیاں خرابیاں پیدا ہوندیاں سن۔ اک تے ایہہ کہ ایہناں مصنفان وچوں بعضیاں ویان کتاباں ضخامت دے حساب نال بہت وڈیاں سن تے دوجے پاسے طالب علم نوں مجموعی طور تے پنجابی ادب دے درجہ بدرجہ ارتقاء واکوئی اندازہ نہیں ہو سکدا اسی تے نہ ای اوہ پنجابی ادب ویال ساریاں صفناں توں واقف ہو سکدا اسی۔ ایس لئی ایہہ ضروری سمجھیا گیا کہ تعلیمی درجے دے معیار تے طالب علم دی ذہنی سطح نوں سامنے رکھدیاں ہوئیاں اک ایہہ نمائندہ انتخاب کورس دے طور تے پیش کیتا جاوے جس نوں پڑھن نال طالب علم پنجابی زبان تے ادب توں ایس طرح جانوں ہو جان کہ پنجابی دے کلاسیکی ادب توں لیکے اچ تیکر دی ترقی واک غیاوی وچا نچہ اوہناں دے سامنے آجاوے تے نال ای اوہناں نوں پنجابی ادب ویال دکھو وکھو صفناں نال جانکاری ہو جاوے۔ ایس انتخاب نال طالب علماں نوں پنجابی زبان دی لغوی ترقی وادی اندازہ ہو جاوے گا۔

جتنوں تیکر موجودہ انتخاب یعنی ”چونواں پنجابی ادب“ دا تعلق اے ایہدے وچ کوشش ایہہ کیتی گئی اے کہ ہر صنف تے ہر دور دی نمائندگی ہو جاوے تے اوہناں نوں انتخاب وچ اپنی اہمیت دے مطابق تھاں لبھے۔ پر اک گل لے کہ ایس انتخاب وچ تاریخی ترتیب نوں اٹا دتا گیا اے۔ کلاسیکی ادب توں موجودہ دور ول آون دی تھاں موجودہ دور توں پچھانہہ ول جاون دی کوشش کیتی گئی اے۔ ایہدی اک وڈی وجہ ایہہ وے کہ ایس عہد دے

طالب علموں و ذہین لازمی طور سے ایسے عہد دی لسانی تہذیبی تے ادبی قدریں تے روایاں نوں
پھیتی قبول کر لیند اے تے پھیر اوہے حوالے نال اوہناں واسطے ماضی و اجازہ لینا سوکھالا
ہو جاندا اے۔

جتنوں تیکر پنجابی ادب دے دکھو و کھو دوراں دا تعلق اے اوہناں دی ترتیب دی مکمل
وٹھلی رکھی گئی اے۔ مثال دے طور تے اسیں پاکستانی دور نوں اک دور دی حیثیت نال پیش
کیتا اے۔ حالانکہ پاکستانی ادب دا اک حصہ اصل وچ ویہویں صدی دے دوجے تے تیسرے
دہاکے دی تواریخ اے۔ ایسے طرح عبوری دور نوں اسیں کلاسیکی ادب توں بعد پاکستان بن
تیکر دے سارے عرصے لے تے کھلا دتا اے۔ انج ای کلاسیکی ادب دے وی کئی دور ہو
سکدے سن پر ایس سارے کلاسیکی ادب نوں اک دور دے طور تے پیش کیتا اے۔
امید اے کہ ایہہ انتخاب استاداں تے شاگرداں دونوں واسطے نہ صرف دلچسپی و باعث
بنے گا سگوں تعلیمی اعتبار نال وی صحیح خطوط آتے پنجابی ادب دی تدریس و اذریعہ بنے گا۔
ایس انتخاب دے مرتبین نے دیانت داری تے پوری محنت نال اپنے فرض نوں
سرا انجام دین دی کوشش کیتی اے ایس لئی اوہناں دا شکریہ ادا کرنا میرا فرض اے۔
ایہدے نال ای اوہناں ساریاں لکھاڑیاں دے وی اسیں احسان مند آں جنہاں دیاں پر
مغز تے قابل قدر تخلیقاں ایس انتخاب دی زینت بنیاں۔

اسلم رانا (مدیر)

شعبہ پنجابی - پنجاب یونیورسٹی

حفیظ تائب

نعت گوئی دے حوالے نال حفیظ تائب ہوریاں دا ناں اردو تے پنجابی دونوں زبانوں وچ بڑا اچھا
 لے۔ اوہناں نے نعت توں اک نواں انداز دتا اے۔ اوہناں دیاں نعتاں والفظ لفظ حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم
 نال عقیدت تے محبت دے جذبے وچ ڈربیا ہوندا اے۔ نعت گوئی دی عام روایت توں ہٹ کے نعت
 وچ اپنے تے اپنے عہد دے آشوب دے حوالے نال رسول اکرم دی سیرت تے ذات نال عقیدت تے اثر
 بھریا اظہار حفیظ تائب دی نعتیہ شاعری دی واضح شناخت تے پہچان لے۔ اوہ صرف نعت گو ای نہیں سگوں
 ایسے کہ وہ وچ نعت گوئی لئی اک تحریک تے معیار بنے نہیں۔ آپ ۱۴ فروری ۱۹۳۱ء نوں احمد نگر گوجرانوالہ
 وچ پیدا ہوئے۔ حاجی چراغ دین آپ دے والد داناں لے۔ پنجابی وچ ایم اے نہیں۔ واہڑا دے محکمے دی
 نوکری توں فارغ ہو کے اچ کل اورینٹل کالج پنجاب یونیورسٹی لاہور وچ پنجابی دے استاد بنیں۔ چپن چھان“
 ”یک مہراں دی“ تے ”صلو علیہ وآلہ“ آپ دیاں کتاباں دے ناں نیں۔

نعت

لب دیا پیار یا مدح تیری خس خس مؤموں پیا کردا
 تیرے سوہنے قد دیاں گلاں سرور سرور پیا کردا

ہک اچیرے خلق تیرے دی خلق توں پیچھے لاندی
 جگجگ جگجگ راہ تیرے دا کرو کرو پیا کردا

عشق تیرے نے چنبے وانگوں اندر مشک چپایا
 یاد تیری وچ کونل وانگوں دل کو کو پیا کردا

کملی والیا نظر کرم دی اچ ہر نگھا بندہ
بے قدری دیاں پالیاں دے وچ ٹھرو ٹھرو پیا کردا

تیرا عکس نظر آؤندا اے مرشد باہو اندر
اچ وی جس وی واج دے اتے جگ ہو ہو پیا کردا

رب نے جدوتے میں مینوں اینے درد خزانے
فرکیوں تائب ہر ویلے میں مرد مرد پیا کردا

مشریف کنجاہی

— مشرف کنجاہی جدید پنجابی شاعری کے موڈ ہی نہیں۔ آپ نے نظم کے نشر ہر دو صورتوں وچ پنجابی دی بڑی معیاری تے اچی پدمردی خدمت کیتی لے۔ اوہناں دے تنقیدی مضموناں دا مجموعہ ”جھاتیاں“ دے ناں نال تے شاعری دا مجموعہ ”جگراتے“ دے سرناوین ہیٹھ چھپیا۔ دونوں کتاباں اپنی اہمیت پاروں خاصیاں مشہور میں۔ کنجاہی صاحب نے علامہ ڈاکٹر اقبال دے ”خطبات“ تے ”جاوید نامہ“ دا پنجابی وچ ترجمہ وی کیتا اے۔ آپ اکتوبر ۱۹۱۵ء وچ گجرات دے شہر کنجاہ وچ پیدا ہوئے۔ اردو تے فارسی وچ ایم اے کرن گروں مختلف کالجوں وچ تے کجھ حریونیویٹی وچ استاد دی حیثیت نال پڑھانڈے رہے۔ علامہ اقبال دی فارسی شاعری نوں پنجابی نظم وچ ڈھالیاتے اوہناں دے خطبیاں نوں پنجابی نشر دا بانا پوایا اے ایہہ کتاباں چھپ چکیاں نہیں۔ ایس توں علاوہ اوہناں نے پنجسورہ دے نال نال پنجاں قرآنی سوتاں دا شمری ترجمہ وی شائع کرایا لے۔ اوہناں دی شاعری وچ ساڈے دیہاتی وسیب دے جھنکارے تے پنڈاں دے لوکاں نوں پیش آون والے مسئلے دا اظہار جدید طرز احساس دے حوالے نال پیش کیتا گیا لے۔ اوہناں دیاں پنجابی زبان تے ادب لئی خدمتاں دے اعتراف دے طور تے ۱۳ اگست ۱۹۸۲ء نوں حکومت پاکستان و توں ”تمغہ امتیاز“ دتا گیا لے۔

ون دا بوٹا

میں دن دا سنگھنا بوٹا
 مٹھنڈیاں میریاں چھانواں
 مٹھیاں میریاں پیلوں
 دے توں راہیا جانڈیا
 بھگتھن بھانیا مانڈیا
 آچا جھٹ گھسائے
 میریاں پیلوں کھائے

میری چھانویں بہہ لے
 میں دن دا سنگھنا بوٹا
 ٹھنڈیاں میریاں چھانواں
 کیہ ہو یا پنڈھ سارا اگتے
 کیہ ہو یا دن سرتوں ڈھلایا
 جیون پینڈا ڈونگھا منیا
 پرانچ دھپے سرتیاں
 ڈھدل پھکیاں
 کجھ نہیں بن دا
 اوہوا جھٹ سہانے
 جیہڑے چھانواں ہیٹھ ومانے
 ایہہ چھانواں وی چار دہاڑے
 چار دہاڑے جو بن
 مرط پتریاں نے جھڑنا
 اج آکے بہہ لے تھلے
 میں دن دا بوٹا سنگھنا
 ٹھنڈیاں میریاں چھانواں

احمد راہی

احمد راہی ۱۲ نومبر ۱۹۲۳ء نوں امرتسر وچ جمے۔ ایہناں دے والد خواجہ عبدالعزیز کاروبار کرے سن۔ راہی ہوران لکھن داندھارہ دو تون بدھا۔ رسالہ ”سویرا“ دے ایڈیٹری رہے۔ ۱۹۴۹ء وچ پنجابی زبان دی سیوالٹی ادب دے میدان وچ اترے۔ اپنیاں گیت انگ دیاں نظماں پاروں بڑے مشہور ہوئے۔ ”ترنجن“ دے ناں نال ایہناں دے کلام دا مجموعہ چھپ چکیا ہویا اے۔ احمد راہی ہوری جدید احساس دے شاعراں وچ شامل نیں۔ پچھلے کتیاں ورہیاں توں فلمی دنیا دے واسی بنے ہوئے نیں۔ گیت نگاری تے مکالمہ نگاری پاروں بڑے مشہور نیں۔

سورج تے دھرتی

چمٹھدے دتوں آؤندا سورج
لہندے دل ٹر جاندا
آوے لٹ لٹ چان لے کے
جائے ہنیرے پاندا

اودے دگم کرم تے دھرتی
پئی اسے چپ چپیتے
خورے اوس کیہ منتر بھوکے
کیہڑے جبادو کیتے

اودے پیار چہ مٹھے مٹھے
درہے ہزاراں پیتے

اوپتے رو رو ہا سے کیرے
ہس ہس اتھرو پیتے

تو نہہ سو رج میں دھرتی چناں
وچھی آں قد میں تیرے
توں تے میرے لوں لوں دے پوج
پالتے نہیں ڈیرے

میں کتھے ہن تو نہہ ای تو نہہ ایس
اوپلے نہیں بس میرے
میرے ہا سے میرے ہنچو
سبھے ہتھہ نہیں تیرے

تیرے رگم کرم تے چناں
پئی آں چپ چیتے

عارف عبدالمستین

عارف عبدالمستین اردو تے پنجابی دونوں زبانوں وے نامور ادیب نقاد تے شاعر نہیں۔ آپ خواجہ عبدالمحمید وے گھریکیم مارچ ۱۹۲۳ء نوں کوچہ وکیلاں امرتسر وچ پیدا ہوئے۔ بچپن توں ای اعتماد فکر تے دانش اوسناں دی ذات تے کردار واک حصہ بنے رہے نہیں۔ اردو نظم تے نثر دیاں کئی کتاباں توں اڈا اوسناں پنجابی دی وی ڈھیر تے معیاری خدمت کیتی اے۔ ”اکلا پے دامسافر“ اوسناں دیاں پنجابی نظماں تے غزلاں دا مجموعہ اے۔ ۱۹۷۹ء وچ ”پرکھ پڑچول“ دے ناں نال اوسناں دے تنقیدی مضموناں دا مجموعہ چھپیا اے۔ آپ اے ج کل ایم اے او کالج وچ اسلامیات دے پروفیسر نہیں۔

غزل

لوکی مینوں چہرے اُتے نول چڑھا کے ہلے نہیں
منہ دے کتے مٹھے سارے کتے کوڑے دل دے نہیں

سجناں دے کرماں دے قصے سوہنی تے جاگدے نہیں
کتے پریم بچاری اج وی کچے گھڑے تے مٹھدے نہیں

دھرتی دے اک اک جلتے تے چند اپنی میں وارداں
واچلتے تے اک اک رُکھ دے سارے پتے ہلے نہیں

چار چوہیرے دیکھنے پے گئے ڈراؤنے خواب حقیقت دے
ایہہ سارے جھلن نہیں اکھ دے جھیرے اکھ دے تل دے نہیں

پلکاں وی چُک ہو لی ہو لی بول وی دھیرے دھیرے بول
جے پھٹ پین دلاں اندرتے قیامت تیک نہ سہلے نہیں

عارف آیس وکھانواں تینوں منظر نوپیں زمانے دے
کندھ دے حرفاں نوں کجھ بندے سواں مال پٹے پھلے نہیں

نواز

نواز ہواں داناں پنجابی کہانی کاراں دی پہلی صف وچ شامل اے لفظاں دے آپسی جوڑ میل پاروں
آپ زبان دے حوالے نال اک خوبصورت سماں پیدا کر دے نیں۔ صلاح الدین ندیم ہوری اوہناں بارے
لکھد نیں: ”اوہنوں جیاتے زمین نے پر اوہ ہمیشہ اپنا رشتہ اسماناں نال جوڑ والے“ ایہناں دیاں کہانیاں
دے کردار بڑے محبوبہ پر متحرک نظر آوندے نیں۔ آییاں کہانیاں دا مجموعہ ”ڈوہنگیاں شاماں“ دے
ناں نال چھپیا ہویا اے۔

اوہ جناب نور محمد ہوراں دے گھر ۳ ستمبر ۱۹۲۵ء نوں امرتسر وچ پیدا ہوئے۔ ۱۹۴۹ء وچ اسلامیہ
ہائی سکول خزانہ گیٹ تون دسویں پاس کیتی۔ پہلاں اردو وچ لکھا شروع کیتا تے نال نال پنجابی ول وی دھیان
دتا۔ ”ڈوہنگیاں شاماں“ تون اڈ ”اک شام رنگی کر دی“ دا مجموعہ وی چھپ چکیا اے۔ اوہ آج کل لاہور
وچ رہندے نیں۔ ریڈیو پاکستان لاہور تے ٹیلی ویژن سنٹر لاہور تون اوہناں دے ڈرامے، افسانے تے فیچر
نشر ہوندے رہندے نیں۔

پنڈ دا باؤ

پنڈ دے سارے ای منڈے نوری نون باؤ کہندے سن۔ باؤ لفظ ایڈا بڑا تے نہیں
سی جنھوں سن کے تے نوری دے ہتھ کنبن لگ پنڈے سن۔ پے ایڈا چنگا وی نہیں سی
جنھوں لوکاں دے مونہوں سن کے نوری دیاں اکھاں مشرم نال کجلا جانداں۔ جدوں وی
کوئی منڈا اوہنوں کولوں نگھدیاں دیکھ کے ہولے جیہے ”باؤ“ کہندا اوہ چھیتی نال انج
اودے کولوں نگھ جانداں جنہوں ہن اوہ ”باؤ“ کہہ کے اودھی سانولی جہی بانہہ وی
پھڑلے گاتے اودے کول منڈے ہوسے ایہہ وی کہہ دے گا:
”کیتے چلے او سوہیلو“

نوری نون ایہو جیہیاں گلاں سوچ دے آج دس ورہے ہو چلے سن سویرے

ستے پیئے اٹھ کے، منہ ہتھ دھو کے گھروں نکلیاں، پنڈرے پھوٹے جیسے سکول وچ لگے ہوئے بوہڑ دے درخت تھلے بیٹھیاں یاں پھیرا تے نوں اپنے ای گھروچ منجی تے لے پیاں خورے اوہنوں کیہ ہندا کہ اوہنوں انج لگدا اجنویں اوہرے کول ای کھلوتے پنڈرے کسے منڈے نے اوہنوں ہولی جیہی ”باؤ“ کہہ دتا اے۔ اوہرے ہتھ غصے نال کنبن لگ پیندے۔ اوہیاں لمیاں پلکاں والیاں ڈونگیاں اکھاں شرم نال کجلا جاندیاں۔ اوہ تیزی نال ایدھر اودھر دیکھن لگ پیندی تے اوس ویلے یاں تے اوہ پنڈرے کسے راہ تے کئی ای ٹری جاندی ہندی تے یاں پھیرا اپنے ای گھروچ منجی تے لٹی پئی ہندی تے اوہرے کول کوئی وی نہ ہندا۔ اوہ بڑے غور نال اپنے اگے پچھے دیکھدی پر اوہرے دل نوں یقین پھیروی نہ آؤندا۔ اوہ ویلا اوہدی نیکی تھی کئی جان تے بڑا عذاب بن جاندی پھیرا اوہ کدی گھرے دا ٹھنڈا پانی پیندی یا مکان دے دیہڑے وچ ایدھر اودھر پھرن لگ پیندی یاں کسے کچی

کنہ نال لگ کے کناں کناں چہ روندی رہندی۔

نوری ایس طرح ای روندی رہی تے پنڈرے منڈے اوہنوں ہن اچھی اچھی ”باؤ“ کہن لگ پئے۔

نوری دا ایس پنڈ وچ سوائے اک چھوٹے بھراتوں ہوہر کوئی نہیں سی اوہدی اپنی عمر کوئی باقی تھی ورہے سی تے اوہا چھوٹا بھراتوں اوں کو ورہیاں داسی۔ کئی ورہے پہلے وی اوہ ایسے ای گھروچ، ایسے ای پنڈ وچ رہندی سی۔ پر اوہوں اوہرے نال اوہرے ماں پیو وی ہندے سن۔ تے پھیرا اوہ ایس پنڈ وچ ای نہیں بلکہ سارے ای جہان وچ اپنے نکتے جہنے بھرانال کئی رہ گئی تے ہن اوہ اپنے ماں پیو دی قبر تے ڈپوسے بال رہی ہندی اے۔ پہلوں نوری آپ پڑھدی ہندی سی سویرے سورج نکلن توں پہلے ای اوہدی جاگ کھل جاندی پھیرا اوہ اپنی ماں نوں جگاندی، دونوں رل رل کے گھر داکم گر دیاں تے جدوں سورج ہولے ہولے ایس پنڈ وچ جھاتی ماردا، اوہوں اوہدی ماں اوہنوں لستی دا پھیرا ہویا گلاس پیاندی،

رومال وچ اک دوپرائیٹے بندھ دیندی تے اوہ آپنیاں کتاباں وچ اوس رومال نوں رکھ کے سکول پڑھن چلی جاندی۔ نوری نے ایس طرح ای اٹھ جماعتاں پاس کر لیاں تے جدوں اوہ نوویں وچ داخل ہوئی اودوں نوری اپنے ماں پو کو لوں وچ پڑ گئی۔ ہن نوری اوسے ای پنڈ وچ رہندی سی تے اوہ دے نال نوواں کوڑھیاں دا اوہا بھراوی سی، ہن اوہ آپ نہیں سی پڑھدی پنڈ دے چھوٹے چھوٹے بالوں نوں پڑھاؤندی سی تے اوہناں بالوں وچ اوہا بھراوی سی۔ ایس پنڈ وچ کلی ای نوری سی جیہڑی دو ویلے روٹی کھان لئی سارا سارا دن بالوں نوں لب پڑھاندی رہندی سی۔

نوری دی عمر تے اوہ سی جیہڑی عمر وچ گڑیاں لبس چپ ای کرد رہندیاں نیں یاں جے بے وس ہو جان تے پھیر اپنے آپ کو لوں وی شرماءندیاں نیں پر مونہوں کجھ وی نہیں کہندیاں جہانویں اوہناں ول کوئی تکتے تے بھانویں نہ تکتے، پر اوہناں نوں انج لگدا اے جنویں ہر منڈا اوہناں نوں دیکھ رہیا اے۔ نوری نوں انج تے نہیں سی لگدا، پر پھیر وی سکول وچ بالوں نوں پڑھاؤندیاں اوہ ایہ ضرور سوچ دی سی کہ عمر اوہدی بالوں نوں پڑھاؤن والی نہیں تھوڑی جیہی دیر لیتی اوہ چپ ہو جاندی تے بال اوہ دے ول انج دیکھن لگ پندے جنویں اوہ اوہ دے دل دی گل نوں تاڑ گئے ہوں، اوس ویلے نوری بالوں نوں روٹی کھان دی چھٹی دے دیندی۔ تے جہانویں اوہ ویلا بالوں دے پانی پین داوی نہ ہندا۔ پر ایہ ویلا ہر روز نہیں سی آؤندا۔

کدی کدی آؤندا سی، پر آؤندا ضروری۔ نوری بالوں نوں پڑھاندی سی شورے ایسے ای کر کے پنڈ دے سارے ای منڈے اوہنوں "باؤ" کہندے سن۔ پر گل ایہہ نہیں سی۔ نوری جوان وی سی تے پنڈ دی اٹھ جماعتاں پڑھی ہوئی گڑی دی جوانی ذرا نکھری ہوئی ہندی اے۔ اوہ اپنے کالے تے لہتے والاں نوں سرھوں داتیل ای لاندی سی، شلوار تے قمیض ای پاؤندی سی۔ اوہ دے نک وچ کوئی موٹا موٹا جیہا سونے دا ٹونگ ہندا سی۔ پیریں اوہ بھرتی ہندی سی، جیہڑی پنڈ دیاں دوجیاں گڑیاں وی پاؤندیاں

سُن، پُرخورے کیہ گل سی، اوہ ایہناں کپڑیاں وچ پنڈ ویاں دوجیاں گڑیاں کولوں ذرا دکھری گدی سی۔ تا جوتے پھیموتے داری نوں لوک ایس ای ناں نال بلاؤندے سُن، پُرخوری نوں کوئی وی نوری نہیں سی کہندا۔ سارے ای ”باؤ“ کہندے سُن۔

پنڈوا ایہہ ”باؤ“ پنڈ وچ رہندیاں ہویاں وی پنڈ وچ نہیں سی رہندا۔ ایہہ اوبدی اپنی سوچ سی۔ کدی کدی تے اپنی ایس سوچ کولوں اوہ آپ وی اپنی کوسنگ آجاندی کہ اوہنوں آپنے آپ نال نفرت ہون لگ پئیدی۔ اوہنوں آپنے آپ کولوں خوف آون لگ پئیدا۔ آپنے لمے کالے وال اوہنوں زہر بھرے ناگ لگن لگ پئیدے تے اوہ کنبدی ہوئی پھیتی نال جھٹکا دے کے آپنے کھلے وال بٹھ دیندی تے اپنیاں دوتہاں بانہواں وچ اپنا منہ لے کے کچی گندھ نال لگ کے کتاں کتاں چہرہ رندی رہندی، تے پھیر اوہنوں انج لگدا جنویں پنڈ دے کسے منڈے نے اوہنوں ہولی جیہی ”باؤ“ کہہ کے بلایا اے۔ اوہ تیزی نال اکھاں چک کے ایدھر اودھر آگے پچھے دیکھدی تے جدوں اوہنوں آپنے کول کوئی وی نظر نہ آوندا، تے اوہ پھیر بانہواں وچ منہ دے کے رودن لگ پئیدی۔

نوری نوں کولوں سنگھ دے دیکھ کے منڈے اوہنوں ”باؤ“ تے ضرور کہندے سُن تے اوہ تیزی نال اوہناں دے کولوں سنگھ وی جاندی سی پُرخوری وی اگانہہ ودھ کے اوبدی سانولی جیہی بانہہ پھڑ کے اوہنوں ایہہ نہیں سی پچھدا ”کہتے چلتے او سوہنیو“! نوری ایہو چاہندی سی کہ ہن کوئی اوہدا رستہ روک نوے اوبدے راہ وچ کھلوجا دے، تے پھیر نوری اوبدی بانہہ پھڑ کے آگے ودھے، کلی نہ جاوے۔

نوری ایہو سوچدیاں باتیاں ورھیاں دی ہوگی سی پُرخالی اوہ ویلا نہیں سی آیا۔ کدی کدی اوہنوں ایہہ وی خیال آوندا سی کہ کتے ایہو ای نہ ہووے کہ اوہ ساری عمر بال ای پڑھاؤندی رہوے تے منڈے اوہنوں ”باؤ“ ای کہندے رہن۔ اوہ کلی سی تے کلی ای سوچدی سی۔ اوہدا کوئی ہووے دوجا ہے گاوی نہیں سی، چھنوں اوہ آپنے دل دی گل سنا سکے۔ پنڈ ویاں گڑیاں تے

87963

اودھے نال بہندیاں وی نہیں سن۔ ہمیشہ اودھے پیراں وچ یاں اودھے کو لوں نیویں جگہ
تے بیٹھیاں سن تے جدوں اک واری پھیموں وی بانہہ پھڑکے اودھنے اودھنوں نال بٹھان کی
کوشش کیتی سی، اودوں پھیموں ایہہ کہہ کے ہیٹھاں بہہ گئی سی ”اسیں اجد کڑیاں تہاڈے
نال نہیں بیٹھ سکدیاں باؤ“

”باؤ“ والفظ پھیموں دے مُنہ وچوں سن کے نوری نے پھیتی نال اودھے مُنہ تے ہتھ
رکھ دتا سی ”توں جتھے مرضی بیٹھ، نہ ہو رکھ نہ کہویں“ نوری نے اکھیا تے چپ ہو گئی۔
ایس واقعہ دے بعد نوری سارا سارا دن کسے سوچ وچ ڈُبتی رہندی۔ کدی سوچدی مینوں
پنڈویاں کڑیاں۔ پنڈوی کڑی کیوں نہیں سمجھدیاں۔ کدی سوچدی آخر میرے وچ کیہڑی چیز
اے جیہڑی اودھناں کو لوں وکھری اے۔ اوہ شیشے اگے کھلو جاندی۔ اپنے سانولے مُنہ سفید دنداں
تے سجرے ہونٹھاں نوں ویکھ کے خورے اودھنوں کیہ ہندا کہ اوہ اک ٹٹنڈا ساہ بھردی تے
اودھنوں انچ لگا اجنویں پنڈو دے کسے مُنڈے نے اودھنوں ہولی جیہی باؤ کہہ دتا اے۔ اوہ پھیتی
نال شیشے اگول ہٹ جاندی تے اودھیاں لمیاں پلکاں والیاں ڈوہنگیاں اکھاں شرم نال کجلا
جاندیاں اوہ تیزی نال اپنے آلے دو آلے دیکھن لگ پیدی تے کول کوئی وی نہ ہندا۔ اوہ
شیشے توں مُنہ موڑ کے مکان دی کچی کندھ نال لگ کے کتاں کتاں چر روندی رہندی۔
نوری ایس طرح ای پڑھاؤندی رہی تے شرماؤندی رہی۔ پرہن اوہ کجھ بے وس
ہندی جاندی سی۔ پڑھا پڑھا کے، شرما شرما کے تے رو رو کے، اودھی جان اُدھی ہو گئی سی
تے پھیر اودھنے اک دن سوچیا کہ آج راہ وچ ٹرے جاندیاں جیہڑا اودھنوں پہلوں ”باؤ“ اکھے
گا، اوہ اودھی بانہہ پھڑکے اگے ودھے گی، کلی نہیں جاوے گی۔
آج اودھی چال وی پہلے ورگی نہیں سی اوہ دھرتی تے انچ پیر رکھدی سی جنویں اوہ کسے
قبرستان وچوں لنگھ رہی ہووے۔ اوہ ایس طراں ای تُردی رہی تے فیروا دے کتاں وچ اک
آواز آئی۔ ”باؤ“

نوری نوں انج لگا جنویں کسے نے کسے قبر وچ اوہنتوں بلایا ہووے، اوہنتے ایہدے
 آگے کجھ نہیں سُنیا۔ اوہدے ہونٹ کنب رہے سن اوہنتے چھیتی نال مڑ کے اوہدی بانہہ پھڑ
 لئی۔۔۔۔۔ اوہ نوری وانواں گورھیاں دا بھرا سئی تے ایہہ پہلی واری سی جدوں اوہ
 مکان دی کچی کندھ نال لگ کے نہیں سی رو رہی۔ نوری کناں ای چہر اپنے اوس بھرا دے نال
 لگ کے روندی رہی، پھیر اوہ اٹھی بھرا دی بانہہ پھڑ کے سکول ول تہ پئی تے اوہ بھرا کجھ
 وی نہ سمجھ سکیا۔

عبدالمجید بھٹی

عبدالمجید بھٹی ہوری ۲۴ فروری ۱۹۰۲ء نوں نواں پنڈا اوکھہ ضلع گوجرانوالہ وچ چراغزین پٹواری ہوراں دے گھر جتے۔ تعلیم دے محکمے وچ نوکری کیتی پر چھیتی مگروں نوکری چھڈ کے صحافت والے پاسے آ گئے۔ ”ہونہار“، ”کسان“، ”مہر پنجابیت“، ”پنج دریا“ تے کئی ہور ادبی رسالیاں دے ایڈیٹر تے معاون دی رہے۔ بچیاں لئی اردو تے پنجابی وچ بڑیاں سوہنیاں نظماں لکھیاں جنہاں کتابی صورت وچ وی چھپیاں۔ بھٹی ہوراں دی پنجابی شاعری لوک گیتاں دے مزاج دے بڑی نمونے لے۔ اوہناں دے گیتاں تے مجموعے ”داناں“ ”دل دریا“ اے۔ ”اکتارہ“ وچ نظماں گیت تے غزلاں شامل نیں۔ ”دل دیاں باریاں“ اوہناں دے افسانیاں دا مجموعہ اے۔ ”ٹھنڈا“ دے سرناں نوں نال اوہناں دا ناول وی چھپ چکيا اے۔ اوہناں دے لکھے ترانے وی کتابی صورت وچ چھپ چکے نیں۔ بھٹی ہوریں جدید پنجابی شاعری دے آگواں وچ شامل نیں۔ آپ دی وفات ۱۹۷۶ء وچ ہوئی۔ آپ نے شاہ حسین دیاں کافیاں دا اردو نظم وچ ترجمہ وی کیتا ہویا اے۔

قسم

قسم شہید دے لہو دی مینوں
 اوہے قطرے قطرے پاروں
 میرے باغ نیں ساوے
 میریاں پیلیاں ہریاں بھریاں
 وسدے میرے بوہے چننے
 وسن میرے شہر گراں

قسم شہید دے لہو دی مینوں
 اودے قطرے قطرے پاروں
 مانواں لوں ددھاں دے مان
 دھیاں تے بھیناں دے مہرتے
 آن تے شرم دی چٹی چادر
 رنگ سہاگ دے لوئی نروئے
 میری پرھیا میری گگ

قسم شہید دے لہو دی مینوں
 اودے قطرے قطرے پاروں
 کجلے تے نیٹاں دا مل
 چانواں تے ریجھاں دیاں پدنگاں
 عشق تے اچھے پیار ہلارے
 نگھیاں پیڑاں گیت نروئے
 پیلاں پاندی رنگ حیاتی

مینیر نیازی

مینیر نیازی داسوچ فکرتے اظہار دا انداز دیکھنے لویکلے۔ شاعری وچ اوہناں دا اک اپنا علامتی نظام ایسے تھیرا اوہناں دے کلام دی بڑی واضح پہچان لے اوہناں دی شاعری تجسس تے تلاش دا احساس دواندی اے اوہناں داصرف بیان کرن دا انداز ای دوجیاں تون وکھرا نہیں سگوں سوچن دا انداز وی جدا اے۔

”سفر دی رات“ ”چار چپ چیزاں“ تے ”رستہ دسن والے تارے“ اوہناں دیاں پنجابی نظماں تے چند غزلاں دے مجموعے میں مینیر نیازی ہورں دی فکر افروز گفتگو وی سنن دے قابل ہوندی اے۔ ۱۹۸۱ء وچ اوہناں دا ڈرامہ ”قصہ دو بھرانواں دا“ چھپیا اے۔ آپ ۹ اپریل ۱۹۲۸ء نوں خاچور ضلع ہوشیار پور وچ پیدا ہوئے۔ والد داناں فتح محمد خاں نیازی سی بسا سیرال وچ رہندے رہے پر آج کل لاہور رہ رہے ہیں۔ اردو شاعری وچ وی اوہ اک نویں رنگ تے نوپکے انداز دے شاعر ہیں۔ تے دونوں زبانوں دی شاعری وچ اچ پدھر دا مقام رکھدے ہیں۔

سفر دی رات

ورہے مینہہ وچ ٹریا جانواں رات سی بوہت ای کالی
اپنے ای پرچھانویں کولوں دل نوں ڈراون والی
شاں شاں کر دے دکھ پتل دے اتھہیاں کہیاں واواں
اوس رات تے بوہتے لوکی بھل گئے گھر دیاں راہواں

گل دی گل

گل بیٹھا کجھ سوچ رہیاں
گل اک نرے ویسے دی

اپنے پنڈ دے پتلاں ہٹھاں
 چھوٹی عید دے میلے دی
 میں جیہڑا مشہور ہاں ایناں
 دل دے بھیت لکاون وچ
 غم دی تیکھی جیک نوں گھٹ کے
 اُپروں ہسد احباون وچ
 اوس پرانے دن دے وچوں
 کر کے یاد اک موقعے نوں
 زور وی لا کے روک نہیں سکیا
 اپنے دل دے ہٹو کے نوں

قیوم نظر

اصل ناں عبدالقیوم اے جدوں ادب وچ آئے تے نظر تخلص کیتا سچ قیوم نظر مشہور ہو گئے۔
جنم ون، مارچ ۱۹۱۴ء لالی پور دے وسنیک میں، انگریزی تے اردو وچ ایم اے میں گورنمنٹ کالج لاہور
وچ اردو دے استاد سن۔ ریٹائرڈ ہون مگروں کچھ چھپناج ٹیکسٹ بک بورڈ وچ مائز ضمون رہے پھر
پاکستان نیشنل سنٹر لاہور دے ڈائریکٹر رہے تے پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی دے سربراہ وی رہے۔
اردو نے پنجابی وچ اچ پدھر دے لکھن والے میں پنجابی وچ شاعری دا مجموعہ تول تے میں چھپ چکیا اے۔
پنجابی نثر وچ انشائیہ بڑا سونہا لکھدے میں۔

مان اے مینوں

تیریاں نظراں ہٹھاں آواں
میں تے کوئی اجہی ٹے نہیں ماں
فیروی ایس تے مان اے مینوں
میرے دل نول توڑیا اے توں
تیرے کول کدی جا اپڑاں
میری کیہ جسرتا جو سوچاں
فیروی ایس تے مان اے مینوں
ہجر دا ایہہ دکھ ونا اے توں
دونوں جہانیں تیریاں لشکاں
ان ہنیرے وچ میں ترٹھاں
فیروی ایس تے مان اے مینوں
رات توں پرودہ چکیا اے توں

رؤف شیخ

رؤف شیخ جبرید پنجابی غزل وچ اک نویکلے مقام دے مالک نیں۔ غزل دے حوالے نال نواں احساس رؤف شیخ دی کتاب "بلدا شہر" دا خاص موضوع اے۔ ایس توں پہلاں اوہناں دیاں دو کتاباں "کرتاں" تے "واتاں" پبلیشنگیاں سن۔ اوہناں دی شاعری دا سفر تقریباً ۱۹۶۴ء توں شروع ہویا۔ آپ ۱۴ اگست ۱۹۳۴ء نوں حافظ آباد ضلع گوجرانوالہ وچ پیدا ہوئے اوہناں دے والد داناں شیخ محمد شریف سی۔ رؤف شیخ پاکستان رائٹرز گلڈ لاہور ریجن دے سیکرٹری دی رہے نیں۔ ادارہ پنجاب رنگ رجسٹرڈ دے چیئرمین وی نیں۔ پنجابی فائنل کرن مگروں اوہناں پرائیویٹ طور تے بی اے دا امتحان پاس کیتا۔ آج کل اوہ لاہور وچ کارڈ بار کر دے نیں۔

غزل

دل تے جو کجھ بیت گئی اے دسیا نہیں میں یاراں نوں
چپ دی بگل مار لئی اے گل نال لا کے ہاراں نوں

اکھیاں وچوں دل دا بھیت جے ڈکھ پوے تے حیرت کیہ
گھر والے تے جو کجھ گزرے پتہ ہونداے دیواراں نوں

جیبھ نوں دن داں ٹھلے دب کے ایہہ سٹ وی میں جبر لئی اے
ٹٹیا ساز وی چیک اٹھدا اے ہتھ پوے جے تاراں نوں

پھلتاں دے چہرے نیں جھڑیاں بھستے رنگ نیں کلیاں دے
کیہڑے کالی جیبھ والے دی کھا گئی نظر بہاراں نوں

بہانویں ڈاروں کوچ وچھڑ کے عمراں تک گر لاندی اے
 وچھڑی کوچ تے یاد نہیں آؤندی کدی وی اڈویاں ڈاراں نوں

شیشے ورگے جتے دے وچ دل پتھر دا ٹوٹا اے
 سب شو بھاوے سکھنے دیوے پرکھ لیا فن کاراں نوں

اڈوی دھوڑ توں فال نئی اے میں اوہناں دے آؤنے دی
 اکھیاں نے فربتے دتے آج میرے اتباراں نوں

لگیاں دی اٹھی چکی وچ پس گئے جتے سدھراں دے
 دھوٹناں دی سنجان نہیں ہوندی لوہے دیاں تلواراں نوں

سجناں ہن تے واپس آجا کوئی وی آکھن والا نہیں
 کس دے پیار دی شہ تے موڑاں روت میں پشاں مہاراں نوں

وارث شاہ دا پنجاب

پنجاب، دے شاعراں وچوں وارث شاہ جیڈی مشہوری کسے حاصل نہیں کیتی تے اوس دی ہیر نالوں وودھ کے خورے ای کوئی کتاب پڑھی جاندی ہوئے۔ اس دا کارن وارث شاہ دا بیان کرن دا ڈھنگ اے کیوں جے ہیراں تے ہورتاں وی لکھیاں ای نیں۔

پرگلاں دے سواد توں علاوہ سالوں وارث شاہ دی ہیر وچہ اوس پنجاب دی جھک وی ملدی اے جس وچہ وارث جیا پلیاسی۔ صنعتی انقلاب توں بچیا ہویا جاگیر داری رولے دا پنجاب جس دے لوک:

”پھیل گبر و مست اریٹے نیں سندر اک توں اک سوایا ای“

کنیں کوکلے پاندے نیں، سر جھپتے رکھدے نیں تے لک لنگیاں بندھے نیں۔ اجے وی کرے کرے باراں وچہ ایس طرح دی دستوں دا پتہ لگدا اے۔

ہیر پڑھیاں صحیح ہوندا اے جے اوووں لوکاں دی دستوں جھٹکری جی تے لوکاں دا سہارا ”بھوتیں“ ای ہوندی سی یاں مال ڈنگر۔ زمینداری وچہ نریاں وہیاں کھان نہیں ہوندىاں ہتھوں جس طرح رانجھے دے بھراواں دیاں گلاں توں پتہ لگدا اے لوکی کج نہ کرن نوں چنگا نہیں سن گندے۔ کم کاج وی سارے مٹی نال ای ہوندے سن تے اٹھے پیر۔ ایسے کر کے جیہڑے:

”پنڈ اچھنڈ کے اسی نال دیکھن تنہاں ڈھنگ کیہا ہل واہنا نیں“

تے جنہاں واہناں نہیں اوہناں کھاناں کیہ اے تے لڑ لگیاں نوں کھاناں کیہ اے۔

اہناں ہلاں وچہ پٹے نہیں چوڑن ہوندے تے چوڑے پٹے جھٹ، دا جھٹ بھانویں کٹے

ای چنگے لگدے ہون ”رن“ یعنی زندگی دیاں ذمہ داریاں نوں جی آیاں آکھن والی عورت اہوا جیہاں نوں پسند نہیں کر سکتی:

”تن پال کے چوڑے پٹے جنہاں کسے رن کی اوہناں نوں چاہناتی“

تے جس چاہناتی ایس اوں ہیر وانگوں آپ کے پاسے جوگانہ رہناتی۔

بھاتیاں دے رانجھے نوں مہنے نرے مہنے نہیں۔ ایہہ اوں زمینداری وستوں ویاں

اُچتیاں نیویاں وی تصویر نہیں۔ اوہناں پنجاں چھیاں بولاں وچہ وارث تے رانجھے دے

روپ اوں ویلے دے ”لٹ بور“ منڈیاں وانقشہ کھچ ونا اے۔ اہوا جے منڈیاں واکم

کیہی جے ”وہیاں بہہ کے وارے وچہ دن لاه چھڈناں تن پانناں پٹے چوڑے، آرسی

دچوں اپنا آپ دیکھتاں، ونجھلیاں وجاناں، گلیاں وٹھریاں وچہ بھونڈیاں رہناں تے کڑیاں

تاڑویاں پھرنا۔ کڑیاں جنہاں سدا پیکے نہیں سی بہہ رہنا ہوندا۔ تے ایسے کر کے اوں سے

جدوں آون جان ایڈا سکھتا نہیں سی اوہناں کڑیاں نال پیار پاپاں پنڈ چھڈناں پنڈا سی،

تے اہوا جے وسباں توں جنہاں دا ذکر کیتا گیا اے لوکی اندازے لالیندے سن جے ایہہ

نڈھڑا کے روز دا پرہنا اے۔ تے جے اوہ ایس انت نوں نہ پجدے تاں ہڈ حرامی ہون کے

گھراں دی کھڑا کھڑی توں ست کے ”کتے آپ مہاریاں“ نکل جاندا۔ خاص طور تے اوہ

جیہڑے ماپے مویاں بچھوں بھر جاتیاں دے دس پنڈے کیوں جے اوہ نہیں دیکھ سکدیاں

جے ”کریں کم ناہیں اچھا کھائیں پھنیں“

رانجھاوی اک اہوا جیہا امی منڈا سی تے ایسے انت نوں سچیا۔ بھراواں زمین وند

لتی تے ”پے گئے گلیں رہیٹھے ہن سارے“ دواک دھاڑے ای جو ترالا کے تھک پاتے

”ارلیاں لاه کے سچاواں نوں وگیا“ اخیر بھر جاتیاں نال رُس بول کے کرے مونہہ کر جان نوں

تیار ہو گیا۔ پنڈاں وچہ آج وی تے اودوں وی اس توں وڈا مہنہ نہیں ہو سکدا جے بھرا رُس

کے ٹر جائے۔ رانج بھریکاں وچہ بہن جوگانہ نہیں رہی وا۔ اُنج وی جنگڑی وستوں وچہ بھراواں

وی بڑی لوڑ ہوندی سی تے آج وی ہے دے ۵

بھاتیاں باہجھ نہ مجلساں سوہنڈیاں فی بھاتیاں باہجھ کج بھرم تے بھارناہیں

لکھ اوٹ ہے کول وسینڈیاں دی بھاتیاں گیاں جڈی کوئی بارناہیں

بھائی ڈھاوندے بھائی اساروے نیں بھائیاں باہجہ بانہواں بلکارناہیں
 بھائی مرن تے پوندیاں بھج بانہیں بناں بھائیاں بھرے پروارناہیں
 بھانویں وارث شاہ دے سے وچہ تے ہن دے سے وچہ بڑی وختہ اے۔ پر
 بھرا کیڈی کوشتے ہوندے نیں اج وی پنڈاں وچہ دسدے ای جان سکدے نیں۔
 ایسے کر کے بھرا ایہہ نہیں چاہندے جے دھید و پنڈ چھڈ جاتے تے اوہ سارے واہ
 لاندے نیں۔

پنڈاں وچہ اج وی تے اگے وی اوپرے بندے وی رات ٹپان لئی دو ای
 تھانواں سن۔ دارایاں مسیت۔ پراک نکھیر ضرور اے۔ دارے وچہ ہر کسے آوٹا ہوندا
 ایس کر کے اوختے اوہوارات گزارن لئی جانڈے جیہڑے کسے گلوں "میلے" نہ ہوندے۔
 اوختے کھوتران کھوترن والے بھتیرے ہوندے تے مسیتاں وچہ راتیں نمازی دوچار آئے،
 چار رکاں کھچیاں تے گھراں نوں ٹر دے ہوئے، ایسے کر کے رانجھالے نماز ہوندیاں وی
 دارے دل مونہہ نہیں کردا مسیت دل کردا اے تے ایس طرح وارث شاہ سالوں مسیتاں
 دے مند چنگ دا پتہ دسد اے۔ سانوں معلوم ہوندا اے جے مسیتاں اوووں عبادت خانے
 ای نہیں سن سکول دا وی کم دیندیاں سن۔ اوختے عربی فارسی دیاں کتاباں۔ پنجابی وچہ لکھیاں
 ہوٹیاں فقہ تے اصول دیاں کتاباں تے صرف نحو دیاں کتاباں پڑھائیاں جاندیاں سن۔
 اس دے نال ای وارث دسد اے جے مسیت دے ملوانیاں دے کم اعتراض توں
 اچے نہیں سن۔ ایختے آکے وارث شاہ سالوں پنڈواں دیاں مخرویلے دیاں رھجھاں
 توں واقف کردا اے۔

چڑی چوہکری نال جاں ٹرے پابندی پٹیاں ددھ دے وچہ مدانیاں نی
 صبح صادق ہوئی جدوں آن روشن تدوں لائیاں آن چھپلائیاں نی!
 اکناں اٹھ کے ریڑکا پادتا اک ڈھونڈ دیاں پھرن دوہانیاں نی
 اک اٹھ کے بلیں تیار ہوئے اک ڈھونڈ دے پھرن پرائیاں نی

لٹیاں کدھ ہرنالیاں ہالیاں نہیں سیٹیاں بھوتیں نوں جنہاں نے لائیاں نی
گھربا ہرناں چکیاں بھوتیاں نیں جنھاں توں گنڈھ پکانیاں نی
رانجھے دے نال وریا پار کر کے اسی جھنگ دی زویں تے پہنچ جانڈے ہاں
جیہڑا "ہیر" دا وطن اے۔ اوس دے اوتھے ڈٹھے پنگ تے سٹھ سہیلیاں توں پتہ
لگدا اے جے اوس دا پیر مہر جو چک چنگا سوکھا سی تے زویں بھانڈے والا۔ اگے چل کے
وارث شاہ جس ویلے اوس دیاں مچاں دا ذکر کردا اے اوس توں وی اہوا جا پدا اے۔
کیوں جے ہماں شماں چوکھا مال نہیں رکھ سکدا۔ ایسے ای سانوں پتہ لگدا اے، جے
اودوں باراں وچہ آپ مہارے کیٹیاں قسماں دے گھاہ ہوندے سن جنہاں نوں کھا کھا
کے مال مٹھا، ننگھا تے سنگھتاں دودھ دیندا سی۔ پورے چھان یاں رچکے نال دودھاں وچہ
اوہ گل کیتھوں آسکدی اے۔ وارث شاہ ستانی اٹھانی قسماں گنڈا اے تے مچاں دے
کوٹجاں وانگ ڈار بیلے وچہ پھر دے دسد اے۔ اہناں ڈاراں نوں چارن واسطے چاک
رکھنے ای پیندے سن تے اوہ اینے عام نہیں سن ہوندے کیوں جے ایہہ کم بڑا کدھبا جہا
ہوند اسی۔

رانجھے تے ہیر دے پیار بارے بہت کج لکھیا گیا اے پر ایس پاسے گھٹ ای
دھیان گیا اے جے اوہناں دے روپ وچہ اوس رولے دا حال بیان کیتا گیا اے جس وچہ
دو اوپرپاں تھانواں دیاں دے پیار دے پروان چڑھن دا ایہہ ای طریقہ ہو سکدا اے جے
چاک بنیا جائے، فقیر بنیا جائے یاں بل نال اُدھالا کیتا جائے، رانجھا آخری گل جوگا نہیں سی
تے دو جے دونوں دھوئیں اوس پھول دیکھے۔

عشق تے مشک اکھدے نیں چھپے نہیں رہندے تے ایسے کر کے؛
"نشر ہوئی ایہہ گل وچہ جھنگ سارے ہیر دوستی چاک دے نال لائی"
ماں توئے لعنت کر دی اے۔ مہر جو چک رانجھے نوں جواب دے دیندا اے۔ پر ایہہ
تنتے تادیاں گلاں سن۔ ماں رانجھے نال بل گیا ہو یا سی تے "مہیں چھٹرن نہ باجھو رنجھیٹھے"

دے: "نالے اوس دے وانگ کس چھڑنیاں سن۔ لا پرواہ چہ والوں کو لوں تے "کائی گھس
 جائے کائی ڈب جائے، کائی شینڈہ پاڑے، کائی پار رہے" اودھر دھی گلاں کر دیاں اشارہ کر
 جاندی اے جے "خاک اڈسی دھی جے نستی اونی" گل ماں دے وجود وچہ پئے جاندی اے۔
 موت دیکھ کے اوہ کس قبول کر لیندی اے تے چوچک نوں ہو رہی پاجے کے رانجھے نوں موڑ
 لیاؤن واسطے کہندی اے۔ کس والے نوں آگے ای لیف سخاند اے۔ اوس آپ تے اکھیں
 کج وی نہیں سی ڈٹھا ہیر دی ماں ای اکھیاں سی۔ ایس کر کے:

"چوچک اکھیا جانا اس نوں دیاہ تیک تاں مہیں چہ لئیے"
 اوہ دل نوں تسلی دے لیندا اے جے:

"ساڈی دھی وا کج نہ لاء لیندا سب ٹہل ٹکور کر لئیے"

ایہہ دو بول ساڈے پینڈ و جیون دی اک عجیب جہی تصویر پیش کر دے نہیں پرہے سچی۔
 چنگی طرح دھیان مار لے تاں کتے ای چوچک چاکاں دے بارے ایسے طرح سوچدے نہیں
 تے کنھیاں ای ملکیاں اوس گل توں ڈردیاں جس دا اشارہ ہیر کر دی اے گھریں سنھاں لان
 والیاں نوں مناؤندیاں رہندیاں نہیں سے

ملکی اکھدی لڑیوں جے نال چوچک کوئی سخن نہ جوتے لاؤنا نہیں
 کیہا ماپیاں پتران لڑن ہوندا تساں کھٹناں تے اساں کھاؤنا نہیں
 چھڑ مال دے نال میں گھول گھتی مال ساہنجدہ راتیں گھریں آؤنا نہیں
 توئیں چو کے دودھ جماؤنا نہیں، توئیں ہیر واپنگ وچھاؤنا نہیں

"توئیں ہیر واپنگ وچھاؤنا نہیں" تے:

"گڑھی کل دی تیرے توں رُس بیٹھی توئیں اوس نوں آناؤنا نہیں"

وچہ بڑی ڈوسنگیائی تے سچائی بھری ہوئی اے۔ نال ای کیہا ماپیاں پتران لڑن ہوندا
 اکھ کے ملکی اک پوری پھچھے کٹن زنانی وانگ رانجھے نوں ایہہ اودھر ہون جوگا نہیں
 چھڑ دی تے اوس دی بھجدی آس نوں بال جاندی اے۔ ساڈیاں باراں اے دی اونہاں

جاگیر داری رو لسیاں وچدوں لنگھ رہیاں تے اہناں تھانواں دے لوک ای اہناں
گلاں دا تے گوڑیاں واسوا لے سکدے نیں۔ اوتھے ماضی تے حال اک ہوئے
دسدے نیں۔

ہیر تھجدی سی جے ہن اوہ پہلیاں ان بھول کھلاں نہیں لبھ سکدیاں تے ایسے
وارث شاہ اک ہو گھنڈ چاندا اے۔ ہیر رانجھے ول اک سہیلی نوں گھلدی اے تے
مٹھی نانن دے گھرنوں دونوں ”پتن“ بنا دے نیں۔

”گھڑی رات رہندی گھر ہیر جائے رانجھا وگ چھڑے مچھی گائیاں دا“

دن نوں دوپہرویلے ہیر نہاوں دا پتج پا کے تے رانجھا مچھاں نوں پانی دکھان دریا
تے آجاندے۔ اہناں گلاں توں اسی جان جاندے ہاں جے اوس ویلے دی ”غرضیاں“
والیاں نوں ”ٹھاہراں“ لبھ ای جانداں سن تے اوہ عام طور تے تانناں دے گھر ہونڈے
سن۔ شاید اس کر کے جے نائی آپوں عام طور تے حجامتاں کرن باہر ڈیرے ڈیرے بھونڈے
رہندے سن تے گھر لگا ہوندا سی۔ دو جا اوہناں دے گھر ”والاں“ دے بہانے آ جا
سکی واسی۔

پر وارث زبے اہوا جئے پنجاب دا ای حال نہیں دسد۔ اوہ سہانوں دریا
تے کھڑے لہہ دی دسد اے جے اوہوں مُنڈیکیا دریا وچ نہان ویلے کہی کج کر واسی۔
ہیریاں اکھ کے کسے دا بھیج جانا۔ کسے دا لک نوں مشک بوری بن کے چھڑنا۔ تیری مجھ
کئی کتا جھدی اے اکھنا۔ خربوزیاں نوں کوڑا بکبا بنانا۔ باہولیاں مارنا۔ مردے تاریاں
ترنا۔ گھرم چھالاں مارنا۔ مٹی مار کے پتال دی مٹی لیاؤنا۔ لم ڈھینگ تے بگلے بن کے
پانی وچ ڈگنا۔ کدھرتے سنسار بننا اوہوں دہلی پانی دیاں کھیڈاں سن، تے اچ وی کرے
کرے اوہناں دا نشان پیا لبھدا اے تے وارث دی ہیر وچ تہاں سدا پیا لبھے گا۔
ہیر دا دیاہ ہو جاندا اے۔ اوہ کھیڑیں جاو سدی اے۔ پر رانجھے نوں وسار دی نہیں

اوس نوں سنیہا گھلدی اے جے :

”جھب ہو فقیر نے پہنچ ایٹھے اوتھے جھنڈا کاس نون گڈیا ای“

ہن اہوگاٹ چن جوگی رہ گئی سی۔ رانجھاٹے تے بالناٹھ کول جاندا اے۔ ترامنت کر کے جوگ لیندا اے تے کھیڑیاں ول دھائیاں کر لیندا اے۔

ایس تھاں وارث شاہ سانوں بالناٹھ دے روپ وچہ اوہناں سنٹاں ساوہواں دا جھلکار وی دسدا اے۔ جیہڑے ”جیونڈی جان تے خاک سماونے“ وی سچی تصویر نہیں تے اوہناں دا وی جیہڑے رانجھے وانگ رن لیاونے واسخر پالین نون ایس پاسے جھک جانڈے سن یاں ایہہ جان کے جے اس نالوں سوکھا ہو ر کوئی کم نہیں؛

”منگ کھا ونا کم نہ کاج کرنا نہ کج چارنا نہ کج چوونا جے“

عورتاں دا جوگیاں ول تے جوگیاں دے ٹونے ٹونکیاں ول مہاڑ ہوندا اے تے جتاں پچھا نہہ دھیاں مار لے ایہہ مہاڑ چوکھا ای دسدا اے۔ جوگی اوس سمے تن تے من دے روگ پلاں وچہ گوا دین والا گنیا جاندا سی۔ اوس دا اک بچن کنھیاں ای گجھیاں تے اگرمھیاں مصیبتاں دا اُپا ہوندا سی۔ ایسے کر کے جدوں رنگپور وچہ ”نور فقہ دا آن ظہور ہویا“ آس وند خلقت رجوع آن ہونڈی اے بھانویں اوہ آپ اوہناں نالوں وی چوکھا آس وند سی تے اوہناں جوٹیاں وچہ گوا چالعل پیا ڈھونڈا پھر داسی۔

دنیا وچہ لوکی رانج دھسب لاندے آئے نیں ایسے کر کے جتھے پہلاں بالناٹھ رانجھے نون اکھدا اے ”کج دس جٹا کہی بنی تینوں“ اوتھے رنگ پور کول پالی وی اوس نون ویکھ کے جان جاندا اے جے ”توں تاں چاک سیالاں دا نام دھیدو“ تے جس ویلے اوہ پنڈ وڑدا تے کھوہ تے پانی بھرویاں گڑیاں وی اہو ا سوچدیاں نیں جے ”بارہیر وا بھانویں تاں ایہہ جوگی“

رب وی پیدائش ہر تھاں اکو جی اے۔ جے جھنگ وچہ ہیر نون کوئی سہیلی جھل گئی سی تاں ایٹھے رانجھے نون قولوں جھل جانڈی اے۔ تے جے اوتھے ملکی تے چوچک اپنے لوبھ وچہ اٹھے ہو کے جس نون پہلاں گھروں کڈھدے نیں اوسے نون پھیرنا لیاؤندے

نے تاں رنگ پور وچہ سہتی ہیر دی اپنی ننان پہلاں جوگی نال لڑکے ہیر نال وگر کے جس
 ویلے جوگی دی راہیں مراد دی کنسو پاندی اے آپوں اپنے ماں پیوتے بھرا دی لاه کے
 رڑی تے سڈی اے تے ہیر رانجھے دامیل امی نہیں کراندی بھراتے ماں پیو کولوں منتاں
 کرا کے جوگی نوں اپنے گھر منگو اندی لے تے ہیر نوں وی اوہدے کول لے جاندی
 اے۔ تے ایہہ کوئی اچرج نہیں۔ اچ وی ہیراں تے سہتیاں رانجھے کر دیاں نہیں تے
 پنڈاں ویاں کھنیاں ای ادب لیاں وچہ بھرجایاں نناناں داہتھ ہوندا اے سہیلیاں اُج
 وی اُنجے سنہے کھڑ دیاں نہیں تے مٹھیاں ناناں دے گھریں اُج وی رانجھے موجاں
 کر دے نہیں۔

حقیقت ایہہ دے جے وارث شاہ واہر کردار اوس سماج تے اوس پنجاب واک
 کردار لے۔ بھانویں اوہ رانجھا اے تے بھانویں ہیر۔ بھانویں کیدو تے بھانویں چوچک۔
 اوس دا جوگی تے اوس دا بالنا تھ وی اوس سماج دی شے نہیں۔ ایہہ سماج اپنی موت مر
 رہیا اے تے اوس دی تھاں پونجی واد مل رہیا اے جس وچہ نہ تے نہ نکیاں ویاں دھونیاں
 نہ بالنا تھ تے نہ رانجھے درگے جوگی۔ ایہہ سب چیزاں اک ایہہ سماج وچہ کھپ سکدیاں
 نہیں جس وچہ لوکاں نوں دہل ہووے تے تھاواں وی وٹیاں لگیاں ہوں۔ شہراں تے
 سڑکاں توں دراڈے پنڈاں وچہ اے وی ایس دا گھرا لہجدا اے تے ایسے کر کے ایس
 پنڈاں وچہ رہن والے وارث شاہ دی ہیر نوں پڑھ کے جو سواد لے سکدے ماں اوہ شہراں
 والے نہیں لے سکدے تے جس طرح دوجیاں زبانوں وچہ لوکاں نوں پرانے قصے کہانیاں
 نال اوہ دلچسپی نہیں رہی اوسے طرح عجیب نہیں جے اوہناں قصیاں ول دی لوکاں دا مہاڑ
 گھٹ جائے۔ شہراں وچہ اچ وی وارث واناں لین والے تے بھتھیرے ہوں گے پر
 جنہاں ایس نوں پڑھیا دے اوہ ورسے ای لہجن گے۔

سلیم کا شعر

سلیم کا شعر پنجابی زبان دے نامور شاعراں وچ شامل نیں۔ اوہ نظم تے غزل دونوں صنفیاں وچ طبع آزمائی کر دے نیں۔ اوہناں وی شاعری لفظ ”پنجاب“ دے نال نال پنجاب دے روپ تے ویسے وی وی ترجمان لے۔ اوہناں اکتوبر ۱۹۳۷ء وچ محمد دین بٹ ہوراں دے گھر جنم لیا۔ بی اے تیک تعلیم حاصل کیتی۔ جدید احساس دیاں پنجابی نظماں دے لکھاریاں وچ شامل نیں۔ پہلے نظماں دا مجموعہ ”تتیاں چھانوں“ دے نال نال چھپیا، ۱۹۶۸ء دے شروع وچ اوہناں دیاں غزلاں دا مجموعہ ”سرگی دا تارا“ دے سرنا نویں ہیڈ چھپیا لے۔

غزل

جو بول زبانون نکل گیا
اوہ تیر کمانوں نکل گیا

میں دل وچ اوہنوں لبھناں داں
اوہ دور اسمانون نکل گیا

خواباں نہ تک ایہناں بدلے
یوسف کنعانون نکل گیا

ہمدرد کنارے بن گئے نیں
جد میں طوفانوں نکل گیا

میں گھردی اگ لکاؤنڈاساں
 دُھوں روشندانوں نکل گیا

اومنیوں میریاں گللیں یاد رہیاں
 پر میں پہچانوں نکل گیا

کاشرتوں ہن کیہ پچھدے او
 جد درو بیانون نکل گیا

باقی صدیقی

باقی صدیقی ہو رہی اردو تے پنجابی دونوں زبانوں دے اُگھے لکھاری نہیں۔ پنجابی وچ اوہناں دی شاعری دا مجموعہ ”کچے گھڑے“ دے سرنا نویں طیٹھ بھچپیا اے۔ آپ ضلع راولپنڈی دے اک پنڈ سہام وچ ۱۹۰۹ء وچ جمے۔ پنڈی وچ فوت ہوئے۔ اردو شاعری وچ ایہناں نے میر تقی میر دا نگر چھوٹی بحر وچ غزلاں اکھیاں نہیں۔ پنجابی وچ ایہناں دیاں نظماں دی خاص صفت ایہہ دے کہ اوہناں نے چھوٹی توں چھوٹی نظم آکھی۔ جنھاں وچ عام لوکاں تے خاص طور تے پنڈاں دے دسینکاں دیاں سدھراں تے چاواں نوں سمویا اے۔ ایسے طرح ایہناں دی پنجابی شاعری وچ پوٹھواری رنگ تے لوک انگ نے اک نویکے انداز دا سوہن پیدا کر دتا اے۔

ایہہ نہیں مینڈا گراں

نہ اوہ پینگاں نہ اوہ بھوٹے
 نہ اوہ گھرے گھرے بوٹے
 نہ اوہ گوہڑی چھاں
 ایہہ نہیں مینڈا گراں

پچھلیاں گلاں کیہ دل سہکے
 کیویں وچ ترنجن بہہ کے
 ڈھولا ماہیا گان
 ایہہ نہیں مینڈا گراں

کھیڑیاں سب وچالے پٹیاں
 نہ اوہ سجن نہ اوہ ستیاں
 ایویں پھیرے پاں
 ایہہ نہیں مینڈا گراں

کس اگے فسریاد کراں میں
 بگھلی بہہ کے یاد کراں میں
 اوکھے اوکھے ناں
 ایہہ نہیں مینڈا گراں

سجاد حیدر

پنجابی ڈرامے تے افسانے دے حوالے نال سجاد حیدر داناں بڑا جانا پچھانیا اے۔ آپ جہناں دریا دے کنڈھے تے واقع اک پنڈ مولہ وچ ۱۹۱۹ء نوں پیدا ہوئے والد داناں پیرزادہ نور حسین آذری اے۔ گورنمنٹ کالج لاہور توں ایم اے فارسی کیتا۔ آپ نے ۱۹۴۴ء وچ اطلاعات دے محکمے وچ لوکری دا آغاز کیتا۔ ریڈیو تے پنجاب آرٹ کونسل وچ اہم عہدیاں اُتے رہے نیں۔ آپ دے ڈرامیاں دے تن مجموعے ”ہوادے ہونکے“، ”سورج مکھی“ تے ”بولی مٹی دیا بویا“ چھپ چکے نیں۔ آپ دے ڈرامے شہرتے پنڈ ہردو تھاں دی رہتل تے مستیاں دی بھرپور نمائندگی کر دے نیں۔

ونجارا میرے ہاں دا

ویرو	اک ونجارا
بالی	اک اُچے گھردی جوان بیوہ
رنگی مولا	اک مست فقیر
رابی	بالی دی سہیلی
موتی	ویرو داسا بھتی (اک کتا)

— کچھ کڑیاں دیاں واہاں —

گلی وچ چرخیاں دی گھو کرتے کڑیاں دے ہسن دی واج۔ فیڈان ہندی اے۔
دوروں اک ونجارے دا ہوکا کنیں پیندا اے۔ ”گجرے۔ چوڑے۔ ونگاں۔ لوڈ کچ
دیاں ٹومباں“

اک شوخ آواز: فی سنیا ہے۔ اسنے کچ دیاں ٹومباں۔

اک ہو اور آواز : رابی ! بلا سوکھاں بھلا۔ ذرا دیکھئے تے ایہدیاں کچ دیاں ٹومباں۔
(ساریاں ہسدیاں نہیں)

رابی : وے بھائی ونگاں والیا ، ذرا گل سن جائیں۔
(ہو کے دی آواز نیڑے آؤندی اے)۔ ”گجرے۔ چوڑے۔ ونگاں۔ لوڑ کچ دیاں
ٹومباں“

(موتی دے گل دوالے گھنگرو چھنکدے نہیں)

اک کڑی : ہائے ہائے میں مر گئی۔ وے بھائی ایہہ کتاتے پراں کر۔
رابی : نی کیوں مردی جانی ایں۔ دیکھ کیڈا سوہنا کتا اے۔ گل گھنگرو پٹے سوتے ہرے موتی
نالے ایہدی چٹی دودھ کنڈھ تے مہندی دے ٹھمکے کیڈے چنگے لگدے نہیں۔

اوہو شوخ کڑی : ہلا بھینا! پھیر توں ای ایہنوں اپنی بھولی وچ بہالے۔

(ساریاں کھڑ کھڑ ہسدیاں نہیں)

ویرو : موتی موتی ! (موتی دے گھنگرو چھنکدے نہیں) دسو بیسیو! کیہہ دکھاواں؟ موتی
چور۔ لہریا۔ ریشمی ونگاں کہ لاکھ دے نگاں والے بلوری گجرے۔ مسالے دارتا چوڑیاں
گینڈے دیاں چوڑیاں۔

رابی : ایس تے کچ دیاں ٹومباں سن کے تینوں بلایا اے۔ اوہو ای دکھا۔

ویرو : بی بی ! سنگار جووی جھٹے تے سوہے اوہو ای ٹومب گہنا اے میریاں چم چم کر دیاں
ونگاں ہتھاں داسو ہج انج سوایا کر دین گتیاں جویں اسمان دی دینی وچ ست رنگے
گجرے۔ میریاں کولیاں پٹ چوڑیاں بانہواں دے گتاں تے ایانیاں وانگر اڈول سوں
جاندیاں نہیں۔ ایہہ لچھیاں پہنچیاں واکر ہتھاں نوں کڑی نہیں مار لیندیاں۔

اک کڑی : ایہہ ونگالی تے کوئی بھٹ اے نی۔ دیکھاں کنج ان جھک گتاں کر دا اے۔

رابی : وے بیبا ونجاریا! مینوں کیہڑیاں ونگاں بھین گتیاں؟

ویرو: بی بی! تیرے ہتھ رویل دے پھلاں ہار گئے نیں۔ توں لشکنیاں کالیاں ونگاں چڑھا۔
(کچھ کڑیاں ہس پئندیاں نیں)

راہی: چھڈ میرا ہتھ۔ میں نہیں ونگاں چڑھانندی۔ توں تے کہیا نلجااں۔

ویرو: بی بی! غصے نہ ہو۔ میں ہتھوں نوں انجے صلاحتاں جوہیں کوئی بجاج کپڑے دی
تعریف کردا اے۔ ایہہ میرا پارا اے۔ رب تہا ڈانگ پرودہ رکھے۔

راہی: توبہ ای کرے۔ چنگا چاہڑ ونگاں۔

(ونگاں دی جھنکار)

ویرو: ایہہ اک ہتھ دیاں ونگاں چڑھ گئیاں جے۔ ہن دو جے بے ہتھ نوں جہا ایہدے

نال رکھ کے وکھو۔ میریاں ونگاں چم واندر لا ایل باہر کھچ لیاؤندیاں نیں۔

راہی: ہلا ہلا توں گلاں پھیر کریں۔ پہلاں ونگاں چاہڑ۔ (ونگاں دی جھنکار) دیکھیں ونگ
ٹٹ نہ جائے۔

ویرو: لو وچی دونوں ہتھ سنگارے گئے جے۔ ہن چانہی وچ میریاں ونگاں ککلی پان
گئیاں۔

راہی: (گھا برکے) بی کوئی ہو چڑھاوے گی؟

اک کڑی: لے بھائی مینوں ونگاں چاہڑ۔

ویرو: رتا چوڑا چاہڑ دیاں؟

راہی: اجے تے ویاہ دی تریخ وی نہیں متھی گئی۔ توں اگروں ای رتا چوڑا چاہڑن لگ
پیااں۔

ویرو: میرا چوڑا بانہواں تے سالو واکر کھلر جاتے گا بی بی۔ شالا تیرے ہتھ نت مہندی
نال رنگے رہن۔

(چوڑا چھن دی آواز)

بالی : (لمتھی ہوئی آواز نال) رابی ! کھوہ تے کپڑے دھون نہیوں چلناں ؛ کوئل ہو گئی اے۔

رابی : چل لینے آں۔ بی بی ! دیکھاں ایہہ گجرے کپڑے سوہنے نہیں۔
 بالی : (نمانی جہی آواز وچ) گجریاں نال مینوں کیہہ رابی ! میرے گجرے تے ہو چکے۔
 ویرو : بی بی ! بلور دے گجرے اوہ چاہڑاں جے کل جہان اڈیاں چک چک دیکھے۔
 بالی : پر مینوں لوکاں نوں دکھان دا چاء نہیں۔ مینوں تے لکن دی لوڑاے۔
 ویرو : بی بی ! میریاں ونگاں کھاری وچوں تیرے دل اکر اکر کے پٹیاں ویہندیاں نہیں۔
 اوہناں نوں اپنی وینی تے بھمر پان دے۔
 بالی : توہراں وچ بھمر نہیں پائی دے ونگالیا ! توں جیوندیاں دسدیاں اگے ایہہ شیشیاں
 دے ڈکرے وچ۔

(بھری ہوئی آواز نال)

چل رابی چلے۔ (ٹر جانڈیاں نہیں)

ویرو : ایس بی بی دے دل تے کیہہ بھار اے بھینا ؛ ایہہ مینوں کسے ہو رابی ہو کیاں
 بھری دھرتی توں آئی جا پدی اے۔

اک آواز : بالی دے سردا سائیں ویاہ پچھوں ستویں مہینے مر گیا تے ایہہ نمانی ہن اپنی
 جنڈری نوں روگ لا بیٹھی اے۔ اچھے گھردی دھی ہوتی۔ جوانی پی کال دی اے۔

ویرو : ہائے ہنیر۔ ایس کتک داروہ پ اوہ اسمانوں ٹٹ کے اٹھے کھوہ وچ جا پٹیا
 اے۔ ایس وچاری سولال دے ترکھے مونہہ بھری بہار وچ ای دیکھ لے نہیں۔

ہے کوئی ساز ! ہے چن تے چھٹاں پان والیا !

ونگاں ولھیٹ کے ٹر جاندا اے۔ موتی دے گھنگر وچھنکدے نہیں۔

رنگی مولا ہیک لاند اے "رنگ روپ دیا والی، تیری دنیا خالی"

نال نال اک گھڑا دجا نڈا اے پھیر رب رب کر کے چپ کر جاند اے۔
ویرو تے ارہا کتا آوندے نیں۔

ویرو: آ موتی! ایٹھے بہہ جائیے۔ ایس ون دی سنگھنی چھاں ہیٹھ۔ ویکھ رب دے
رنگ بیلیا! ایہہ بندیاں وی دھرتی آ۔ ایٹھے ہر و سنیک دوالے اچیاں کندھاں
اُسریاں ہوتیاں نیں۔ کو لو کول رہ کے وی ایہناں نوں اک دو جے وی سار نہیں
ہندی۔ ایٹھے موٹیاں نال جیوندیاں نوں وی قوریں پاویندے نیں۔ اوہ ڈاٹھی
سوہل ملوک مٹیار ویکھی ساہی جدھی نازک دینی پھوپھیاں میلی ہندی اے پر
اوہدے ہتھ پچھے ہوئے نیں۔ اوہرا دل ڈکرے ڈکرے دے تے اوہ حیاتی
دیاں دور دور اڈیاں راہواں تے کل مکلی لگی جاندی اے۔ اوہدے دل وچ لکیا
چاء اندرای ڈسک ڈسک کے سوٹا گیا اے۔ اوہدے روپ جوانی دیاں ہاکاں
اوہدے اپنے کناں توں وی ڈھیراراں رہ جاندیاں نیں۔ اوہدیاں مست اکھاں
وچ سک اُبھے ساہ لیندی اے۔ ایہہ بھلیاں راہیاں نوں راہ دکھان والا چوکھیا
دیوا کھٹھے پرے دی دادے موہنے اگے چا دھریا اے؛ موتی! تیری دھرتی اُتے
ایناں ہنیر تے نہیں ہندا۔

رنگی مولا: (جذبے نال) رب رب رب۔ سوہنی جوڑی اے۔ دوکتے بندیاں توں
اچھی مخلوق دے دولا کرڈی۔ کیوں دئی جنیا! توں کتھوں پائی اے؟
ویرو: جی موتی نال رہ کے۔ (نما جیہا ہسدا اے)

رنگی مولا: موتیاں والیا! بڑا کھٹیا ای۔ ایس دریا دل دے سامنے اپنا دل کھول کے رکھ
دے پر تیرا بھیت کسے غیر دے کناں تیکر نہیں اپرن لگا۔ کیڈا سوہنا سا تھی اے
تے کیڈے جگرے والا۔ کج دنیا پاریا! آدم دی اولاد نال دل دی دولت نہ
دندیں۔

ویرو: فقیر سائیں! رات نوں ایس جوہ تے بھگیاڑ بھوندے نہیں۔ مینوں موتی دا ڈر
 اے۔ جے حکم ہووے تے اسی تہاڑی کلی وچ اک پاسے لمے پئے رہوئیے؟
 رنگی مولا: وئیں راتیں بھگیاڑاں دے بھٹھ وچ بھوندا رہنا ایس تے اج تینوں بھگیاڑاں
 توں ڈر آؤندا اے۔ چلو خیر جنگل دے جانوراں تے راتیں کھلیاں پھرنا ای ہونیا۔
 اسی تریوے کیتے اندر تک رہوواں گے۔

ویرو: بھلا ہووی داتیا!

رنگی مولا: (بڑے جذبے نال) رنگ روپ دیا والی! تیری دنیا خالی۔ رب رب

رب رب۔

رنگی مولا دی آواز پہلوں فیڈ آؤٹ سہندی اے۔ فیرو دیواں
 ونگاں چھنکدیاں نہیں تے مگر مگر موتی دے گھنگرو و جدے نہیں۔

[تھوڑا جیہا وقفہ]

وگدے کھوہ دی آواز فیڈ ان سہندی اے۔ کڑیاں دے ہسن
 دی آواز نیڑے آؤندی اے۔ پہلاں کچھ پل گھڑا و جدا اے،
 فیرو ساریاں کڑیاں دل کے گاؤندیاں نہیں۔

وے کدے تے آ ماہیا

آنگن گڑھی دے رانگلا چرخہ

چرخے دی گھمگار

ہتھ گوری دے رتا چوڑا

چوڑے دی چھنکار

وے کدے تے آ ماہیا

چھن چھن کر دے چرخے دے گھنگرو

بچھن بچھن چوڑے دے بند
 ول ول کڈھدی بانہہ گوری دی
 گز گز لمی تند
 دے کدے تے آماہیا

لاہ لاہ مڈھے چیرا رنگاندی اے
 چیرے والیا آ
 کت کت سفنے اُن اُن آساں
 تانگھ لئی سولا

دے کدے تے آماہیا

بابی : (ہوکا بھر کے) رابی توں تے واہ واگوئی اے۔

رابی : اینویں نہ وڈیا۔ لے میرا گھڑا تے لیندی جائیں۔ میں رنگی مولا دل چلی آں۔
 [کجھ چہرہ پچھوں]

رابی : رنگی مولا ! رنگی مولا !!

[جھگی اندروں کھنگن دی آواز آوندی اے]

رابی : باباجی ! باباجی !!

[موتی بھونکدا اے]

رابی : (ترہبک کے) ہاٹے میں مر گئی۔

ویرو : موتی ! موتی !! ڈرنہ بی بی ! ایہ تینوں کجھ نہیں آکھن لگا۔ ایہنے اچ تک
 کدی کسے نوں نہیں وڈھیا۔

رابی : میرا تے ایہنے تراہ ای کڈھ چھڈیا اے۔ اینوں بھڑکے ای رکھ لیا کر دکھاں۔
 ویرو : سنگلاں نال بٹے ہوئے ساٹھی بوہتی واٹ نہیں ٹردے موتی میرا سنگ اے۔

ایہنوں میں کنویں بند رکھاں — ہاں پر تسی کنج آئے او؟
 راہی : میں روز رنگی مولا دی لسی لے کے آؤئی آں۔ اج اوہ کتے باہر گیا اے؟
 ویرو : فقیر واکیبہ تھاں ٹھکانا۔ جھنھے او دھرتی پھڈوتی اے اوہ کسے دن ایہ جھگی وی
 پھڈوے گا۔

راہی : تے رنگی مولا ہن پچھانہ نہیں پرتن لگا۔
 ویرو : ایہ میں کدوں آکھیا اے پر فقیراں تے ونجاریاں واوطن کوئی نہیں ہندا۔ ایہ دھرتی
 تے کھلے ہوئے واو رو لے نیں۔ ایہناں دے پیر پیٹڑے کٹدے رتورت
 ہو جانڈے نیں تے پیٹڑے لے ہندے جانڈے نیں۔ کھلو جاناں ایہناں دے
 وس وچ نہیں۔ پتہ نہیں کیہڑا زلی ایل ایہناں توں اگانہ ای اگانہ لئی جانڈا
 اے۔ انت توں ایہہ انجے ای ہف کے ڈگ پینڈے نیں تے اگلیاں کچھیاں
 واٹاں ول ویہندے ساہ دے دینڈے نیں۔

راہی : ونجاریا! دور دراڈیاں واٹاں دے ولیکیاں توں توں باہر کیوں نہیں آجاندا؟
 ویرو : ہن تیکر ایہ نہیں سی سوچیا پر ہن سوچناں جے پندھ ڈوہنگا اے تے میں بھکھن
 بھانا کل مسکارا ہی آں۔ انج دھدل بھکھا دھسے سٹرا کنی گو دور جاں گا بیس کیوں
 نہ دن دے سنگھنے بوٹے دیاں ٹھنڈیاں چھاواں ماناں تے لمیاں پیٹڑیاں ول کٹڈ
 کر کے مٹھی نیندرے سوں رہواں۔

راہی : تیریاں گلاں میری عقلوں اچیاں نیں۔ مینوں کھول کے دس تیرے تے کیہہ
 ورتی اے؟

ویرو : بی بی! کل میں اپنا ساتھ لہجہ لیا اے۔ اپنے دل دا مان۔ اوہ دے میل دی آس وچ
 میں کئی جگاں دے پیٹڑے کٹے تے کل تیکر میں ایس پندڑوں وی اپنے سفر دا پڑاں
 ای سمجھیا ہو یا سی۔ پر ایتھے آکے دیکھیا جے ایہو میری منزل اے۔

رابی : ایٹھے آکے توں کیہہ ویکھیا اے ویرو؟

ویرو : میں بالی نون ویکھیا اے۔ اوس کملانی کلی نون جیہڑی اک تورتے چڑھاوا چڑھ گئی اے۔ کل اوہنے میرے پیراں وچ کل ٹھوک دتے نیں تے اگانہہ ودھ کے میرے دل دیاں راساں سانہہ لٹیاں نیں ہن میں کدھرے جان جوگا نہیں رہیا۔

رابی : ویرو ایہ وی سوچیا ای جے بالی اچھے گھردی کڑی اے تے نالے بیوہ اے۔
اودھا تیرا کیہہ جوڑے؟

ویرو : اچھے نیویں دا کوئی جوڑ نہیں میں جانتاں۔ پر دل تے کسے داوس نہیں۔

رابی : انج بے وس نہ ہو ویرو! سنگ نون سنگ پیارا ہوندا اے پر توں تے کنگ نال جالائیاں نیں۔

ویرو : سنگ نون کنگ نہ آکھ بی بی! بالی آپ میرے راہ وچ آ بیٹھی اے۔

رابی : پر بالی داہن ہسدی وسدی دنیا نال کوئی کم نہیں اوہنے اپنی اتھروڈاں تے آہواں دی دکھری دھرتی بنائی اے۔ او تھے اوہ کسے اوپرے نون وڑن نہیں دیندی۔

ویرو : اتھروڈاں تے آہاں دی دھرتی میرے لئی کوئی اوپری دھرتی نہیں۔ میں اتھروڈاں وچ ترو تے آہاں وچ اڈوا رہیاں واں۔ پر مینوں وس بالی نے کدی پھیر جو پین دی آس نہیں لائی؟

رابی : ہاں کدی کدی اوہ رانگلیاں ونگاں ویکھ کے رو پیندی اے۔ شیشے وچ اپنا منہ ویکھ کے بڑا بسا جیہا بسا ہسدی اے۔ تے راتیں تاریاں نون انج ویندی اے جویں اوہنے پہلوں تارے نہیں ویکھے۔ کدی کدی اوہ لک چھپ کے نیویں نیویں آواز وچ گوئدی وی اے۔ پر مینوں اوہ دین ای لگدے نیں۔

ویرو : پھیرا جے او جیوندی اے۔ اچھے اودھیاں اندر لیاں سدھراں ستیاں نہیں۔ میں اوہنوں موت دی وستیوں کڈھ کے کھڑیاں پھلاں دی پڑھی پینگ تے جا بہاواں گا۔ مست

ہواواں دے ہلاریاں نال اوہ اچیاں اڈاریاں مارے گی تے میں اپنے ون دی
چھاویں بیٹھا دلاں وچ تر تھلی پاؤن والے گیت گنواں گا۔ اوہدے بلھاں تے خوشیاں
نچن گنیاں، اوہدیاں اکھاں وچ جاگی ہوئی جوانی ہورے لئے گی۔ میں اوہنوں اتھروواں
وچ ڈب کے تہیں مرن دیاں گا۔

رابی : اوہداتیرا جوڑ سالوں نہیں ویرو! پر جے توں اوہنوں دستی دیاں کھڑولیاں مٹیاں
وانگر خوشیاں دا بورچن دی جاچ وسیں تاں اوہ دوہری واری جیوں پوسے گی۔
ویرو : بی بی! جدوں کسے نوں ایہ خبر لگ جائے پتی کوئی دو ترھائیاں اکھاں اوہنوں ڈاھدی
سک نال پتیاں ویہندیاں نہیں تاں اوہ آپے ای جیوندیاں رہن دی آس نال بھر
گھدا اے۔ توں جے اوہدی خوشی چاہنی ایں تے میری گل اوہنوں وسیں۔
رابی : اوہنوں راضی دیکھن تے میرا بڑا دل کروا اے۔ پر ڈرنی آں کدھرے اوہ تیری گل
سن کے اداس نہ ہو جائے اوہنے مینوں کئی واری اکھیاں اے۔ رابی! میرا دل اک
قور وچ دیا ہویا اے۔

ویرو : ایہہ وی اوہنوں وسیں رابی! جے جیوندیاں دے دل قوراں نہیں ہندے۔ میں
تیری منت کرناں۔ میری وارنا اوہدے تیکر آڑا تیں تے نالے ...
رابی : نالے ہو رکیہہ؟

ویرو : ذرا کھلو جا رکھاری وچوں اک چوڑا کڈھدا اے ایہ سوہا چوڑا اوہنوں میرے دلوں
دیں۔ جدوں ساڑو دنیا دیاں اکھاں اوہدے دلوں نہ ویہندیاں ہوں اوہوں اوہ
ایہہ چوڑا پائے کرے۔ ڈرنہ رابی! بالی کدی ایہہ چوڑا واپس نہیں کرن لگی۔ لے ہن
رب دانال لے کے جاتے جو کچھ دیکھیا سنیا ای اوہنوں وسیں۔ کارسا تیریاں
مراداں توڑ چا پڑے۔

رابی : کم کچھ رنگا جیہا اے پر تیرا اکھا دی نہیں موڑیا جاندا۔ لیا دیہہ مینوں چوڑا، اگوں

جو رب کرے۔

[رابی ٹر جاندی اے]

[مختوڑا جیہا وقفہ]

کچھ دوروں بھگیاڑاں دے بولن دی خوفناک آواز پئی آؤندی اے۔ ذرا نیڑیوں
رنگی مولا دے گھڑاڑے لین دی آواز آؤندی اے۔

ویرو: (بڑی لتھی ہوئی آواز وچ) موتی! میرے نیڑے ہو جا۔ باہر بھگیاڑ پئے بولدے

نیں۔ ایس ڈونگی کالی رات وچ تیری رت دے ترھائے تینوں میرے کولوں

کھوہن لگے آؤندے نہیں۔ توں میرا سا تھی ایں نا۔ ایسے کر کے اوہ تیری جان دے

دیری نہیں۔ ساری دنیا تیری میری جنڈی ترورن دے مگر پئی ہوئی اے۔ جدوں

میں تے توں ایس پنڈ آئے آں موتی۔ او دوں میں تینوں اک مٹیار دکھائی سی جنہوں

دیکھدیاں سارای انج جا پد اسی جوں کوئی پھل ٹٹ کے ڈگ پیا اے۔ موتی اج

بالی قوریں جاستی اے۔ اوہ اک قورنال ویاہی ہوئی سی نا۔ اج اوس قورا دہنوں اپنے

کول بلا لیا اے۔ بالی اپنے سوہرے ٹر گئی اے۔ شالا اوہا سہاگ بنیا رہوے۔

رنگی مولا: (ابھڑا ہیاں اٹھلے) ویرو! ویرو!!

ویرو: کیہہ گل اے رنگی مولا؟

رنگی مولا: ویرو! میں اک سفنا دیکھیا اے جے توں موتی نوں چھڈ کے کدھرے ٹر گیا

ایں۔ موتی تینوں لبھ لبھ کے پورا ہو گیا اے تے انت نوں جدوں توں نہیں لبھدا

اوہ تھک کے اک ٹٹے تے بہہ جاندا اے تے اسمان وں منہ ٹر کے پڑا دکھی ہو

کے روند اے۔

ویرو: نیند روچ بھگیاڑاں دیاں چیکاں سن کے تینوں امیہ سفنا آیا ہوناں اے بابا!

میں موتی نوں چھڈ کے کدھرے نہیں جاندا۔

رنگی مولا: پھیروی دیرو جے کدی توں موتی نوں چھڈن دا خیال کیتا تے ایہہ مینوں دے
 چھڑیں۔ میں ایس انگ پال سجن دی بڑی رکھیا کراں گاتے اینہوں تتی واوی نہیں
 لگن دیاں گا۔ ویرو! میری گل یاد رکھیں موتی تیرا پلا نہیں چھڈن لگا۔ انت نوں
 توں ای اینہوں چھڈ جائیں گا۔ ہاتے جے بندے وی لا کے نبھانا جاندے۔
 ویرو: دھوڑیاں دی گل نہ بھوہ بابا! جدوں کسے نوں کسے وی ڈاھڑی لوڑ ہندی
 اے۔ اودوں ای اوہ اوہدے کول نہیں ہندا۔
 رنگی مولا: سچ آکھیا ای ویرو! ایہہ جگ چڑیاں دا چمبالے ای تھے سب نے نکھڑ
 جاناں لے۔

ویرو: بابا ہن سوں رہو۔ میں وی آئندے واں۔ مینوں جگائیں نہ۔ میں آج
 گھوک سوناں لے۔

رنگی مولا: سوں جا پترا سوں جا۔

[رنگی مولا گھڑاڑے مارن لگ پیندا اے]

ویرو: آج داستا میں پھیر نہیں جاگن لگا۔ آج رچ کے سواں گا۔ موتی توں نہ سوں
 جائیں۔ میں تیرے نال آج بڑیاں گلاں کرنیاں نہیں۔ تینوں یاد اے میں رابی ہتھ
 بالی نوں اپنے دل دا حال اکھوا گھلیا سی۔ رابی نے میرا سنیہا اوہنوں جادتا نالے
 میرے دلوں اک رتا چوڑاوی بالی نوں دتوسو۔ بالی میرا سنیہا سن کے سوچیں پے
 گئی تے میرا چوڑا ویکھ کے اداس ہو گئی۔ پراوہنے سنیہا سن لیا تے چوڑا رکھ لیا۔
 اودوں پچھے رابی ساڈے سنیہے لیا ڈندی کھڑی رہی۔ میں روز پھیری لان دے
 بہانے بالی نوں ویکھ آؤندا ساں۔ ہن اوہدا مہاندر اگے وانگر لٹھا ہوٹیا نہیں
 سی۔ اوہدے ہوٹھاں تے ہن شوخی کھیڈ دی سی تے گلہاں تے جوانی دیاں پیازی
 لہراں۔ اوہدے دوالے دے کپڑے ہن بڑے اچھ نال پائے ہوئے لگدے

سن۔ جنناں چہر میں گلی وچ بیٹھا رہندا اوہ مینوں چور نظراں نال ویہندی رہندی
تے میں وی اوہنوں ہسان تے اوہدا دل لان واسطے بڑیاں رس بھریاں گلاں کردا
رہندا۔ دو جیاں دے سامنے اوہ میرے نال گنیاں متھیاں گلاں ای کہدی سی تے
دکھریاں اوہ میرے کول کہدی بیٹھی ای نہیں سی۔ میں اوہنوں کلیاں ملن دے لکھ
چارے کیتے پر اوہ ہر وار ٹالدی رہی۔ پتہ نہیں اوہدے دل وچ کیہہ چوری۔

رنگی مولا: (نیندر وچ بڑاندا اے) چور گھرا۔ ایتھے دے سادھ وی چور نہیں۔ ویرو
وچارے کولوں ولا کیہہ لینا سائیں۔ اوہداتے درگا ہوں ای چوگا کھلریا ہویا اے۔
اکواک موتی اے اوہدے کول۔ اوس نمائے کول ہوو کیہہ اے۔ ویرو کولوں موتی
نہ کھوو و ظالمو! ویرو کولوں موتی نہ کھوو۔ رب رب رب۔

ویرو: رنگی مولا نوں نیندر وچ وی تیرا ای فکر اے موتی! تینوں یاد اے اگلے دن مینوں
تیرا وی ہوش نہ رہیا تے رنگی مولا تینوں ددھ وچ ڈوب ڈوب کے بھورے کھوائے
سن۔ اوس دن میرے اُتے بڑی آفت ٹٹی سی موتی! مینوں رابی نے آکے دسیا جے
بالی سڑ گئی اے۔ گل انج ہوئی جے اوہدے گھر والے سارے اک ویاہ تے گئے
ہوئے سن تے اوہدے کول بچھے رابی نوں چھڈ گئے ہوئے سن۔ بالی نے اوس دن
سوہنے سوہنے کپڑے پائے تے میرا تہا سالے دا چوڑا ابرک تیکر چاٹھ لیو سو۔
رابی نے صلاح وتی جے اچ توں آپنیں متھیں کوئی شے پکا کے ویرو نوں گھل۔ ہونی
ہو کے رہندی اے۔ بالی چلہہ وچ اگ پی دھخاندی سی جے لمبو اوہدے چوڑے نوں
آگے تے ویہندیاں ای اوہدیاں بوٹیاں بھیج گئیاں۔ ماس دیاں لیراں لہہ گئیاں تے
اوہ منجی تے پٹے گئی۔ ترے دھاڑے اوہ بے سدھ رہی پر بیہوشی وچ وی اوہنے ایہو
آکھیا۔ دے ونگا لیا! میرے انگ انگیا نہ لا۔ دے میں تیرا کیہہ لیا اے
ویریا! میرے سینے بھانٹر چا پالے نی۔ ماتے میرے جتنے نوں لاہو لگے ہوئے نیں۔

میں آگ وچ سڑدی جانی آں۔ موتی! ہن میں وی اپنی بالی کول چلیاں۔ اوہنے میری
خاطر اپنے ماس دیاں لیراں لاسیاں نہیں تے میں شیشے دیاں کرچاں نال آپتیاں آندراں
وڈھ سٹاں گا۔ لے بیلبارب رکھا۔

(موتی نوں چمدا اے۔ تھبو کڑ والے تے ونگاں ترور کے چب جاندا اے)
(تھوڑا جیہا وقفہ)

(موتی بڑا دکھی ہو کے چونک والے)

رنگی مولا! موتی! موتی! — ویرو! ویرو! سوں گیا ایں ویرو! بڑا گھوک ستاں ایں۔
دیکھ موتی تینوں پٹیا جگاندا اے۔ ہیں گل کیہہ اے؟ بوہا کھول کے دیکھاں چاننی
وچ ای کچھ دے گا۔ (بوہا کھول والے) اوہ ہنیر سائیں دا۔ ویرو دے منہ وچوں
تے رت پتی وگدی اے تے ایہہ کنیاں وڑیاں ٹٹیاں ونگاں دے ٹوٹے کول کھلے
پئے نیں۔ ویرو دے رتورت منہ وچ وی ونگاں دیاں کرچاں بھریاں ہوئیاں نیں۔
ہائے اوئے دل دیا دکھیا! اپنی جان تے توں کیہہ تسیہا لیا نندا اے۔ رب تیری روح
نوں آرام دے۔

(موتی اک لٹاں ہونگرا مار کے باہر نھس جاندا اے)

موتی! موتی! باہر نہ جا۔ اوتھے تیری جان دے بھکھے بھگیاڑ پئے بھوندے نیں۔
(موتی دے چونکن وی آواز دور ہندی جاندا اے)

شیر افضل جعفری

سیالاں وی نگری بھنگ سد رنگ دے وسنیک شیر افضل جعفری ہووین یکم ستمبر ۱۹۰۹ء نوں میاں احمد بخش احمد دے گھر وچ بچے، اوہناں دے والد پنجابی زبان دے سوہنے شاعر سن۔ آج شاعری اوہناں نوں ورثے وچ ملی جعفری صاحب نے پنجابی زبان دے خوبصورت لفظ تے ات سوہنیاں علامتاں نوں اردو وچ استعمال کر کے اردو دے سمبوجے وچ وارھا کیتاے۔ شیر افضل وی پنجابی شاعری وچ جھناں دریا دے کڈھے تے بھنگ دیس دیاں دستیاں رکھلے ڈلھے میدان، تھل مارو دے رٹے، ساویاں پیللیں فصلاں، اُچیاں لمیاں لال کھجوراں، جیالے گچھرو تے اٹھڑ مٹیاریاں گل کیر کہ پنجاب وی پوری حیاتی تڑی پھردی دھولے ماہیے گاڈی نظر آؤندی اے۔

”بیلے دی حور“

توں مکی دی پھلی	شریسی مستور
تیری پھیل جوانی	دودھ دہی وچ چور
عصمت وی بکلی وچ	عمد تیری مخمور
تیرا تر ڈا ہاسا	تاریاں وچ مشہور
کناں دی پچھیاں وچ	بندیاں دے انگور
پتے تیرے گاؤں	طوطے مور تلور
چڑیاں تیریاں سکھیاں	توں بیلے دی حور
روپ لچکدی ٹہنی	توں ٹہنی دا بور
سرہیوں تیتھوں وادی	کندن کندن نور
بھنوریاں توں ترساؤندا	تیرا پھل عزور

تیری خیر مناد ہے
تو قدرت واجلوه
نگر، برج، کلور
تیرا کوٹھا طور
ہیں دلگیر فرشتہ
تو اک نور سرور

بشیر مندر

اصل نام بشیر احمد پر شاعری وچ بشیر مندر دے نام نال مشہور نہیں۔ آپ ۳ جنوری ۱۹۲۵ء
 نوں گجرات وچ پیدا ہوئے والد واناں ملک حسن محمد سی۔ ۱۹۴۶ء وچ زمیندارہ ہائی سکول گجرات توں دیوی
 دا امتحان پاس کیا بعد وچ ایسے سکول وچ کچھ تہی استاد وی رہے۔ اک رسالے ”محب کسان“ دے
 ایڈیٹری رہے۔ مزاج شروع توں ای شاعرانہ سی۔ پنجویں جماعت وچ پڑھن ویلے ایہناں پنجابی وچ
 اک ”سی حرفی“ لکھی۔ اردو تے پنجابی دونوں زبانوں وچ لکھدے رہے ۱۹۴۳ء توں ایہناں واکلام مختلف
 رسالیاں وچ چھپنا شروع ہو گیا۔ ۱۹۵۴ء وچ لاہور آ گئے۔ ۱۹۵۶ء وچ کتاباں واکارو بار شروع کر لیا۔ جیہڑا
 اجکل پریس دی شکل وچ جاری اے۔ پنجابی نظماں واکلم ”کلا رکھ“ دے نام نال ۱۹۶۹ء وچ تے بال
 ادب دے حوالے نال سب توں پہلی کتاب ”المہر بلہڑ باوے دا“ ۱۹۶۹ء وچ چھپی اردو تے پنجابی دونوں
 زبانوں وچ ایم اے کیتا۔

نیں جیون دی

نیں جیون دی وگدی جاوے
 ڈبدا سورج چڑھدا سورج
 اک دن جاوے اک دن آوے
 پلاں دی کن من کتھوں وُتے
 کوئی نہ سمجھے کوئی نہ جانے
 دور پیا کوئی کھڑ کھڑ ہے!

کیہڑے شوہ دریا وچ پیندی
 گھڈی ودھدی۔ ودھدی گھڈی
 رڈھدی رڈھدی ڈگری ڈھیندی
 پل پل جنڈی سکدی جاوے
 چڑھدا سورج ڈبدا سورج
 نہیں جیون دی سکدی جاوے

رشید انور

رشید انور ہوریہ پنجابی و سے نامور شاعران وچ شامل نیں۔ اوہناں دا اک جنگی ترانہ ”جنگ کھیڈ نہیں ہو دی
 زمانیاں دی“ اوہناں دی شہرت دا وڈا سبب بنیا۔ بعد وچ اوہناں اپنیاں شعری لکھتاں پاروں چہناں وچ منزلاں،
 یاداں، لمیاں اڈاریاں شامل نیں دی خاصی شہرت حاصل کیتی۔ آپ ماہنامہ ”پنجابی زبان“ وے ایڈیٹری رہے
 تے رائٹنگ ڈسے سیکرٹری وی۔ آپ ۷ ستمبر ۱۹۲۳ء نوں نوشہرہ پنواں تحصیل ترنٹارن ضلع امرتسر وچ پیدا ہوئے
 والد واناں میاں کرم دین سدھوسی۔ ہومیو پیتھک ڈاکٹری حیثیت نال کچھ چر حکمت دی دکان وی کر دے رہے
 کچھ چر فوج دی نوکری وی کیتی۔ پچھلے کئیاں سالوں توں لاہور وچ رہ رہے نیں شاعری وچ مشتاق اسلام آبادی
 ہوراں توں راہنمائی حاصل کیتی۔

غزل

کیہ دستاں کیہ شوق سفر دا دل نوں لا گیا چاٹ
 رہا منزل کدی نہ آوے ہن نہ گئے واٹ

پیاں دے مارے عشق دی بھڑکی دودھ کے سینے لاؤن
 بال ایانے پھڑ لیندے نیں جیوں دیوے دی لاٹ

اوبھی نظر سلکھنی دل تے واہ گئی اے تصویر
 شیشے وچ تراشے مورت جیوں ہیرے دی کاٹ

اپنے غم دے بوسے ڈھکیا آپے انکھ بگاؤن
 کلی کوچ دا درد ونداؤندی او سے دی کڑلاٹ

توں ٹریاں تے ٹرگئی جنڈی سبناں تیرے نال
سک جاون دریا تے کیویں چلے دے رہن گھراٹ

فن دے اندر بعض نمائش فن کاری دا کوہٹر
سچا کاریگر نہیں لاؤندا محمل دے وچ ٹاٹ

اور سجن دیری بن گئے تاں کیہ ہو یا یار
گنڈھیاں وچ گنڈھیاں ہونڈیاں کنکاں وچ پگھاٹ

ارشدمیر

آپ ۶۔ جون ۱۹۳۲ء نوں لاہور وچ پیدا ہوئے۔ والد واناں میر عطا محمد اے۔ ۱۹۵۶ء وچ وکالت دا امتحان پاس کیتا۔ بعد وچ گوجرانوالہ جا کے پریکٹس شروع کیتی۔ اچ کل وی ایسے پیشے نال متعلق نہیں۔ پنجابی ادب وچ اوہناں واک اپنا مقام تے اسلوب اے۔ ”بجھ میرا بجھکا“ تے ”چونہڑیاں“ اوہناں دیاں چھپیاں کتاباں نہیں۔ پنجابی انشائیے دے حوالے نال ارشدمیر واناں ادب وچ ہمیش زندہ رہوے گا۔ آپ وچ مشاہدے دی حس بڑی تیز اے۔ تنقیدی تے تحقیقی مضمون وی لکھدے نہیں۔

پگ

اک زمانہ سی جد پگاں دا بڑا ٹوہر ہندا سی، پگاں دے تران تے سہراں نوں سلاماں ہندیاں سن، ”جے پگ نہیں تے پت نہیں“ ورگے اکھاں چلدے سن۔ عام دستوں تے پرہیا وچ جنا وڈا پگڑ ہونا اوہدے کھلا تے چدھرے دا پتہ لگ جاندا سی، ہورتے ہو پگ توں پناں اعتبار ای نہیں سی کیتا جاندا۔ ویاہ کڑمانی تے چار پگ بنتھ جانجی نہ دسنے، تے سارے پنڈ وچ اونے توئے ہون لگ پینی۔ خود لاڑے تے سہرا ہلے داروپ وی پگ بغیر نہیں سی اگھڑوا۔ تے اکثر لاڑا سوہرے گھروں پگ اتے پگ بنتھ کے ڈولے نال ٹوریا جاندا سی۔ پگ والا لاڑا چھڈ سکولی منڈیاں توں لے کے عالماں، فاضلاں، شاعراں، ادیباں تے عامان خاصاں وچوں وی کوئی اک پل وساہ نہیں سی کردا۔ کیوں جے ننگے سروں گھروں باہر جانا ماتم دی نشانی سمجھیا جاندا سی۔ ہن دی چھڈو جدوں تند نہیں، تانی ای وگڑ گئی اے تے لوکی سروں پیروں لاه کے کھل خراب ہوئے پھر دے نہیں، یا پیروں لاه کے پگ دی تھاں جتی نکالیندے نہیں، جے آپ ایسے جوگے نہ ہون تے نیک بخت پھتر پولا کر کے ایہناں دا گھر پورا کر دیندی اے، تہاںوں پتہ اے جے ننگے سرتاڑ تاڑ پین نال تالو گنجا ہون داوی خطرہ ہندا اے، کدی پگ ہندی سی

تے لٹرا ڈاوی ڈر نہیں سی ہندا۔ جے کدی سہ سبھا ہووی جانا تے پگ بھاڑ کے بندھ لئی جاندی
سی تے انج سردی وی سلامتی رہندی سی۔ خورے ویسندیاں ویسندیاں لوکاں راکیہ بیڑا فنا
ہویا جے اوہناں کدھرے پگ دا اتوں بناوتا تے کدھرے اکا ای صفا یا کر دتاے۔
کدی پگ دے ناز نخرے نہیں سن چکے جاندے، ایہنوں مایا دا پلستر ہونا، ابرق دا
دھوڑا دتا جانا تے فیر رنگ وچ ڈوبا دے کے لٹس کدھنی، کئی شونق تے گوٹے والے کیسری
چیرے بندھ کے اُتے کلغی وی ٹکاندے سن، بھلوان بندیل تے مندرین بندھ کے جلوس کدھدے
تے بڑھکاں مار دے پھر دے سن، ہورتے ہور پنجاب دے بعض علاقیاں وچ کجھ صدیاں پہلاں
مسلمان زنانیاں پگ بندھیاں رہیاں نیں، گل ایستھے ای نہیں مگدی، پگ مہاراجیاں تے نواباں
دے درباراں دی آن بان تے شان نون وی ظاہر کردی ہندی سی۔ مہاراج دی پگ وچ نکلیاں
کر وڑاں دے سیرے جواہرات ٹانکے جاندے سن، جنہاں دی لشک نال اُتے پگ دی دکھ
پاروں سارے درباریاں دیا اکھاں نیویاں رہندیاں سن۔ درباراں دی ای نہیں، پگ پیراں، مودیاں
تے اماماں دی علمی فضیلت دا پرچار وی کردی پھر دی سی۔ تے کئی واری اوہناں دے فریباں تے
مکر دیاں چالاں اُتے وی روشنی پاندی سی۔ ایسے لئی آہندے سن کہ جتنے پگ دے پیچ اونے جگ
دے پیچ پھیر کئی وار پیرخانہ بنا کے، چکر چلا کے "بندھ سرتے پگ تے سارے جگ نون ٹھگ"
دا نعرہ متانہ وی لگدا رہیا۔ ایس قسم دی پگ نے اصل پیراں دے ناں نون بھنڈن وچ کوئی کسر
نہ چھڈی۔ ایسے مضمون نون اک رباعی وچ انج بیان کیتا گیا :

دین وچ حرصاں دے دل ڈبے نون وپیچ

کھانہ ظالم پیر دے قبے نون وپیچ

پیچ وچ جس دی ریا بوجھے دی حرص

پاڑ جیہی دستار نون، بجے نون وپیچ

ایہو جیہی کسے پیر، صوفی تے زاہد دی پگ جدو چوکھا اچھناتے پنا شروع کر دینا تے

پتہ لگتا کہ مے خانے دا خدبتاں شروع ہو گیا ہو یا اے۔ تے جے کدی لیراں لٹتی پگ بھتی ہونی

لوکل سمجھ لینا کہ بھرا ہوری رنداں دی کسے مجلس دا پھیرا ٹورا لا کے آرہے نیں، پگ مینانے
 وچ اسی نہیں، میلے ٹھیلے دی وی پر دھان ہندی سی، جتھے ایہہ سبوں پیراں تیک ملک کے لڈی
 بھنگڑے پاؤن والیاں دے نال نال پھنیاں پانڈی جاندی سی تے نالے پنڈیاں پھنجاں وچ
 دی وائس دی اچی نوک تے چڑھ کے اپنے زور تران واماں دی جاندی سی۔ نالے سچے لڑ وچ
 جتھے ہوئے بھلوان دے یار باشاں تے فن دے ہمد قدر داناں کو لوں سلامیاں دی اگر اہ
 لیندی سی۔

پگ دے ٹوہڑ کدھر کدھر گنا بیے، ٹکل وڈتوں پہلوں پلس دا اک سپاہی سر چڑھی لال
 پیچاں تے نیلی پٹی والی پگ نال سارے داسا رینڈا گئے لالیندا سی، تے پلس کو لوں ہمارا پھڈو
 وڈیرے دی رت نالوں چوکھا تر بندے سن۔ پرہن پلس ہیٹھاں اُتے اپنا جکوس کڈھ کے جوہ
 اپنے دھتے دیاں آپ جڑاں پٹیاں نیں اوہدی اک ایہ دی وجہ اے کہ ایہناں آپنی اپنے پیراں تے
 کہاڑا ماریا اے۔ کہ درھیاں دی گھوٹوں، ٹسے وار تے صلاح گیر پگ نوں بغیر وجہ دھتکار داتا تے
 اوہدی تھاں اینویں بے رنجی جیہی ”چنا جو رگرم“ ویکھن والیاں نال رلدی بلدی ٹوپی پالئی۔ خبرے
 سرکاری لوڑاں تھوڑاں ایہناں دیاں بیڑیاں وچ وٹے پائے نیں جے ایہناں اپنی پھس دی نوں
 ایہ ٹوپی پسند کر لئی اے۔ جنہوں کئی واری جنا کھنپا کے ٹین داسپاہی تے ٹغے والا کاغذی باوا دسا
 اے، ایس ٹوپی نال تے کدی کدیں نقلی چوکیدار دا وی جھولا پنڈا اے۔ کسے ویلے جے ترکھا جیہا
 داور ویلا آجائے تے اوہ ٹوپی نوں اڈا کے لے جاندا تے سپاہی ہوری اپنی عزت پت لئی ایہدے
 مگر بھج بھج کے ہف جاندے نیں پر ٹوپی اپنے چروچ کتے گھٹے کوڑیاں وچ رلی ہی ہندی اے۔
 وارے جائے پلس دی اوس پگ دے، جدھی بھلے مانساں توں لے کے چورا چکتے تے استہاری
 ملزماں تیک جھال نہیں سن جھل سکدے۔ تے ایہدی شہ تے اک مویا ماریا سپاہی وی چنگے پھٹے
 ہوئے تے سرکاری ساہن چنے پلے ہونے بد معاش نوں اکو جھوسے نال پیراں وچ سٹ لیندا سی۔
 ہن حالت ایہ اے کہ پلس چوکی دے سامنے ہلے گلے ہندے نیں۔ سپاہی بنے ٹکلن دی تھاں
 بیرکاں وچ ڈر جاندے نیں۔ جے کوئی سانوں پچھے تے اسیں پلس دی ٹوپی نالوں وودھتھے دی

ٹوپی واٹو ہر سمجھنے آں جدھے پچھے حالی وی چار جی لبھدے نہیں تے دارے توں لے کے مرن بھوہڑی
یک پچھے پر تیت وچ آؤندی اے۔

وقت وقت دی گل لے۔ کدی بنا پھبا کے پگ بنھنا وی اک آرٹ وادرجہ رکھدا سی۔
ہمہ شہ تے ایہدا شملہ ای نہیں سی کڈھ سکدا۔ ایسے لئی آہندے میں جے سمرہ پاؤناتے ہر کوئی
جاندا اے پر مٹکاؤنہا کے کسے نوں آؤندا اے۔ پگ بنھن دے پیراستا وی ایسی ایسی کمال تے
سوہنی پگ بنھدے سن جے جھاں چوہا وی شیر بہتر جا پدا سی۔

جویں گڈ دی موت آؤنی ہووے تے اوہ شہرول منہ کر لیندا اے، انج ای توں دا بیڑا
رڑھنا ہووے تے اوہ اپنی تہذیب، ثقافت تے روایاں ووتوں منہ موڑ لیندیاں نہیں۔ سادی بھید
چال قوم نے وی دیکھو دیکھی پگ جیہے نفیس، ودھیاتے ہزاراں ورھے پرانے لباس نوں وگا کے
پداں سٹ چھڈیا۔

ساڈے نوں رجتے پچھے تے نازک مزاج، منڈیک وادھاتے راٹی کین جیہی قسم دے
لوگ پگ بنھن والیاں نوں انج ویرہندے میں جویں کچیاں کھا جان گے۔ جے کوئی پرانا پینڈو
شہرول آوڑے تے کئی واری بازار وچ جانڈے دے کڑیا پگ وچ اک کا کا بکسواٹاٹک کے
یاں مچھیاں پھرن والی گڈی لاؤیندا اے، ایہدے نال دھاگا ہندا جنہوں چبارے تے ووجا
منڈا اٹا نہر کچ لیندا۔ تے پگ باہن ہکا بکارہ جاندا اے۔ تے آلے والے کھٹے ہوتے ہوتے
منڈے ماٹریاں مار دے جانڈے میں۔ جے ایہو جیہی حرکت نہ کرن تے پھیر دی اکثر پگ بنھن والیاں
واٹھکراں نال موچو آؤ دار ہندا اے۔ ایسے لئی لوکی سن پگ کولوں انج ترہندے میں جویں
گلیے کولوں کاں، آجا کے کوئی پرانے خیال وادھامی یا رہماں وادھونتی بڑی چھال مارے تے ویاہ
والے دیہارے منڈے نوں کجھ گھڑیاں لئی پگ بنھنا لیندا اے۔ کیوں جے سہرے گانے والے شگن
ایہدے بغیر پورے نہیں ہو سکدے۔ ایسے وچ دی کئی ماڈرن جواناں دے سہراں نوں سوڑ
پے جانڈی اے تے اوہ رسم پوری ہندا یاں سارا ای پگ لاہ کے گوڈیاں مڈھ رکھ لیندے میں۔
جے ذرا سوچئے پگ نال کیہ بنیاں تے کویں بنیاں تے اپنی گل ضرور سمجھ وچ آؤندی اے

کہ ٹوپی دے رواج نال پگ داستیاناس ہویا ہووے گا۔ کیوں؛ اک اُنچ ہولی دوجے
 بنھن تے ہر وار مایا لاؤن دے سٹری سیاپے توں خلاصی دسدی ہووے گی پھیر رہی سہی کسر
 کپڑے دے راشن نے پوری کر دتی ہووے گی، راشن ہون توں پہلوں لوکی بھائی پگ بنھن توں
 گھٹ داناں ای نہیں سن لیندے۔ بھانویں کسے ویلے دھون توں دل ای پے جائے یا مار گو
 دامنکا ای ٹٹ جائے۔ مگر وں ملل دی تر وٹک نال ٹغے والی بھائی تے آکے پگولیا، ڈھائی
 دی تے لانگرا بنھن لگ پئے۔ تے ہن اکامکا باغی ہو کے ایہدے جانی دشمن ہو گئے نہیں۔
 ایس گئے گزرے زمانے وچ جے حالی وی "ناموراں دیاں پگیاں تائیں مت اُج داغ نہ
 لگے" کسے پگ نوں جھپا مار یا ہویا اے تے اوہ سکھاں دی زروں قوم تے جاگیر داری دور دی
 یادگار چیف کالج لہور دے منڈے گھنڈے نہیں، سکھ قوم دے وارے وارے جانی جہاں
 ایہنوں پنج لکھیاں دے نیڑے تریڑے درجہ دتا ہویا اے تے کسے مل وی اوہنوں پگ و اہوڑا
 نہیں بھاندا۔ حالی پچھے اخباراں وچ اک چوندی چوندی خبر پڑھی سی کہ امریکہ دی اک فوجی عدالت
 نے دو نہہ سکھاں توں کسے مل وی پگ نہ لاہن دے جرم وچ دو نہہ دو نہہ مہینیاں دی سزا
 سنائی اے۔ جدوں عشق صادق ہووے تے پھیر سزا سچھ لوکی پھاہ دا سچھو لاین توں وی نہیں
 دلاندے۔ پگ لئی اپنی قربانی دے کے وی بھانویں ایہ دکھری گل اے کہ کجھ شرارتی ذہن دے
 لوک ایہ کہندے وی سنے گئے نہیں کہ سکھ پگ نال کیوں نہ پینگاں پان جدوں "ماں سبھ دل
 جاں کہ گوہیاں دل" وانگر کوہ نور ہیرا بھال دے پھروے میں جیہڑا استاد وی طریقے نال بھرا گیتی
 دے کھاتے وچ پگ وٹ بھرا بن کے پہلوں نادر شاہ نے محمد شاہ رنگیلے کولوں کھوہیا تے
 مگروں ایہو بیچ پاکے ہمارا جرنجیت سنگھ ہوراں شاہ شجاع کولوں ماٹھ لیا سی، سکھاں توں
 پٹہ اے جے تاریخ کدی کدیں اپنے آپ نوں دہرا لیندی اے۔ ایس لئی خورے پھیرا دہناں دا
 ایہو جیہا ڈگھ لگ جائے۔ تے رنج چیف کالج والیاں بارے اکھیا جاندا اے کہ اوہ بہتے بناوٹی
 دکھ تے دکھری ڈھلی وجان اتے ایمان رکھدے نہیں، جے کراوہناں دا پگ نال سچا پیار
 ہووے تے اوہ پڑھائی مگروں ایہنوں کیوں دکھا مارن حالانکہ جد پگیاں بھد کے لفظ رانت یا

گھر سواری کر دے نیں، تاں اوہناں دا دکھرتے بچاواں رنگ ٹھنگ ہندا اے۔ تے دوجیاں تقریباں وچ دی پگ پاروں فٹاٹ پہچان ہو جاندی اے۔ نیٹاں دا حال خدا جان والے۔ سامنے تے پگ دے نگھرتے بجاری ایہو نظر آوندے نیں۔

ہن بجانویں حقہ بمقدار حلیم تے شکرہ بمقدار علم دار وراج تے نہیں رہیا، نہ ای ڈگریاں دین ویلے یا انعام اکرام وقت ایہناں ول گوہ کیتا جاندا اے۔ پر چلو رہند کھو ہند نشانی دے طور ای سہی، مشاعریاں وچ خلیفے بنان ویلے یا استاد متھن لئی دستار بندی دی تھوڑی جیہی رسم نظر پے جاندی اے۔ خورے لوکاں دی مت ماری گئی اے تے اوہ ایہدے فائدے وی کھلا گئے نیں جیہڑے چولویں وی ڈھیر سارے ہندے سن، ونگی دے طور پگ نال گنج اکا ای چھپ جاندی اے، تے او جھری نال رلدی بلدی وگ داسیا پانہیں سی کرنا پیندا۔ اکیا تھکلیا بستہ آسانی نال چھت نال ٹنگ کے پھاہی لے کے آزاد ہو جاندی اے۔ سن سڑوک لئی مجرب نسخہ سی۔ کیوں جے سرائچ ایڑ کنڈیشنڈ ہو جاندی اے تے پگ والے ڈھون دار اکھا بن جاندی اے۔ کھو ہواں، نہراں تے دریاواں وچ ڈوبے رڑھدیاں نوں پگ سٹ کے کھچ لیا جاندی اے۔ فیرسٹ پھیٹ تے حقہ دی حلیم لئی ایہدے ڈھونڈی کاڈھ کڈھ دیندا سی۔ ہورتے ہو چور پگ راہیں کوٹھے اتے جا چھو تے پھیر ہونجا پھیر کے تسلی نال اتر آوندے سن، جے کسے ویلے مہتے ہتھ پیر پینے تے اوہنے پگ نال گھروالے دیاں مشکاں بٹھ بٹھا کے نس بھیج دی جانا۔ کدے تھانے وچ ہتھکڑیاں دیاں تروٹنگ ہونی تے پیس نے سارا پنڈ پگیاں نال بٹھ بٹھا کے ڈھریک لیا ونا۔ ایہو ای پگ سون ویلے سرانے واکم وی دیندی سی تے جے کدی کسے جنگل بیابان وچ تریہہ لگنی تے کسے کھوہ ڈل وچ پگ والے بھیلوں کے منڈکے اندر پانی پھوڑ لینا۔ ایہو ای نہیں ایہدا بھار چک چک بندہ آسانی نال دنیا داری دا بھار وی چک سکدا سی۔ کئی داری درویش تے صوفی شب بیداری لئی پگ نوں گنڈھاں مارا نک تے موڈیاں دوالے لویٹ لیندے سن، جہناں دے چھین نال اوہ بندر نہ آون دی عادت پالیندے سن، پھیر پگ رکھ کے گھیو چکھیا جاسکدا سی۔ تے بغیر لکھت پڑھت توں پگ نوں گروی رکھ کے مہاجن مال دے چھڈ دے سن، اسچ پنجاب دے کئی ڈوبیاں دیاں پگیاں

بندھے پٹیاں ہندیاں سن، تے اوہ مزے کر دے تے جتے لکھ دے رہندے۔
 پگ نے کہیاں نوں چکروی دتے نین تے بھانویں لوکاں دو نہاں ہتھاں نال تھم کے
 ایہنوں پھڑی رکھیا، پھیروی جدوں لٹھن تے آئی اے پلاں وچ لکھ گئی اے۔ جوہی نوں عشق دی
 پھنڈی ہوئی نسل ول دیکھیے تے وارث شاہ و امصرع یاد آوندا اے۔

یارو چڑھی ہنیری عشق والی اڈ شرم سیادی پگ گئی

اُج ایہدی وی عزت ہمیشہ خدا دے ہتھ رہی اے۔ نوں نسل ایہنوں چھڈ کے اپنا ہی
 کجھ گویا اے۔ نہیں تے سیانے لوکاں ایہدے پاروں کئی فائدے وی اٹھائے نیں، اُج کل تھری
 تے زبانی معافی دا بڑا رواج تھریا اے۔ لوکی پرہیا وچ ڈھیسٹھ ہو کے، نیویاں نظراں کر کے
 معافی منگدے نیں، یاں بلکہ کے دے دیندے نیں، کئی واری اخباراں وچ چھپن تے وکیل دے
 نوٹس گھن تک نوبت آجاندی اے۔ جدوں پگ وارواج سی، لوکی کلم کلمے دیری دے گھر جا کے
 پگ پیراں وچ سٹ کے معافی منگ لیندے سن، تے دوجے کتیں خبر نہیں سی ہندی۔

ایہدے نال زلدارا واقعہ اک پرائیویٹ کالج دے پرنسپل دا بیان ہندا اے، جنہے
 دوپگیاں رکھیاں ہویاں سن، اک پاٹی پرانی تے میلی کچیلی جیہی۔ جدھے بارے جعفر زلمی ہوراں دا کہنا
 اے کہ ”پھٹی پگ بانڈھ کر سب سے اکڑ رہ“ ایس پگ نوں پرنسپل ہر ویلے سر تے رکھد اسی۔
 دوجی نوں نکور جیہڑی کئی تے تنگی رہندی سی، کجھ بھیتیاں پھٹیاں، حضور! کسے ویلے کئی والی پگ
 دی ہتھ چھڈو۔ ایہ سن کے پرنسپل ٹھاہ ٹھاہ ہتسیا، اکھن لگا: سجنو! گل اگا نہہ نہ کرنا۔ ایہ پگ
 میں انجن دے ممبراں نوں اٹو بنان لئی رکھی ہوئی اے۔ جدوں میرے کھتے بین میں فٹاٹ اوہناں
 دے پیراں وچ سٹناں۔ اوہ اتو باٹے منٹوں پہلاں رام ہو جاندے نیں۔

ایسے طرح اک مراٹی اک رئیس نوں ٹکریا سی، جنہے مراٹی نوں گھسی گھساٹی پگ دا تحفہ
 لفافے وچ بند کر کے دتا سی۔ راتیں مراٹی لفافہ کھولیا تے دچوں پیراں لکھی پگ نکلی۔ ستر بھج کے
 کوا ہو گیا۔ دوجے دن نوں پیر ویلے سخی کول اپڑ گیا۔ اکھن لگا جھان اپنی پگ سا بندھ چنہے ساری رات
 اک منٹ لئی نہیں سوان دتا۔ شام توں سویرے تکین لا الہ الا اللہ کر دی تے جلی پانڈی رہی اے۔ میں

ایہہوں رب دے واسطے پائے، ڈھیر ساریاں بنتاں کیتیاں، کرماں والیے! اوہا کلمہ نہ پڑھ، اک واری
 محمد الرسول اللہ دی پڑھنے۔ اکھن لگی۔ کوئی پڑھاں میں تے اوہناں دے سمیوں بہت پہلاں دی
 آں۔ ایہ سن کے سخی ہوراں دی خانیوں گئی، فٹاٹ نویں پگ دے کے جان خلاصی کرائی۔
 لگدے ہتھ پگ دا اک ہور واقعہ سن لو۔ اک سردار ہوراں بھوٹیں واسٹھ روپیے ماملہ دینا
 سی، اوہ اک مدت تحصیلدار ہوراں نوں بستے مار دے رہے، چھیکڑے اک دن تحصیلدار اپنے
 غلے پھیلے نال اوہناں دے پنڈا پڑیا۔ سردار ہوراں وئی پیشی ہوئی، اوہناں ہور مہلت لئی
 اکھیا۔ تحصیلدار نوں وٹ چڑھ گیا۔ سپاہی نوں موچی پوتر پھیرن دا حکم دتا۔ اوہ چھترول کر دا
 کر دا تھک کے ذرا ساہ لین لئی بیٹھاتے سردار ہوراں اکھیا، میں سرد گرم نہ ہو جاں ہور کجھ
 لاہ لو۔ تحصیلدار ایہ سن کے ڈاڈھی کچھی وئی۔ تے دوجے سپاہی نوں اکھیا۔ جتھے سردار ہوراں
 نوں چکا پینجا چاہڑیا مار کھاندیاں سردار ہوراں دی پگ کہہ کے کھلے لپک گئی تے سپاہی نوں پگ
 دی اک کئی نال کجھ بجا دسیا۔ اوس کھول کے دیکھیا تے پورے سٹھ روپیے سن، تحصیلدار اکھیا
 سردار! سو گتھا دی کھاہ ای تے سو چھتر وئی کنیاں نضلاں دا ثواب ملی گا، پہلوں ای کیوں
 نہیں سائی دسیا۔ اکھن لگا۔ میں سوچیا ذرا تہانوں خراب کرواں!

گلاں وچوں گلاں نکل آؤندیاں نہیں۔ اک گل ہور سنو۔ اک نمازی مسیتی گیا تے مولوی
 ہوری سپارے توں پڑھ کے امامت کر رہے سن بڑا حیران ہویا۔ کچھن لگا۔ مولوی جی تہاڈا استاد
 کتھے ہندا اے۔ مولوی ہوراں مسیت دی دس پائی۔ او تھے اوس بانگا دیکھیا۔ جیہڑا اگے ورقہ
 رکھ کے بانگ دے رہیا سی۔ ہور حیران ہویا۔ پچھو سو، حضور دے استاد کتھے رہندے نہیں۔
 دسے ہوتے پتے تے اڑیا تے وڈے مولوی ہوراں نوں سلام علیکم کہیتی، مولوی ہوری اٹھ
 کے اندر دوڑ گئے تے اپنی پگ چک لیاے لڑنوں دیاں ہویاں دوترے گنڈھاں کھولیاں،
 وچوں نکلی جیہی پرچی نکلی۔ اوہنوں کھولیا تے اوہے توں پڑھ کے اکھن لگے۔ وعلیکم السلام۔
 ایہدوں دی اک سواوی واقعہ پڑھوتے لورا لٹو۔ جیہڑا ساڈے محلے نال تعلق رکھدا
 اے۔ جتھے اک نویں راجے پگے سیٹھ نے چائیں چائیں پنج کلیان مجھ خریدائی۔ نواں نواں شوق

سی۔ ایس لئی راتیں اٹھ اٹھ کے وی ایہدی چوکیداری کر داسی۔ اک واری اُدھی راتیں کھڑا ک
 ہو یا۔ اپنے دل وچ چور سا سو ایس لئی ایہنے سمجھیا۔ چور کئے توں مجھ کھول رہیا اے۔ او بڑواہ
 اٹھ کے سرمانے تھلیوں بیٹری کڈھ کے بالی تے لشکارا گلی وچ بجھی مجھ تے ماریا۔ مجھ دے
 متھے وی پھلی چور دی چٹی پگ جاپی۔ ایہنے فناٹ ڈبل اٹ بنیرے نالوں لاہ کے دگاماری
 تے اِنج مجھ دا کھنا چور دی پگ دے بھلکھے کھول پھڑیا۔

ایہ اکھوتر دیاں گلاں سن ذکر پگ داسی۔ جیہدا رواج گھٹن نال پنڈاں دی دستوں نوں
 بڑا گھانا پیا اے۔ جیہڑا ادھناں لئی لک ترور ثابت ہو یا اے۔ ویلے نال کئی سیانیاں ٹاہراں مار
 مار کے دہائی دتی۔ پگڑی سنبھال اوئے جتا، اوہنوں بڑا دستیا گیا۔ پگ رکھ کے کھیرتے سیرا کھائی
 دا اے۔ پرجٹ اوس ویلے بھوتیا ہو یا سی۔ بنوٹی دکھ تے پگ دا سٹلمہ اچار کھن لئی اتھے واہ ادھار
 کھاتے کھولی رکھ داسی تے اِنجے شملے نوں اچار کھن دا چاراکر دیاں کردیاں پگ ہوری سروں گل
 وچ گول پیراں وچ آڈگیاں۔ تہانوں ایہ پتہ ہووے گا کہ آملینوں ڈگا بوٹ پھیرا ہتے وچ کدی نہیں
 ٹکرا۔ نالے ع

مخفیں پرت نہ آئے ڈٹھے لتھیاں پگاں والے

کنکاں تے چولاں وانگو پگاں دی کئی قسماں سنن وچ آوندیاں نیں، جنہاں وچوں جنگی
 تے جانگلی پگ، گھٹوئیں تے ولہٹیویں پگ، گڈی تے لُندی پگ، چیراتے سہاگ پگ،
 لڑاں والی تے دو طری پگ، کھول تے برل پگ، ڈنگی تے آڈی پگ، گول تے پدھری پگ
 ہی تے چہتی پگ، بیچویں تے پرتاویں پگ، ڈنگر چور تے پاسپورٹ پگ، باقی ہور دنی
 کئی قسم دیاں پگاں لوکاں دیاں جانیاں پچھانیاں نیں پر ہو سکدا اے جے ڈنگر چور تے پاسپورٹ
 پگ بارے تہاڈے کجھ پڑ پئے نہ پوسے۔ ایس لئی ایہناں دا دیر واکرنا ضروری جا پدا اے۔
 ساڈے کجھ ڈنگر چور ٹہراں وچ جدی پشتی رواج اے کہ منڈا جوان ہو کے جدتیک
 اپتے ہتھیں ڈنگر نہ چوائے پگ باہناں نہیں بن سکدا تے کارستانی کرے تے پھیر جشن منا کے
 ادھدی دستار بندی کیتی جاندی اے۔ اِنجے ای پاسپورٹ پگ دا ملکی وڈتوں بعد چکر چپیا سی۔

جد لوکی ہندوستانی پاسپورٹ بنا کے لگاں دوپٹے خریدن جاندے سن تے واپسی اُتے باڈر
 لنگن ویلے پگ بٹھ لئی جاندی سی جیہڑی بندے دے نال سرحد پار کر آؤندی سی۔
 رنگاں نال بڑا جوڑ نظر آؤندا اے، ایہو وجہ اے کہ تہانوں چٹی، ساوی، خاکی، بدامی،
 اسمانی، لہریا، کیسری، کالی، بسنتی، جوگیا، کیاہی، نیلی، پیلی، کاسنی، آکشی گلابی، کپوری، انگوری،
 سلیٹی، وار چینی، شنگرفی، زہر موہرا، طوطے رنگی، نسواری جامنی، تر بوزی تے ہور کئی رنگ برنگی
 رنگیاں دی دین گیاں۔

ہور بہت سارے علاقیاں تے توہاں دی نسبت نال دی لگاں مشہور ہوئیاں، جوہیں
 راجستھانی تے مارواڑی، پٹیالوی تے مدراسی، لہوری تے پشوری، جہلمی تے گجراتی، گامے
 شاہی تے قصوری، پوٹھوہاری تے ماجھی، ملوئی تے گجری، جنگلی تے شہری، پلسی تے فوجی،
 ملوانی تے پنڈتانی، سکھا شاہی تے گوکیاں والیاں کئی لگاں دسدیاں نیں۔
 سید وارث شاہ ہوماں میر سلیٹی دے داچ دا دیروا کر دیاں ہویاں تھلے دی لگاں
 داوی ذکر کیتا اے۔

لال گھگرے کاڈویں نال مشرومشکی لگاں دے نال تسلیڑے نی
 انجے پنجاب دے لوک گیتاں وچ بھیناں لوں بھراواں اُتے مایاں نالوں دودھ مان
 رہیا اے جیہڑا کر کے اوہناں ہر ویلے تے ہر تھاں بھراواں دا ذکر ضرور کیتا اے، اوہناں
 دے گیتاں وچ پگ دا مضمون وی بھراواں دے ذکر نال کئی طرزاں نال بلدا اے۔

ککلی کھیر دی پگ میرے دیروی

دوپٹے میرے جھانی دا فٹے منہ جوائی دا

اک دوہروی من کچھویں تے رس بھرے بول تیویں ولوں اپنے خوند لئی دیکھو، جہاں

وچ پگ تے چیرے پاروں پیار ڈلھ ڈلھ پیندا اے۔

رتے دے چیرے والیا میں کہنی آں

کر پھتری دی چھاں میں چھانویں بہنی آں

توڑ گچھا تیری پگ وچ دیواں تیتھوں کون سوایا اے
اک واری آسجنا مینوں تیریاں تاہنگاں نی
دے پیرے والیا مینوں تیریاں تاہنگاں نی

ایہ تے پرانیاں تے گتیاں گزریاں پگاں دا ذکر سی، جنہاں توں نویں نسل ایہ بہانہ پا کے کہ پگ
ہر تھاں نوں بھنگر خانہ ای سمجھ بیٹھی اے۔ پگوں جان دی خلاصی کر رہی اے۔ پچھیری وی ایہدے شعوری
پچھوڑے وچ پگڑی لئی بڑا پیار تے بڑی محبت اے۔ ایسے لئی ایس سردی پگ نوں چھڈ چھڈا
کے وی ایہدے پیار دی یاد تازہ رکھن لئی اک ہور پگڑی نال اٹ سٹ لڑائی اے۔ جدھے نال
اوہ دیوی دے درشن نال ونجھاں دا پیار وی کر رہی اے۔ ایس پگڑی نوں اوہ مکاناں تے دکاناں
دے قبضے راہیں مفت بری وچ کھچ کھچا لیندی اے۔ مکان دکان واکرا ایہ سو روپے تے قبضہ دے
دے کے ہتھ لوائی دے ہزاراں روپے کما پچا لیندی اے۔ ہن تے کھلم کھلا ایہ پیار چل پیا اے
جدھے نال دیہاڑی وچ لکھاں دا میر پھیر ہو جاندا اے۔

شروع شروع وچ ایس پگڑی دے مونے دی جد اٹکل نہیں سی اک سہاڑہ تمارا کرچی دکان
لین لئی گیا، سیٹھ ہوراں پگڑی منگی۔ اوس بھولے فٹاٹ ڈوہیا جیہی ملل دا اتھان خریدیا تے آہنچیا
تے آکھن لگا "لوسر کار! اک چھڈ کئی پگاں بناؤ تے ہنڈاؤ۔ ایس اکوں توں دی غریبی دعوے دی
خدمت کر دے رہواں گے" ہس ہس کے سیٹھ ہوراں دیاں دکھیاں چڑھ گتیاں۔ جد ایس سہاڑ
نوں اصل پگڑی دی مانگ واپس لگاتے کن لوہیٹ کے کھسک گیا۔

ایہ وی سنیا اے کہ کراچی بند روڈ تے فریڈ ہال دے لہندے پاسے اک پگڑی مسجد وی
بنائی گئی اے۔ جدھی پگڑی دکان دین دے لارے تے پہلاں وصول کر لئی جاندی سی تے ساری مسجد
تے ادھیاں دکاناں انجے پگڑیاں دیاں پیشگی رقمیں وصول کر کے اوہناں نال ای بناٹیاں گتیاں سن۔
آہندے نہیں ایس پگڑی نے ایہی لہر بہرائی لے، جدھے نال کتیاں دیاں جہاں سور گتیاں نہیں تے
اوہناں دی جدی پستی بھکھ وی مک مکائی اے۔

انجے ای پگڑی دی اک ہور قسم وی سیاسی اڑنگے وچ زور پھڑ گئی اے۔ جیہڑی ملکی غداری
تے ڈپو میسی دے بدلے وچ بھئی جاندی اے۔ جویں بنگلہ دیش لئی عجیب نوں بھارت تے روس
ونوں تے اسرائیل نوں بیت المقدس لئی امریکی ونوں بھائی گئی اے۔ پر ایہ پھیر وی نقلی پگاں نیں
بھانویں ایہناں کئی گھراں تے مکلاں نوں تباہ برباد کر دتا اے ایہ اصل پگاں نہیں بن سکیاں نہ
ای بن سکناں گیان۔

اصل پگ واکا پھٹکا و جدیاں ہویاں وی خدا والکھ لکھ شکر اے جے پنجاب وچ پگ دی
پت اک ٹبر دے ایکے دے تران کجھ بچی ہوئی اے۔ جنہاں دا کھانڈا پینڈا ٹبر پگاں والا اکھوانڈا
اے۔

انج عام تے بھراواں دیاں سانجھیاں پگاں والا کم وی مک گیا اے۔ پر پگ نوں لاه کے
پرانیہ سنن را اچ بڑا مل دینا پینڈا اے۔ پگ لاهن دی بسم اللہ شریف لیڈراں دے مبارک
ہتھاں نال ہندی رہی۔ تے نال ای قومی شورے ایس پگ نوں پکا پینڈا ہتھ پا کے پیراں وچ
رول دیندے رہے۔

ہور استادان پگ پتا سے بند کرن دی جھکھ ماری تے شاگرداں دا جھکا لنتھا، اوہناں پگ
نال ای مشکاں کس کے استادان نوں نگر لا دتا۔ نویں نسل منیر پاپا تے بیو دے مرن تے پتران دی
دستار بندی رسم نوں ٹنٹا سمجھ کے سر دں لاه دتا۔ جدھا نتیجہ ایہ نکلیا کہ منڈیاں وی پیو دی یاد نوں
بھل بھلا جان دی کوئی کسر نہ چھڈی۔

مگدی گل ایہ کہ پگ نوں اجیہی ہونی درست گئی اے کہ اوہ آگوں آکا ای سرے چڑھدی
نہیں دسدی ایس لئی ایہنوں یاد گیری لئی جاندی وارد امیوہ سمجھ کے اک الوداعی پارٹی ضرور
دے چھڈو تاں جے آون والا مورخ ساڈی مجلسی پان پت دے لہن دا کجھ تے ذکر کر سکے۔

اقبال صلاح الدین

اقبال صلاح الدین ہوراں و تعلق ضلع اوکاڑا نال لے۔ ۲۸۔ اکتوبر ۱۹۳۳ء اوہناں دا جنم دن اے۔ اردو تے فارسی وچ ایم اے کیتا۔ فارسی وچ امیر خسرو دے حوالے نال اوہناں دا تحقیقی کم ملدا اے۔ پنجابی نظماں دے دو مجموعے ”باروی سار“ تے ”گلر کنڈیالی“ چھپ چکے نہیں۔ ایس توں او ”اعلان دی پنڈ“ مرتب کیتی تے ”تاریخ پنجاب“ اردو وچ لکھی۔ ”کوئچ کہانی“ اوہناں دیاں کہانیاں دی کتاب اے۔ ایہناں توں وکھ سنگی نامہ وی لکھی۔ اوہ ماہنامہ ”لہراں“ دے ایڈیٹری وی رہے نہیں۔ آج کل اوکاڑا شہر وچ رہندے نہیں۔ ہنسے جیسے اوہناں دیاں اردو نعتاں دا مجموعہ ”حدیث آشنا“ دے ناں نال چھپیا اے۔

پستی

آج دی گل تاں ناہیں بچڑا
 ویلے صدیاں آن دہائیاں
 ساڈے وڈ وڈیریاں اچوں
 پکیاں رتیاں بھتن آلا
 ہک نہ جمیا
 پُشتاں بدھی
 اسال گلپ نبھایا
 ہر ہک راٹھ دی داری کیتی
 دینہاں راتیں اوکھت بھوگی
 موہوں اُپد نہ کیتی
 رزق اوہناں دے مونہوں ڈھمٹا

ودھیا گھٹیا
 جد وی ڈھیجا — کھاوا
 مڑ وی بچپڑا
 کھاندے رہساں
 رانٹھاں اگے — سر نہ چھیاں
 نہیں تاں — کل خدائی
 تینوں مینوں
 کھلے مار کیسی - سانہہ نہ پٹن دیسی

نالے پوتر
 جیہڑا ڈھگا
 مڈھوں لایا ای۔ بیٹھاں وگدار ہیا
 ایوی بیٹھاں وگدار ہسی — سر کدی نہ چھسی
 ڈاڈھا صبری ہوسی -

بچڑی — ایہو ساڈے لیکھ چہ لکھیا
 حشران تائیں لکھیا رہسی — ایہنوں میٹن والا کوئی نہ جھسی
 جیویں شالا — او پر پالتے ہو رویں چہہیاں
 رُکھیاں رُکھیاں گلان
 تینوں کینہہ سکھائیاں — ؟

اختر کا شمیری

اختر کا شمیری مہرین یکم اکتوبر ۱۹۱۸ء نوں اللہ بخش مہراں دے گھر شاہ عالمی دروازے لاہور وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی تعلیم اسلامیہ ہائی سکول بھائی گیت وچوں حاصل کیتی۔ میٹرک کرن توں بعد نیشنل کمانڈر دے دفتر وچ نوکر ہو گئے۔ بورڈ آف ریونیو وچ سپرنٹنڈنٹ دے عہدے اُتے کم کر دے رہے تے ۱۹۶۶ء وچ ریٹائر ہو گئے۔ اوہ پنجابی دے مشہور شاعر ہیں۔ آج تیکر اوہناں دے دو مجموعے ”زنگلیاں مڑیاں“ تے ”بولدا پتھر“ آچکے ہیں۔ اک پنجابی ڈرامہ ”مت“ وی چھپ چکیا اے۔ اوہ ریڈیو، ٹی وی تے فلم لئی گیت وی لکھدے ہیں۔ قومی شاعری وچ اوہناں نے ۱۹۶۵ء تے ۱۹۷۱ء وی جنگ وچ پُرجوش قومی نغمے لکھے۔ جیہڑے مختلف حلقیاں وچ پسندیدگی دی سند حاصل کر چکے ہیں۔ پنجابی گیت لکھن وچ اوہناں نوں اک خاص اہمیت تے مقام حاصل اے۔ زبان سادہ عام فہم تے نرمول ورت دے ہیں۔

”گیت“

میرا روگ پہچان کے چپ اے
جان دا اے پر جان کے چپ اے

بلہہ نہیں چپ ایہہ دیدے چپ نہیں
چپ نہیں گیت قصیدے چپ نہیں
اُوہ وی لمی تان کے چپ اے
میرا روگ پہچان کے چپ اے
چپ جتے یاں ناں جتے گی
سوچاں خورے ناہہ جتے گی

ادہ وی کجھ تے ٹھان کے چپ اے
 میرا روگ پچھان کے چپ اے
 کتھوں تیک ایہہ چپ چپ رہے گی
 اوہنوں ایہہ چپ توڑنی پئے گی
 جیہڑا نیڑے آن کے چپ اے
 میرا روگ پچھان کے چپ اے

حقیف باوا

اصلی نال محمد حقیف اے پر حقیف باوا دے قلمی نال نال لکھدے نیں۔ حقیف باوا ہوریں جنوری ۱۹۳۶ء دی پہلی تاریخ نوں ضلع لدھیانہ مشرقی پنجاب دے اک پنڈ وچ جتے۔ باپ داناں امام الدین اے۔ پاکستان بنی گروں ایہناں جھنگ وچ آڈریسے لائے۔ پنجاب یونیورسٹی توں ایم اے کیتا۔ کچھ چھ مہینے وی کر دے رہے۔ اُجکل لفظی تصویریاں کھچدے نیں۔ حقیف باوا پنجابی افسانے واسر کدھواں لکھاری اے۔ جیہہ ہیاں کہانیاں سادہ پر تاثر نال بھرتاں ہوندیاں نیں۔ اپنے افسانیاں وچ اوہ لچھے دار لفظ نہیں ورتدے سگوں سدھے سادے انداز وچ بڑے ای مٹھے ڈھنگ نال گلاں کر دے لگے جانڈے نیں تے کہ داراں دے نفسیاتی کلائمیکس نال اوہدی کہانی سخرتے اپڑی اے۔ آج کل اوہ جھنگ شہر وچ رہندے نیں تے پیشہ دے لحاظ نال استاد نیں۔

دھی (افسانہ)

حقہ تازہ کیتا ہویا سی۔ اک دی ہنے ای دھری سی اوہنے دوک سوٹے مار کے نڑی میرے ول بھواں دتی۔ میں سوٹا مار داتے دھواں سماں ول سٹ دیندا۔ اوہ سامنے ٹنگلی لاکے ویکھ رہیا سی۔ انج لگدا سی جیویں سوچاں والاوا۔ اوہدے ذہن وچ پھٹ پیا ہووے۔

موسم بڑا ای سوہناسی رکھاں دیاں ٹاسنیاں نوں پتیاں نوں جنم دے رہیاں سن۔ چڑیاں رکھاں تے بیٹھیاں کچھ انج چوکدیاں سن جیویں کوئی مٹھا گیت گارہیاں ہون۔ اوسناں دا گیت سن کے مینوں انج لگن لگ پیا جیویں ایہہ گیت میری دھی دے دیاہ دی خوشی دا گیت ہووے۔ پر جدوں کدی اوہناں دے مٹھے گیت وچ کسے گدھ دی واج شامل ہو جانڈی تاں میں پتانیں کیوں ڈر جیہا جاندا۔ پتا نہیں شاید اس لٹی میں سوچا جواج میری دھی دے شگناں دا دیلا سی کدھرے ایہہ واج شگناں نوں کنگنل وچ نہ بدل دیوے میرے اس دم نے گدھ دی واج نوں میرے ذہن وچ اسراں آرتا جیویں پتھر وچ اک ڈونگھی لکیر ہووے۔

آج میری دھی دی جج آؤن والی سی میں باہرا پہناں رکھاں ہیٹھ کھلونا جج نوں اڈیک
رہیاسی۔

ایہہ ساریاں گلاں اللہ دتے پتائیں کیوں اکوساہ وچ کہہ دتیاں۔ ہن اوہنے سٹھے والما
سارا سوٹا ماریا۔ سوٹا لین مگروں اوہ کجھ انج چپ چپا ہو گیا۔ جیویں اوہ کسے گہری سوچ وچ ڈب
گیا ہووے۔

جج آگئی سی ڈھول ڈھمکے نال واجے گا جے نال پیسیاں دے سچنکاٹے نال۔ جانجی کاہرے
سن راجے سن راجے۔ اک توں اک سوہنا، اک توں اک گھبرو۔ لاڑھے دی تاں گل نہ ای پھیرو۔ چن
والوٹا سی۔ تائیوں تے محلے دیاں کڑیاں چڑیاں لاڑھے نوں تکن لئی اکر اتر پندیاں سن۔ جیہڑی
تک لیندی کہندی۔

”اڑیے لاڑھاتاں ڈبی وچ پا کے رکھن آلا اے“

”آہونی، میرا تاں جی کر داسی اہنوں وکھی جاواں“

جانجیاں دی خاطر تو وضع لئی کدھرے فورما پیا پکدا سی کدھرے پلاتے کدھرے زردا۔ میں
دیگاں ول پھیرا مار کے مڑا وہناں ای درختاں ہیٹھ آن کھلونا جتھے کھلو کے میں جج نوں اڈیک رہیا
ساں۔ چڑیاں اجے وی اوہو ای پیارا پیارا گیت گا رہیاں سن ایہہ گیت ای تاں مینوں دوبارہ
ایتھے کھج کے لے آیا سی۔ گدھ دی واج پھر کدھروں آگئی۔ میں ہووڑا گیا ساں۔ میں اپر نوں جھاتی
ماری او جتھے گدھ نہیں سی میرا تراہ ہووڑا گدھ گیا سی۔ میرا اوہ وہم کجھ یقین وچ بدلا نظر آیا۔ میں کتاں
وچ انگلیاں دے کے اوتھوں نس ٹریا۔

سٹھ چھیتی ای مروا نظر آہیاسی۔ شاید ایہدے وچ پایا ہویا تما کھو کجھ ملکا سی۔ اوہنے ایس
مردے سٹھے دتے تن چاروٹے دتے سوٹے کھتے۔ جیہدے نال چاراں پاسے دھوآں ای دھوآں ہو گیا مینوں
انج لگیا جیویں اللہ دتا ایس دھوئیں وچ گواچ گیا ہووے۔ مینوں اوہری ہونڈا اودوں پتا لگیا جڈن
اوہنے اپنی گل مڑ چھوہ دتی۔

میں لاڈو دھی نئی داج وی اوہرے سوہریاں دے من چا ہواں بنایا سی۔ گرم بسترے بھنڈے
بسترے۔ اعلیٰ قسم دے ٹی سیٹ۔ وارٹر سیٹ۔ ان گنت سٹیل دے بھانڈے۔ فرج، ٹیپ ریکارڈر
ریڈیو تے ہور بہت کچھ۔

ادہنہ حقے دی نڑی میرے ول بھواں کے نیویں پائی تے انگلی نال دھرتی پھولن لگ پیا۔
مینیوں اوہدی ایہہ حرکت بڑی عجیب جہی لگی۔ میں سوچن لگ پیا ایہہ دھی دے داج بارے گل کروا
کہ واک لخت چپ کیوں ہو گیا میں اوہنوں ایہہ سبب کچھن ای لگیا سی تے اوہ آپ ای
بول پیا۔

جدوں میری بیوی نہیں ایہہ داج محلے والیاں نوں دکھاؤن لئی کھلا ریا تاں گدھ دی داج بڑی
ای خوفناک ہو کے میرے کتاں چ گوئی۔ میری فوراً پرسمان ول نظر گئی۔ میں دیکھیا اوہتے کچھ دی سنیں
سی۔ کدھرے ایہہ داج ایہہ بد صورت تے ڈراؤنی داج میرے خوف دا حصہ تے سنیں بن گئی۔
کھانا تیار ہو چکیا سی لاگی نوں بلاؤن لئی گھل دتا۔ جنج آگئی اوہے طرح واجے گا جے نال
پیسے لٹاؤندی۔ سب توں پہلاں نکاح ہونا سی۔ نکاح دے کپڑے دتے گئے۔ میری دھی
دیاں سہیلیاں نالے گاؤندیاں سن نالے سہیلی نوں سوہا جوڑا پواندیاں سن۔

سوہا جوڑا پالے لاڈو

اپنا آپ سجا لے لاڈو

بابل ڈیرا چھڈ جانے

سوہریاں چت لگائیں لاڈو

نکاح ہو یا پھوارے دنڈے گئے۔ مینیوں وی کسے دو پھوارے لیا دتے پھوارے دیکھ

کے میں ڈانڈا خوش ہو یا۔

”شکرے مولا۔ اوہ گھڑی آگئی۔ جنہوں پچھلے دس سالوں توں اڑیک رہیا ساں پھوارے

بدوں میں منہ دچ پائے۔ مینیوں اوہ بڑے ای مٹھے لگے۔ مٹھے کیوں نہ لگدے میری دھی

وے ویاہ وے چھوڑے سن۔ ایہہ چھوڑے مینوں چڑیاں وے سوہنے گیت نالوں وی مٹھے لگے۔
 کڑیاں تے چڑیاں اکو گل تے ہوئی۔ چڑیاں رکھاں تے بیٹھیاں چو کدیاں سوہنیاں لگدیاں نہیں تے
 دھیاں سوہرے گھر چمکدیاں چنگیاں لگدیاں نہیں ایہہ گل کہندیاں اللہ ونا دا چہرہ بالاں وانگوں معصوم
 جیہا لگن لگ پیاسی۔

جینوں کھانا دتا گیا۔ کھانا کھوان دا چنگا بند و بست کیتا گیا سی۔ چنگا تے آپے ای ہونا سی
 مقوڑ جیوں کسے شے دی نہیں سی۔ جینوں مگروں میلی تے دھوتیاں دی واری سی بڑی مشکلاں نال
 کوئی شام وے بنج وے کھانے دانے توں ویٹھے ہوئے۔ ویسے تاں کوئی گل نہیں سی جینوں نے
 کیہڑا بساں وچ جانا سی ماشاء اللہ اونہاں کول تے اپنیاں کاراں سن۔

”میری دھی تاں راج کرے“ — کاراں دل ویکھ میرے منہ وچوں آپ مہارے نکل پیا۔
 گدھ دی منحوس وچ پھیر گونجی۔ من تے مینوں انج لگدا سی جیویں اس وچ کوئی انجانا ڈرا
 دین والا ہاسے وی سی ایہہ کون سی اڈا خوفناک ہاسے کیوں ہس رہیا سی ایہہ مینوں کوئی پتانا نہ لگا۔
 دھی نوں ٹورن دا ویلا آ گیا سی۔ دھیاں نوں بھانویں ورنچنگا ای لہجہ جاوے پر ٹورن لگیاں اک
 واری تاں کالجا پھٹ جاندا اے۔ پھٹے کیوں نہ دھیاں جگر دا ٹکڑا ہوندا نہیں۔ دھیاں ای تے
 اپنے بابل تے خون ڈوہن لئی ہر ویلے تیار رہندیاں نہیں۔ پر پھیر وی دھیاں سدائی ماپیاں گھر نہیں
 رہ سکدیاں۔ دھیاں نوں تاں راجے مہاراجے پر پیغمبر سد گھر نہیں رکھ سکے۔ اونہاں نوں وی ٹورنیاں
 پٹیاں سن۔ میں کیہدے پانی ہاراں۔

اوڑک دھی ملے دی نگھی بکل وچ مامیاں تائیاں۔ چاچیاں تے پھپھیاں توں اگے ہولے ہولے
 ڈولے ول آرہی سی۔ ساریاں دیاں اکھاں وچ ہنچوسن۔ دھی دیاں سہیلیاں نالے روندیاں سن تے نالے
 گاوندیاں سن۔

”دیرا و دیا کریندیا۔ مینوں رکھ لے آج دی رات۔“

بی بی کیکن تینوں رکھاں رات نی۔ میں تاں سجن سد لے آپ نی۔“

”مامیا وِ دیا کریندیا۔ مینوں رکھ لے اُج دی رات وے

دھی اے کیکن رکھاں تینوں رات فی۔ میں تاں سخن سد لے آپ فی“

کڑیاں چڑیاں وے ایں گیت نیں جیویں چاراں پاسے اُداسی کھلا روتی میں جد بھرنوں تکدا
مینوں ابویں لگدا جیویں کائنات دی ہر شے رو رہی ہووے۔

دھی ڈولے وچ بہ گئی۔ ڈولا ٹر پیا۔ نالے ای واج وی ٹر پیا۔ ہولے ہولے دھی دا ڈولا اگانہ

وودھا گیا۔ میریاں اکھاں وچوں ہنچواں دی تاروگ پئی۔ اورک دھی وِ دیا ہو گئی۔ میں اکھاں وچ

ہنچولے کے اونہاں ای رکھاں ہیٹھ آن کھلوتا۔ کہندے نیں کڑیاں چڑیاں ہوندیاں نیں۔ دھی

تاں میں وِ دیا کر چکیا ساں پر چڑیاں تاں اچے ایٹھے ای سن۔ مینوں ایہناں دی واج اپنی دھی

دی واج لگی۔ میں اکھاں وچوں ہنچو پونج کے اونہاں ول تکن لگ پیا۔ میں دیکھیا اک وڈا سارا

گدھ درخت تے بیٹھا ہو یا اے۔ مینوں اوہریاں اکھاں سپ نالوں وی ڈراؤنیاں لگیاں جدوں

میں اوہرے ول ذرا غور ناں تکیا تاں مینوں ایس طرح لگیا جیویں اوہ مینوں دیکھ کے دنیاں چڑا رہیا

ہووے۔ میں ڈر گیا۔ مینوں اچ لگیا جیویں چڑیاں اُدگنیاں ہون تے ایہہ رکھ جیویں خالی کر گنیاں

ہون میں بہت زیادہ گھبرا گیا۔ میں جھٹ اوکتوں ہلیا تے اپنے بوہے کول آن کھلوتا۔ میرے

کوٹھے دا بوہا بند سی۔ بند بوہے دے اگے دوکتے لمیاں تانی ستے پئے سن بوہے دی ایہہ حالت

دیکھ کے مینوں ایوں لگیا جیویں ایٹھے کوئی جنج نہ آئی ہووے۔ کسے دی دھی دا ڈولا نہ اٹھیا

ہووے تے میرے منہ وچوں چیک نکل گئی۔ میں منجی توں اُڑواٹے اٹھیا تے کی دیکھداں۔

دھی جچے کنتیں جچے ہتھیں نما نے بابل دے سن مسنے گھر وچ اک لاش وانگ لئی پئی اے۔

حقہ بالکل مر چکیا سی۔ پر اللہ دتے نیں مرے ہوئے حقے دے ای لگا تار کی سوٹے کھچے جیہدے

نال اوہنوں کھنگ واک لکھتا سارا دورا پے گیا۔

انور مسعود

انور مسعود پوراں دا ناں پنجابی شاعری وچ بڑا نمایاں اے۔ مزاحیہ تے طنزیہ انداز دیاں نظماں لکھن تے پھیر اوہناں نوں اپنے خاص انداز وچ پڑھن وچ اوہ اپنی مثال آپ نہیں۔ ”مسئلہ اکھیاں دا“ اوہناں دیاں نظماں دا مجموعہ اے۔ اوہ ۸ نومبر ۱۹۲۵ء نوں پیدا ہوئے۔ والد دا ناں محمد عظیم اے۔ اوہناں دا تعلق گجرات دی زرخیز مٹی نال اے۔ اوہناں ایم اے فارسی دا امتحان اچھے اعزاز نال پاس کیتا۔ کالج وچ استاد دی حیثیت نال نوکری کر لئی تے ایہہ سلسلہ اجے تک جاری اے۔ اج کل راولپنڈی وچ اک کالج وچ فارسی پڑھا رہے ہیں۔

جہلم دے پبل تے

میرے دتوں سارے بھین بھائیاں نوں سلام ہووے
جاتکاں بزرگاں تے مائیاں نوں سلام ہووے

لاری والا اجے کجھ ویر کھلووے گا
سپاں والا باوا تساں سنیاں تے ہووے گا
بچہ بچہ اج ایس باوے نوں سہاندائے
سرمرہ میں ویچنیاں ہاں جگ سارا جانداے
کدھرے نہ آج ایس سرمرے دا جوڑاے
ست ویہیاں بوٹیاں دا عرق تے نچوڑاے

ایہنے کئیاں چشمیاں دا پانی پیتا ہویا اے
 سونف تے گلاب وچ کھل کیتا ہویا اے
 بھانویں کڈی سچی ہوئی آئی ہوئی اکھ ہووے
 لالیاں تے چو بھیاں دی ستائی ہوئی اکھ ہووے
 دھند ہووے جالا ہووے بھانویں ہون گھرے
 اکھاں وچوں پانی وگے نالے اکھ رڑ کے
 جن داوی چائنا جے اکھیاں نہیں سہندیاں
 اٹھدیاں بہندیاں تراٹاں ہون پیندیاں
 پیڑ مک جاندی اے تے سوچ لہر جاندی اے
 اکو ای سلائی نال ٹھٹ پے جاندی اے
 دیہاں دی نہ دساں دی نہ پنجاں والی بات اے
 لاری دے مسافراں نوں خاص ای رعایت اے
 کھٹ کے چلانے نہیں میں کارخانے مومنو
 چار آنے چار آنے چار آنے مومنو
 پائے جیہڑا سرمہ اوہ ناز کر سکدائے
 لوڑ ہووے جس نوں آواز کر سکدائے
 ایویں میں قرآن دیاں قسماں نہیں چکدا
 دیوں جے مکائیے نہ تے وہم نہیں جے مکدا
 ہو رکیہ اے چپ تہاڑی بھل نہیں جے سجنو
 چار آنے شیشی داوی مک نہیں جے سجنو

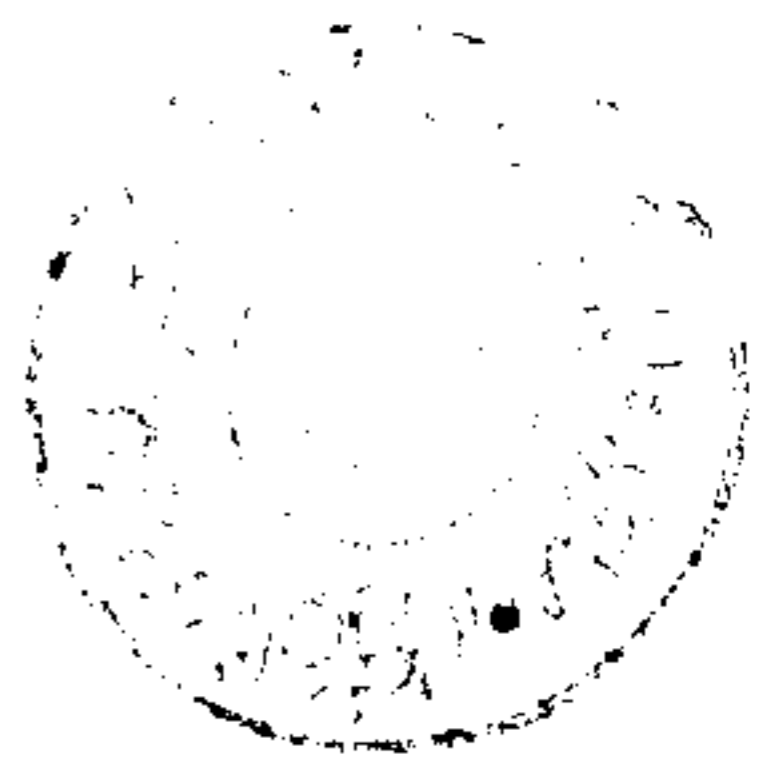
چیز چہی ویکناں ہاں بھلا ہووے سب دا
 اکھ جہیا کیمہ تے لکھ توں نہیں بھدا
 ڈیرے توں منگاؤ گے تے نرخ مال وکھرا
 ڈاک دا کرایہ تے محصول نال وکھرا
 کیہڑی سیٹ وایاں بزرگاں نے بلایا جے
 ہتھ وچ پیسے رکھو آیا جے میں آیا جے

الطاف قریشی

الطاف قریشی ہوری ۱۳۔ نومبر ۱۹۳۷ء وچ پیدا ہوئے تے ۱۲۔ اگست ۱۹۸۰ء بمطابق ۲۸
 رمضان ۱۴۰۰ھ نوں عید توں اک دن پہلاں وفات پا گئے۔ والد داناں مولوی احمد دین قریشی سی۔
 آپ دا آبائی علاقہ منظر آباد آزاد کشمیر سی۔ بی اے کرن مگروں ریڈیو تے نوکر ہو گئے۔ اپنی وفات ویلے اوہ پوگرام
 میٹجر دے عہدے تے کم کر رہے سن۔ الطاف قریشی ہوراں پنجابی زبان وچ بڑیاں خوبصورت نظماں لکھیاں
 نیں۔ اکھیاں دے پرچھانوں تے ”و اما زہر ہلا“ اوہناں دیاں نظماں دے دو مجموعے نیں۔ لکھن وچ اوہ
 اپنا اک دکھرا انداز رکھدے سن تے طبیعت پاروں بڑے ساہ تے نیک بندے سن۔ اوہناں دی پنجابی شاعری
 وچ کشمیری روح پس منظر واکم دیندی اے۔

دو جی موت

اک مدت دے بعد ملے ساں
 توں وی چپ سین
 میں وی چپ ساں
 تیری اکھوں اتھرو ڈنگے
 میری اکھوں اتھرو ڈنگے
 نہ توں ڈٹھے
 نہ میں ڈٹھے
 ساڈیاں اکھاں اگے لکھاں
 راتاں دا پرچھانواں سی

ڈاکٹر سید اختر جعفری

سید اختر جعفری ۲۰ دسمبر ۱۹۳۴ء کو (مشرقی پنجاب - بھارت) دی اک ریاست کپور تھلہ وچ پیدا ہوئے باپ داناں سید غلام قادر سی۔ سید اختر جعفری پوراں مدلی تعلیم کپور تھلہ وچ حاصل کیتی۔ اورٹیل کالج لاہور توں ۱۹۵۸ء وچ ایم اے اردو دا امتحان پاس کیتا تے گورنمنٹ کالج ڈیرہ غازی خان وچ لیکچرار ہو گئے۔ ۱۹۶۲ء وچ ایم اے فارسی تے ۱۹۶۴ء وچ ایم اے پنجابی دے امتحان پاس کیتے۔ جعفری صاحب مختلف کالجوں وچ درس تے تدریس دا کم کر دے رہے۔ چار سال تک پنجاب یونیورسٹی دے پنجابی شعبے وچ پڑھاندے رہے۔ مشہور صوفی شاعر میاں محمد بخش دی حیاتی تے فن اُتے مقالہ لکھن تے اوہناں نوں پنجاب یونیورسٹی دے ڈاکٹر ٹی وٹوں ڈاکٹر ٹی وٹوں دی ڈگری دتی گئی اے پنجابی وچ ایہناں دی کتاب دیرے پھی لے۔

پنجابی ناول تے اوہدا منزل

ایہہ مٹی پر مٹی گل اے پئی دنیا دی ہرزبان دے ادب وچ نظم و انداز نثر توں پہلاں بجاتے نثر شاعری دے کافی چرگروں وجود وچ آئی۔ نفسیات دے لکھاری ایس آفاقی حقیقت دی وجہ ایہہ دے نیں پئی انسان دے سمندروں ڈونگھے من وچ خیالات، واہڑے، جذبات تے احساسات دا جوار بھانا ہر ویلے اٹھدا رہندا اے۔ ایہہ جذباں تے خیالاں واہڑے اک دیاڑے اپنے حال موجب مناسب تے متناسب لفظاں دا روپ دھار کے بندے دے بلہاں توں آپوں پھٹ پیندا اے۔ ایس خاص متناسب شکل تے ہیئت وچ وگن والیاں جذباں تے سوچاں نوں شعرداناں دتا جاندا اے۔ ایہوں ثابت ہونا پئی شعرا و ہنماں جذباں، خیالاں تے احساساں دی نقلی شکل اے، جیہڑے بندے دے من وچ سمندر دیاں کانگیاں و انگوں ٹھاٹھاں مار دے نیں۔ ایسے لئی دنیا وچ انسان نے سبھ توں پہلاں شعرا کھیا تے پھیر نثر لکھی۔

مولانا الطاف حسین حالی نے اپنی کتاب مقدمہ شعر و شاعری وچ شعرا نوں انگور دے شیرے ناں تشبیہ دتی اے تے دسیا اے پئی جس طرح انگور وچ شیرہ پک پک کے اک دیاڑے انگور

دی پرت پھاڑ کے آپوں باہر ٹپک پیندا اے۔ ایسے طرح خیالات جدوں شاعر دے ذہن دی بھیٹی وچ پک جان دے نہیں تے اک روز خود بخود شعر بن کے شاعر دے مونہوں ٹپک پیندے نہیں۔

ساڈی ایس گل وا ثبوت دنیاوی ہر زبان دا ادب آپوں ویندا اے۔ جے ایس یونانی ادب ول جہات پائیے تے سانوں سمجھ توں پہلاں ہومردی ایلیمینڈ تے اوڈیسی نظر آؤندیاں نہیں۔ ایسے طرح انگریزی وچ چاتس، فارسی وچ رودکی تے اردو وچ قلی قطب شاہ یاں خواجہ بندہ نواز گیسو دراز دی شاعری دے شاہکار دکھائی دیندے نہیں۔

پنجابی زبان تے ادب بھلا ایس آفاقی گلے توں کیوں اڑ رہ سکدا اے، ایس لئی جدوں اساں پنجابی ادب ول جہات مار دے آں، سانوں بابا فرید الدین مسعود گنج شکر واکلام سمجھ توں پہلاں نظریں پیندا اے تے پنجابی نثر کافی چراں مگروں اپنا رنگ روپ دکھاؤندی اے۔

بابا فرید الدین مسعود گنج شکر اک صوفی شاعر سن تے اوہناں دا صوفیانہ شاعری دا لایا ہویا بوٹا ست سو ورھے تیکر پھل دیندا رہیا۔ پنجابی دے ہر صوفی شاعر نے تصوف دے مضموناں نوں اپنے سچے تے من موہنے ڈھنگ نال بیانیا، پر ایہہ گل سانوں حیرت وچ پادیندی اے پئی ایہناں صوفی شاعراں نے جدوں وی اپنے خیالاں، ارشادات تے رشد و ہدایات دیاں گلاں نوں نثر وچ لکھن دا چار اکیاتے فارسی دا سہارا لیا۔ بابا فرید دے ملفوظات، حضرت سلطان باہو دے تے دوجے صوفی شاعراں دیاں لکھتاں فارسی زبان وچ ای ملدیاں نہیں۔ اوس ویلے مدرسیاں وچ درس تے تدریس فارسی زبان وچ ای ہوندی سی تے فارسی زبان لوکاں دے دلاں تے دماغاں اُتے ایسی کوچھا چکی سی پئی اوہ کسے ہور زبان وچ سوچ وی نہیں سکدے سن۔ پھیر فارسی وچ بنے بنائے جملے تے ڈھلی ڈھلائی ترکیباں تے لفظاں دے جوڑ مل جان دے سن۔ پھیر اوہناں سامنے فارسی نثر دا نمونہ موجود سی۔ ایس پاروں اوہناں فارسی نثر نوں اپنے خیالاں دے اظہار دا وسیلہ بنایا۔

پنجابی نثر و باقاعدہ آغاز انیسویں صدی عیسوی وی پہلی چوتھائی وچ ہوندا اے۔ ایس توں پہلاں پنجابی نثر وی کوئی کوئی کتاب بھدی اے، جیویں سکھ گورو صاحبان دیاں جنم ساکھیاں تے گوشاں تے نوشتہ گنج بخش دے وعظہ پنجابی نثر وچ نیں۔ ۱۸۵۰ء وچ جدوں تبصیر وچ چھاپے خانے کھلن نال چھاپے دیاں سہولتاں عام ہو گئیاں تے پنجابی نثر وادی عام رواج ہو گیا۔ انگریزاں نے عیسائی مذہب دے پرچار لئی لدھیانہ، سیالکوٹ، ترن تارن تے لہور وچ تبلیغ دے مرکز قائم کیتے تے عیسائیت دا پرچار کرن لئی پنجابی نثر وچ رسالے لکھ کے چھاپے۔ اوہناں وی دیکھا دیکھی ایہوں دے وسنیکاں نے وی پنجابی نثر لکھن دا جنم کیتا تے نثر دیاں دو جیاں صنفاں دے نال پنجابی ناول نگاری وی وی نہہن رکھی۔

ایہہ گل گوہ گوچری لے پئی ہرزبان دے لوب وچ ناول وی نہہن دی پہلی اسٹ مذہبی خیالاں اُتے اُساری گئی تے ناول نوں مذہبی عقیدیاں تے خیالاں دا پرچارک بنا گیا اے، جیویں انگریزی وچ فلپ سڈنی دا ناول "کاؤنٹیس آف پیمبر و کسار کیڈیا" تے اردو وچ مولوی نذیر احمد دے ناول مرآة العروس تے بنات النعش تے توبۃ النصوح مذہبی خیالاں دا پرچارک نہیں۔ ایسے طرح پنجابی وچ سبھ توں پہلاں مذہبی ناول لکھے گئے۔ پھیر ویلے دے نال نال پنجابی زبان وی جھولی اخلاقی، سماجی، معاشرتی تے رومانی ناولاں نال بھردی چلی گئی۔

اسیں جے پنجابی ناول نوں ویلے تے تکنیکی ارتقا دی وند دے حوالے نال دیکھیے تے سانوں پنجابی ناول ترقی دی منزل ول دوہدا نظر آؤندا اے۔

پنجابی ناول دا پہلا دور ویہویں صدی عیسوی دے مڈھ توں ای شروع ہو جاندا اے تے سبھ توں پہلاں سالوں جو شوا فضل الدین دا ناول پتی ورتا کھلا دیندا اے۔ جیہڑا ۱۹۲۳ء وچ چھاپے چڑھیا۔ ایس توں پہلاں سکھ لکھاریاں نے وی پنجابی وچ کافی ناول لکھے۔

جو شوا فضل الدین ہوراں پنجابی زبان دی سیوا کسے لوبھ توں بنا کیتی تے اوہناں نے دو جا

ناول "پر بھا" ۱۹۲۵ء وچ، تیجا ناول "برکتے" ۱۹۵۲ء وچ، پھیر "منڈے داخل" ۱۹۵۴ء

وچ لکھے۔ جو شواہوراں ایہناں ناولاں وچ اخلاقی تے سماجی قدراں نوں اچھ ورتی اے۔ سہین جیہڑی اک متی پرمتی نیکی تے سچائی اے اوسنوں جو شواہوراں جینا کو لہجائے دو جیاں تیکر اپڑان وا جتن کیتا اے، ایس توں رکھ اوہناں دسیا پئی بندہ جدوں چاہوے اپنے کپے پیڈے اراوے نال شر ویاں طاقتاں توں اپنا پلہ چھڈالیندا اے۔ ایس موضوع نوں مکھ رکھدیاں جو شواہوریاں فیصلہ اپن ہوراں ناول لکھے۔

اوہناں دا ناول ”پرہیا“ جیہڑا ۱۹۴۵ء وچ گورکھی لپی وچ چھاپے چڑھیا سی، ۱۹۶۳ء وچ ارو و لپی وچ شائع ہويا۔ ایہہ اک نفسیاتی ناول اے تے ایہدی ساری کہانی رامیش چندر ایس۔ ڈی۔ او تے سکولاں دی انسپکٹرس سندری راجکماری دے آل دوالے گھمدی اے۔ ایس ناول دی سبھ توں وڈی خوبی ایہہ ہے پئی کرداراں دی نفسیات نوں مکھ رکھ کے اوہناں توں چنگا کم لیا گیا اے تے نالے منظر نگاری دی کمال دی کیتی اے۔

میراں بخش منہاس پہلا مسلمان لکھاری اے۔ جیہے ”جٹ دی کرتوت“ صرف نواب خاں جیہا سوہنا ناول لکھیا۔ ایہہ ناول وی پاکستان بنن توں پہلاں چھاپے چڑھیا سی۔ میراں بخش منہاس نے ایس ناول راہیں پنڈاں دے وسنیکاں نوں پرانیاں فضول رسماں چھڈن تے پنڈاں نوں سدھارن دا اک سمجھا دتا اے۔ نواب خاں وڑا پتھ اپنی دھی داویاہ وچ گج کے کردا اے تے دت داچ وی پنڈ دے چودھریاں نالوں وودھ کے دیندا اے، اخیر قرضائی ہو جاندا اے۔ اوس دے گھروا لیرا تا سبھ کجھ قرضے وچ چلا جاندا اے تے اوہ اپنی جان بچا کے اوتھوں بھج ٹردا اے۔ شہر جا کے رسماں دیکھدا اے۔ محنت مزدوری کردا اے تے چار پیسے جوڑ کے لپنے پنڈ وڑدا اے۔

ایس ناول وچ پنجابی زبان تے ثقافت موجود اے۔ ایہدے وچ میراں بخش منہاس نے اپنے سبھے دی مجلسی زندگی جیویں سانہی اے، اوہدے پاروں ایہہ ناول ساڈی مجلسی زندگی تے ثقافتی تاریخ دی اک اچھی دستاویز بن گیا اے۔

ناول دا موضوع لوک وستوں دا اکو پکھ یعنی ویاہ شادی اے، پر لکھاری نے ایس اکو پکھ
 دے دھرے اُتے ادھ صدی پہلوں دے پنجابی وسیبے نوں گھما کے رکھ دتا اے۔ ویاہ شادی
 دی اک اک رسم مائیاں، زیور، نانکے چھک، بیڑو گھوڑی، کامن چھند، کھٹ تے سوٹ،
 داروگراں دی کارگری، ڈوماں دے کلیان، طنی، مَجْرے، نقلان، کھارا، میل، گانا مہندی، کیٹری
 گل جیہدے توں لکھاری کھنچ گیا ہووے۔

پنڈاں تھاواں وچ اُج کل ایہہ رسماں بوہت گھٹ رہ گئیاں نیں۔ پْر جٹ دی کرتوت
 وچ ایہناں دا مکمل ریکارڈ محفوظ اے۔ دیہات سدھار دے موضوع اُتے ایہہ اک بہترین
 ناول اے۔ میراں بخش منہاس نے ایس موضوع اُتے لکھ کے پنجابی ناول کاراں نوں اک
 نویں سیدھ، اک نویں سوچ تے اک نویں ڈھنگ دتا اے۔ ایس ناول وچ پنڈاں دی رہتل
 دی سچی عکاسی انگلستان دے مشہور ناول نگار تے افسانہ نویس ایچ۔ جی۔ ویلز (H.G. WELLS)
 دے ایس قول اُتے پوری آرومی اے:

”اک چنگے ناول دی پہچان اوسدی حقیقت نگاری اے، کیوں جے ناول دا
 مقصد حیاتی دی نمائش اے۔ ایس لئی اک ناول نگار نوں حقیقی زندگی تے سچے واقعات
 پیش کرنے چاہیدے نیں تے ایہہ واقعات پیش نہ کرے۔ جیہڑے کتاباں
 توں لئے گئے ہوں تے جیہناں دا حقیقی زندگی نال کوئی سمبندھ نہ ہووے۔ ایس
 لئی اک ناول نوں تجربہ، مشاہدہ، صحیح گل کتھ تے نویں خیالاں توں اڈ ہو رکھ
 نہیں ہونا چاہیدا“

پنجابی ناول دا دوجا دور پاکستان بنن مگروں شروع ہوندا اے۔ ایس دور وچ ناول
 نگاری ول بوہت گھٹ دھیان دتا گیا تے شاعری بوہتی کیتی گئی۔ پھیر وی عبدالمجید مہٹی ہوراں
 دا ناول ”ٹھڈا“ تے افضل حسن دا ناول ”دیواتے دریا“ تے ناول دے میدان نوں
 سکھانا رہن دتا۔

عبدالمجید بھٹی ہوراں دا ناول ”ٹھنڈا“ ۱۹۶۰ء وچ شائع ہویا تے پنجابی ادبی حلقیاں وچ ایہدی چنگی سلاہتا کیتی گئی۔ ایس ناول وچ ساڈے وگڑے ہونے سماج دا چہرہ مہرہ لبھدا اے۔ بھٹی ہوراں نے ایہہ اکوای ناول لکھ کے پنجابی زبان تے ادب وچ بڑا واہا کیتا اے۔ افضل احسن ہوراں دا ناولٹ ”دیواتے دریا“ ایسے دور دی پیداوار اے۔ دیواتے دریا اصل وچ ساڈی پینڈور ہٹل دی خوبصورت تصویر اے۔

ایس ناولٹ دی کہانی پھولی جیہی اے، پر لکھاری نے پنڈاں دی وستوں، اکپوں وچ دیاں یاریاں تے دشمنیاں دیاں بڑیاں سوہنیاں تصویریاں اُلکیاں نیں۔ کہہ وار بڑے جاندار نیں، جیہڑے اُج وی جتاں دے پنڈاں وچ موجود نیں۔

ایس ناولٹ دی اک ہور خوبی لکھاری دا خوبصورت اسلوب اے۔ لکھاری نوں زبان تے بیان اُتے مکمل عبور حاصل اے، ایس لئی اوہ جیہڑا منظر پیش کردا اے، اوہ ایسا واضح تے صاف ہوندا اے کہ پڑھن والے نوں انج جا پدا اے، جیویں ایہہ واقعہ اوس دیاں اکھاں ساہنے ہو رہیا ہووے۔

افضل احسن اپنے کرداراں دی نفسیات تے اوہناں دی گفتگو تے کمال قدرت رکھدا اے۔ جدوں اوہ اپنے کرداراں دی گل کتھ نوں پنڈ دے ماحول تے آل دوالے دیاں شتیاں دے حوالے نال پیش کردا اے تے منظر دی تصویر ہور واضح ہو جاندی اے، جیویں کیرے اگے تگڑا لینز لا دتا گیا ہووے۔

پنجابی ناول نگاری اتیجا دور جدید دور اکھواندا اے۔ ایس دور وچ پرانے لکھاریاں دے نال نال کجھ نویں لکھن والے وی اُگھڑ کے سامنے آؤندے نیں تے کجھ لکھاری اردو دے نال نال پنجابی وچ وی اپنے فن دا اظہار کردے دکھالی دیندے نیں۔ ایس دور دے ناولاں دی وڈی خوبی ایہہ دے سہی دنیا دیاں دو جیاں زبانوں طرح پنجابی ناول وچ وی نویں نویں تکنیکی تجربے تے بیان دے ڈھنگ ورتے گئے نیں۔ ایس طرح پنجابی ناول فنی تے تکنیکی

اعتبار نال دو جہاں زبانوں دے ناولاں ساویں دکھالی دیندا اے۔

ایس دور دے سرکڑھویں ناولاں وچوں سلیم خاں گمی دا "سانجھ" ظفر لاشاری دا ناول "نازو"، ڈاکٹر محمد باقر دا ناول "ہمٹھ"، آغا شرف دا "دل اک دیوا"، اعجاز الحق دا ناول "سکے پانی"، مستنصر تارڑ دا ناول "پکھیرو"، رضیہ نور محمد دا ناول "بلدے دیوے" راجا محمد احمد دا ناول "کھیڈ مقدریں دی"، منیر علوی دا ناول "انپڑی رت جو پانڑی تھی"، احمد سلیم دا ناول "نال میرے کوئی چلتے"، نادم عصری دا ناول "اک انکھی دھی پنجاب دی" تے فخر زمان دے لکھے ہوئے دو ناول۔ "ست گواچے لوک" تے "اک مرے بندے دی کہانی" شامل نیں۔ سلیم خاں گمی پنجابی زبان دے اگھے لکھاریاں وچوں اک اے۔ اوس نون افسانہ نگاری، تے ناول نگاری اُتے عبور حاصل اے۔ اوس دا سماجی تے معاشرتی ناول "سانجھ" ۱۹۶۹ء وچ چھاپے چڑھیا۔

ایس ناول وچ پیٹورہتل ویاں بڑیاں من کچھویاں تصویریاں ایکیاں نیں۔ پنڈاں وچ کیویں میلے لگدے نیں۔ ایہناں میلیاں وچ جتھے پرانے ویر ڈانگ سوٹے راہیں کڈھے جانڈے نیں، اوکتے یاراں دے میل تے کبڈیاں دے جتھے وی وجدے نیں۔ گھول ہونڈے نیں، گھوڑ وڈر ہونڈی اے۔ کتے پھنڈے جانڈے نیں۔ بھنگڑے پینڈے نیں۔ سوانیاں لمیاں ہیکاں نال گاؤندیاں نیں۔ دعاواں تے منٹاں منگدیاں نیں۔ کوئی پت منگدی اے تے کوئی دودھ منگدی اے۔ مٹیاراں ونگاں تے تویت دھاگے خرید کے لے جانڈیاں نیں۔ قوالی ہندی لے تے ملنگاں دیاں بھنگاں دے دورے کھڑکدے نیں۔

ناول بڑی سلیس تے عام فہم زبان وچ لکھیا گیا اے تے اک معیاری ناول دیاں ساریاں لوڑاں تھوڑاں پوریاں کردا اے۔

ڈاکٹر باقر ہوراں نے پارکھ تے پڑچولی ہندیاں وی "ہمٹھ" اجیہا ناول لکھ کے ثابت کردتا اے پی اوہ نرے پُرسے نقاد ای نہیں سگوں تخلیق کار تے ناول نگار وی نیں۔ اوہناں

نے اپنے ناول ”ہٹھ“ دے مرکزی کردار احمد مجید نون حالات تے واقعات دی بھٹی وچوں
 اچ لکھایا ہئی اوہ اپنے نال پنڈاں تے شہراں دی رہتل ویاں تصویریاں وی سمیٹا لگا گیا
 اے۔ ایس ناول دا موضوع گجرات دے سینکاں دے ولاں وچ انگریزاں دے خلاف
 نابری دا جذبہ تے آزادی دی لہر اے، پر ناول نگار حیاتی دے ہر کونے وچ سجانکا چلا گیا
 اے۔ کردار نگاری تے منظر نگاری وچ وی اپنے قلم دے کمالات دکھاند ا گیا اے۔ سانوں
 آج وی ہر پنڈ وچ علیا تے ہر شہر وچ رحمت خاں تے اوہی سوانی ورگے کردار مل
 جاندے نیں۔

ناول نگار نے جتنے ہووے معاشرتی برائیاں بیان کیتیاں نیں، اوتھے تھوڑے پیراں دے موبہاں اتوں
 ظاہری عقیدت دی چدر لہا کے اوہناں دے اصلی چہرے تے روپ دکھائے نیں، جیہڑے
 پیری فقیری تے مذہب دے تاں تے لوکاں نوں دھوکھا دیندے نیں۔

ایس ناول دی نہہنہ لکھاری نے ایس فقرے اُتے رکھی اے:

”احمیا! حیاتی گزارن واسطے وڈا جگر چاہیدا اے، سبھا وچ حوصلہ تے

صبر نہ ہووے تے گل نہیں بندی“ تے ایہو جملہ ایس ناول دی جند تے جان اے۔

میرین کر فورڈ دے خیال موجب، ناول اک جیہی تھیٹر اے، کیوں جے ایہہ اپنے پیٹے

وچ نہ صرف پلاٹ تے کرداراں نوں سما لیندا اے، سگوں اسٹیج تے ڈرامے دے ہنرتوں

دی آزاد ہوندا اے۔ ایس نوں کرداراں دے لباس تے ماحول نوں سجاؤن دے سامان دی

دی لوڑ نہیں ہوندی۔

ایہناں ساریاں لوڑاں تھوڑاں نوں پورا کرن لئی ناول کار و لفظی ہنر کافی ہوندا اے۔

ڈاکٹر باقر ہوراں نے اپنے ناول ”ہٹھ“ وچ ایسے لفظی ہنرتوں چوکھاتے سوہنا کم لیا اے

تے ایس ناول نوں دلچسپ بنایا اے۔

ظفر لاشاری داناؤل "نازو" اے۔ ایس ناول دا لہجہ ملتان آئی اے۔ ایہہ ناول پڑھ کے پہلا تاثر ایہہ پیدا ہوندا اے پتی ایہہ اک واقعاتی ناول اے۔ ناول نگار نے ایس وچ ان گنت واقعات اک تھاں کٹھے کر دتے نیں۔ اوس نے واقعات دے بیان اُتے بوہتا زور دتا اے، پر کردار نگاری ول اکا دھیان نہیں دتا۔ ایس لئی اوہدے کردار بے جان لستے تے مریلے نیں۔ اوہناں دی کوئی ذات، شخصیت تے اتنا نہیں جتھے اوہ اپنی اتا تے ہوندر ظاہر کرن لگدے نیں، اوہ جتھے ای لکھاری کسے کردار کوں لمبی تقریر کر کے اوہناں دی اتا تے ہوندر نوں مکا دیندا اے۔ ایسے لئی ناول وچ کوئی گھنجل یاں گھنڈی پیدا نہیں ہوندی تے نہ ای چٹیک پڑھن والے دے من نوں ڈنگدی اے۔

ناول وچ بوہت سارے واقعات موجود نیں۔ کجھ مٹھاواں اُتے انج جا پدا اے، جیویں لکھاری دے ذہن اُتے فلماں دا بڑا اثر اے تے اوس نے مختلف واقعات ایس ناول وچ کٹھے کر دتے نیں۔

ایہناں گلاں توں او نازو ناول وچ عشق تے محبت دی پاکیزہ کہانی اے۔ ایس وچ ہوس دے بھرے ہوئے اوہ زہریلے ناگ دی نیں، جیہڑے انسان دی فطرت وچ وس گھول دیندے نیں۔ انسانی نفرت تے کردار دیاں تصویراں وی نیں۔ جیہڑیاں جیاتی دے مونہہ اُتے کالک مل دیندیاں نیں۔ انسانی فطری سادگی وی اے، جیہڑی اصلی سونے وانگوں کھری تے خالص اے، جیہدے اُتے نمائش تے تہذیب دے جھوٹے نول نہیں چڑھے ہوتے۔

جتھوں تیک ایس ناول دی زبان دا تعلق اے، اوہ خالص ملتان لہجہ اے جیہدے وچ کدھرے کدھرے عربی تے فارسی دے لفظاں دی درتوں دی دکھالی دے بانڈی اے۔ ایسے پور وچ احمد سلیم ہوراں دا ناولٹ "نال میرے کوئی چتے" لکھیا گیا اے۔ ناولٹ دا لہجہ لہندی اے تے لکھاری نے کجھ لہندا لہجے دے خاص لفظ ورتے نیں۔ جیہڑے عام فہم نہیں تے ہر کوئی اوہناں نوں سمجھ نہیں سکدا۔ جتھوں تیک ناولٹ

دے پلاٹ تے کہانی دا تعلق اے، اوس وچ دلچسپی ضرور اے، پر کوئی نویں گل نہیں
 بھدی۔ عام روایتی گلاں تے روایتی انداز اے تے کدھرے کدھرے سیکولر ازم دا
 جھولا پیندا اے۔

پنڈ دی رھتل تے وسیبے دیاں جھلکیاں وی ایس ناولٹ وچ موجود نہیں۔ تے احمد سلیم
 ہوراں دی ایہہ کوشش سلاہن جوگ اے۔

ایہناں ناولاں دے پڑھن مگروں بے ڈھڑک ہو کے ایہہ گل آکھی جا سکدی اے
 پتی جدید دور دے ناول نگار، ناول نگاری دے فن دے پوری طرح جانوں نہیں۔ ایس
 لئی اوہناں دے ناولاں وچ ناول دیاں ساریاں لوڑاں تھوڑاں جیویں پلاٹ دی ٹھکویں
 بنتر، جدت، عروج، چٹیک، کردار نگاری، منظر نگاری، سماجی تے معاشی مسئلے تے
 اوہناں داخل، کرداراں دا نفسیاتی مطالعہ، پڑھن والے دے ذوق دی تسکین، من وچ
 کھین والی مٹھی زبان وغیرہ، سبھے کچھ موجود اے۔

تکنیکی تے فنی لحاظ نال پنجابی ناول کسے طرح وی اردو ناول نالوں گھٹ نہیں۔ پنجابی
 ناول دی رفتار جے حوصلہ و وطن والی نہیں تے نراس کرن والی وی نہیں۔ ایہہ وکھری گل
 اے پتی پنجابی ناول گنتی وچ بوہت گھٹ نہیں، پر جتنے وی لکھے گئے نیں، فنی تے دلچسپی
 دے اعتبار نال چنگے لکھے گئے نیں۔

پھیروی ایہناں گلاں توں اڈ پنجابی ناول دے میدان وچ ہور وارھا کرن دی بڑی
 لوڑا اے، کیوں جے جس تھیں آتے پنجابی افسانہ اڑ چکا اے، ناول حالے توڑی نہیں اڑیا
 پنجابی ناول نوں ترقی دین لئی ساڈے کہانی کاراں نوں اگے دوسنا چاہیدا اے۔ تے ایہہ
 ناول لکھن دی لوڑا اے، چہتاں وچ — پنجاب دی وسوں، روہ ریت، ساڈیاں سوچاں
 تے فکراں، ساڈی تہذیب تے ثقافت دی پوری پوری ترجمانی ہووے۔

ناول وی ترقی لئی ایہہ وی ضروری اے پتی پنجابی پڑھن والا زیادہ توں زیادہ طبیعتہ پیدیا

بیتا با سے جیہڑا اپنی ماں بولی نوں بولنا پڑھنا تے لکھنا مان تران والی گل سمجھے ۔
 ایس ویٹے پنجابی ناول نوں اگانہہ دوسان لئی ساڈیاں سانجھیاں کوششیاں خلوص نیت
 نئے پی لگن دی ات لوڑاے ۔ جے اساں ایس رکھ نوں اپنے جگر والہونہ دتاتے ایس
 دے کمال جان واڈراے ۔ ایس لئی ساڈا فرس اے پئی پنجابی ناول دی عمارت نوں
 اچیاں اُسارن لئی پورا پورا جتن کرئیے ۔ درھیاں مگروں اک اک اٹ رکن نال کدین اچیاں
 تے سادار عمارتاں نہیں بندیاں ۔

محمد اسماعیل بھٹی

محمد اسماعیل بھٹی ہوراں دانشمار اُچی پدھر دے پڑھے لکھے دانشوراں وچ ہوندا اے۔ اوہ پنجاب یونیورسٹی وچ انگریزی شعبے دے صدر نیں۔ انگریزی ادب توں وکھ اردو تے پنجابی ادب تے وی اونہاں دی بڑی گہری نظر اے۔ اوہ جدید تہ تقیدی شعور دے جانوں نیں۔ ”تاہنگاں دی لو“ اونہاں دیاں پنجابی نظماں دا مجموعہ اے۔ آپ ۱۸ دسمبر ۱۹۳۲ء نوں نیانہ تحصیل گڑھ شکر ضلع ہوشیار پور وچ پیدا ہوئے۔ والد داناں چودھری محمد ابراہیم بھٹی اے۔ بھٹی ہوویں اک ماہر تعلیم دی حیثیت نال وی اک واضح قدبت رکھدے نیں، اونہاں دی شاعری مثبت فکرتے جاندار احساس دی ترجمان اے۔ اسماعیل بھٹی ہوری پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی وچ جزوقتی استاد وی رہے نیں۔

مھلکھے

بوہتا چانن ڈھیر بھیکھے
 سچے کھتے۔ آ لے دوالے
 جدھر ویکھاں۔ سوہنے سوہنے
 وُن سوئے لکھ نظارے
 نظراں وُکن
 ایدھر تکاں۔ اودھر تکاں
 اک رنگ چھڈاں۔ دو جا ویکھاں
 عقل پھسی وچ گھمن گھیری

ہوش گواچے
 غوطے کھا کھا ویاں دمانی
 ربا کس مصیبت پھتے
 بوہتا چانن ڈھیر بھیکھے

سمع اللہ قریشی

سمع اللہ قریشی، محمد عبداللہ قریشی ہورال دسے گھر ۱۲ جنوری ۱۹۳۵ء نوں ضلع گورداسپور مشرقی پنجاب دسے اک پنڈ وچ جتے۔ برصغیر دی ونڈ پچھوں لاہور وچ آباد ہوئے۔ ایم اے تائیں ساری تعلیم ایجھے ای حاصل کیتی۔ کالج دسے زمانے وچ ای ادا۔ توں مہینہ وار ادبی رسالے ”پنجابی“ توں لکھن دا مڈھ بدھا۔ پنجابی، عربی تے علوم اسلامیہ وچ ایم اے کیتے۔ ادبی پڑچول تے پرکھ دسے نال شعری اکھ دسے نیں۔ ایہناں شاعری وچ کلاسیکی ونڈاں نوں نویں رنگ وچ پیش کیتا۔ ۱۹۷۹ء وچ نیشنل بک کونسل دتوں ایہناں دی کتاب ”ساڈی سوہنی دھرتی“ دسے مسودے آتے پہلا انعام وٹا گیا۔ حضورؐ دی حیاتی، دسے سرتانوں ہیٹھ پنجابی ادبی بورڈ نے ایہناں دی کتابڑی چھاپی اے۔ پاکستان وچ پرانے پنجابی لکھن والیاں وچوں نیں۔ آج کل جھنگ رینڈ دسے نیں تے ایجھے ای گورنمنٹ کالج وچ اسٹنٹ پروفیسر نیں۔

پنجاب وچ اسلام دا کھلا

رشد و ہدایت دیاں سداں تے دعوت و تبلیغ پناں کسے مذہب دا وجود دیر پانہیں ہو سکدا تے نہ ای اوہدیاں اصولاں دی اشاعت سارے جگ تے عامان وچ ہو سکدی اے۔ اسلام مڈھوں اک تبلیغی دین رہیا اے۔ آج جے اسلام دنیا دی چوہیں کنوینٹیں پھیلایا ہو یا بھدا اے۔ تے ایسے پاروں پئی آج تیک ون سوتیاں طریقیاں ناں اسلام دی اشاعت کرن دی، ایہدی دعوت ہر قوم تے ملک وچ پہنچاؤن دی کوشش عالماں تے مبلغاں راہیں ہمیش ای کیتی جاندی رہی اے۔

آنحضرتؐ دسے زمانے توں لے کے آج تیک قرآن دسے حکم ہیٹھ اللہ دسے نیک بندے دنیا دیاں دکھ دکھ علاقیاں وچ جاندے رہے تے اسلام دسے عالمگیر سینہ ہوٹے عامان تیک پہنچاؤندے رہے۔ قرآن دی ایس آیت دسے اثر ہیٹھ ہر زمانے وچ امت وچ کجھ ایہی

ناس بزرگ تیار ہندے رہے۔ جنہاں اپنی دنیاوی چوہدرائے تے وڈیانی چھڈ چھڈا کے لئے
چولے پالنے اپنیاں مناں وچ نوایاں جو تاں جگائیاں تے اک نواں نقطہ نظر تے حیاتی واک
نواں تخیل قبول ای نہ کر لیا۔ سگوں اپنیاں بڈاں وچ رچا لیا۔ تے مڑ بڑے چانال اپنی حیاتی
تون بے پرواہ ہو کے اسلام تے قرآن دی ہدایت وادویا ہتھ وچ پھڑکے نکل ٹرے۔ تے

دنیا دے کوئے کوئے نوں ایس نورناں منور کر دتا۔ اینہاں بزرگاں وچ جنہاں اسلام پھیلان
دی خاطر اپنیاں ذمہ گیاں وقت کر چھڈیاں سن۔ بڑے بڑے بے مثال سوچھ وان، دانے، آگو
تے علماء تے فقیہہ دی سن۔ جنہاں حضور پاک دی مقدس تعلیم نوں اپنا وطیرہ بنا لیا تے دنیا
نوں دس دتا۔ پئی اوس پاک وجودی سچی تعلیم کوں ذہناں تے دلاں نوں نکھار دیندی اے۔
سچی گل تے ایہہ وے پئی دنیا دی مذہبی تاریخ وچ کامیاب دعوت تے تبلیغ دی ایڈمیٹاچی
تے سوہنی مثال ہو رکھرے نہیں ملدی۔

ہند و پاکستان وچ جیہڑے کچھ کروڑ مسلمان ورسدے رسدے نیں۔ اوہناں وچوں
ایہے لوکاں دی گنتی بہت تھوڑی اے، جنہاں دے پیو داوے مڈھلے مسلمان فاتحین دے
نال اک خطے وچ آئے سن۔ اکثریت اوہناں دی اولاد دی اے۔ جیہڑے ایسے ملک دے
و اسی سن۔ تے جنہاں آپ اسلام قبولیا۔ تے اینہاں نوں مسلمان فقیراں۔ صوفیاں تے عالماں
دی تعلقین تے رہنماں نال اسلام دی دولت لہی۔

اسلام جیہڑا آج اپنی سوہنی تے من کھجوں تعلیم پاروں دنیا دے ہر کھونجے اُپر چکا
اے۔ پنجاب وچ ایہہ برکت آج توں صدیاں پہلاں پہنچ گئی سی۔ پنجاب دی دھرتی تیک
اسلام دا عالمگیر سنہوڑا کوئی پہنچیا۔ ایہدی اک دکھری تے اپنی تاریخ اے۔ ایس برکت والے
پر ڈھیر اوکھے کم وچ فقیراں، صوفیاں، عالم فاضل بزرگاں، مبلغاں، تاجراں، سوداگراں،
سیاحاں، تے مسلمان بادشاہاں نے سانجھیاں تے بیغرض کوششاں کیتیاں۔ جیہدے نتیجے
وچ آج اسیں اوس دھرتی وچ جنہوں پنجاں پانیاں دی زمین اکھیا جاندا اے۔ چوں کھوٹیش

اسلام دے دیوے جگدے دیکھ دے آں۔

امیر معاویہؓ دے زمانے وچ پہلی واری اک مسلمان سپہ سالار مہلب بن ابی صفرہ نے ۴۴ ہجری وچ ہندوستان دی سرحد تے حملہ کیتا تے اوہ بتہ تے الہواز تک آ پڑیا۔ جیہڑے ملتان تے کابل دے وچکار سن۔ ایس لحاظ نال مسلمان پہلی واری خشکی راہیں پہلی صدی ہجری وچ پنجاب وچ پہنچ چکے سن۔ ادہناں وچ ایسے لوک وی موجود ہون گے جنہاں خلفائے راشدین داسنہری زمانہ دیکھیا ہووے گا۔ تے تبلیغ اسلام دی قدر قیمت توں وی واقف ہون۔ پر صحیح معنیاں وچ اسلام لئی پنجاب دے دروازے شاید اوہوں کھلے، جدوں لنگاتوں گھرواپس آؤن والے کسے عرب تاجرو دے ٹبر نوں سندھ دے راجہ داہڑی شہ آتے سمندری ڈاکوواں نے لٹ لیا۔ تے حجاج بن یوسف نے خلیفہ ولید بن عبدالملک کولوں اجازت لے کے اپنے اک عزیز محمد بن قاسم نوں چھ ہزار فوج دے کے سندھ بھیج دتا راجہ داہر ماریا گیا تے مسلماناں دریائے بیاس تیک سندھ تے پنجاب دا علاقہ اسلامی سلطنت وچ شامل کر لیا۔ محمد بن قاسم نے مقتوحہ شہراں ویاں واسیاں نال بڑی مہر محبت واسلوک کیتا جس توں متاثر ہو کے کئی ہندواں اسلام قبول کر لیا۔ کچھ قوماں وعظ نصیحتاں سن سنا کے اسلام لے آئیاں۔

محمد بن قاسم دا ایہہ قاعدہ سی پئی جس شہری علاقے نوں فتح کرواتے جیکر اوہتھے وی کچھ مقامی آبادی مسلمان ہو جائدی اک مسیت اوہتھے ضرور بنا دیندا۔ فتوحات مگروں محمد بن قاسم نے سندھ تے پنجاب ویاں وڈیریاں نوں وکھ وکھ تبلیغی خط وی لکھے۔ جنہاں وچ اسلام وی دعوت دتی گئی ہوندی۔ تے بت پرستی دی زہدیا کیتی ہوندی سی۔ ایہدے نتیجے وچ کئی قوماں اسلام لے آئیاں۔ ایس وڈے مسلمان جرنیل بارے آکھیا جاڈا اے۔ اوہ جس شہر تے وی حملہ کرا پہلاں اوہیاں واسیاں نوں اسلام دا پیغام ضرور دیندا۔ انج جا پدا اے پئی تبلیغی کماں لئی محمد بن قاسم نوں اوہدے چاچے حجاج و توں خطا

راہیں بدانتاں وی بلدیاں رہندیاں سن۔ اک چھٹی وچ حجاج نے لکھیا۔ اپنی فتوحات دا دائرہ وڈا کروا جائیں تے اسلام دی اشاعت دا اچھا خیال رکھیں۔ جیہڑا وڈا شہر فتح کریں اوہتے مسلماناں لئی اک مسیت ضرور بنا ویسئیں۔

مشہور سیاح البیرونی جیہڑا مدتاں پنجاب دے علاقے وچ رہندارہیا۔ اُس دی لکھت توں سانوں پتہ لگدا اے۔ پئی واپسی توں پہلاں محمد بن قاسم کشمیر دیاں حدیاں وچ داخل ہو گیا سی۔ اوس ایہہ گل وی دسی اے۔ پئی بعضیاں تھانواں نوں محمد بن قاسم نے جنگ نال تے بعضیاں نوں صلح نال ای فتح کر لیا سی۔

تہجی صدی ہجری وچ جد عباسی خلافت دے زوال دے دن سن۔ سندھ تے ملتان وچ مسلماناں دے سیاسی حالات کچھ مضبوط پکتے تے درست نہ رہے۔ چوتھی صدی ہجری وچ اک مسلمان مورخ تے سیاح لکھ والے پئی ملتان تے منصورہ وچ اک قریشی سردار حاکم سی۔ جنہوں ہندو اپنا سورج دیوتا کھوہ لین نیلاں دھمکیاں دیندے رہے۔ پر جرات کسے نوں نہ پئی۔ ایس سیاح دے بیان مطابق ملتان وچ دین دا بڑا چرچا سی۔ تے لوکس قرآن تے قرآنی علوم حاصل کرن لئی بڑا چاہتے روح رکھ دے سن۔ بعضے ستاں قرآناں وچ قرآن پڑھ سکدے سن۔ فقہ ادب تے دوجیاں مذہبی علماں دے حصول دا عامال نوں ڈھیر شوق سی تے اوہناں وچوں بعضے عربی زبان وی سکھ دے سن۔

تیسری تے چوتھی صدی ہجری وچ مصر دے فاطمی داعی جدوں سندھ دی راہیں ملتان اڑے تے اوہناں ایس شہرنوں تبلیغ دا گڑھ بنا لیا۔ تاریخ فرشتہ وچ لکھیا اے۔ پئی حضرت امام باقرؑ دے سبب ملتان وچ شیعہ مسلماناں دی آبادی ڈھیر سی۔ پھویں تے ستویں صدی ہجری وچ جدوں تاتاریاں بغداد دی اٹ نال اٹ و جا چھڈی۔ عباسی خلافت دا تختہ پٹ دتا۔ کئی عالم فاضل اشراف تے سادات خاندان دے بزرگ۔ جنہاں وچوں بوہتے شیعہ خیالات دے سن۔ ملتان آگئے۔ ایہناں دیاں مذہبی عقیدیاں تے ریہت ریہت دا ملتا نیاں تے

چو کھا اثرہ پیا۔

چوتھی صدی دے اخیر دے مُڈھ وچ جدوں غزنی دور شروع ہو پاتے پنجاب وچ تبلیغ واکم وی زور شور نال ہون لگ پیا۔ سفاریاں نے کابل وچ اک زوردار اسلامی حکومت دی بنینہ رکھی۔ ایہناں وی تھاں ساسانیاں لئی۔ جنہاں اپتگیں نوں افغانستان وچ گورنر مقرر کیتے۔ غزنویاں ہندوستانی علاقیاں تے حملے شروع کیتے جنہاں مگروں اوہناں دیاں لائق علاماں نے شمال ہند وچ مسلمان حکومت قائم کیتی۔

پنجاب وچ آون والے مسلمان مبلغاں وچ سب توں پہلاں تاں سادات بخارا دے اک بزرگ شیخ اسمعیلؒ دا اے۔ جیہڑے حدیث تے تفسیر دے بڑے اچھے عالم سن۔ شیخ اسمعیلؒ ۳۹۵ ہجری دے اخیر وچ لاہور آئے۔ ایہناں دے آون توں دو ورھے پہلاں سلطان محمود غزنویؒ نے بھٹنڈے دے راجے نوں شکست دتی سی۔ جس دے بعد پنجاب وچ باہر لیاں مسلماناں دے آون جاون لئی راہ کھل گئی۔ تذکرہ علمائے ہند وچ لکھیا اے پئی شیخ اسمعیلؒ بخاری اوہ پہلے بزرگ سن۔ جنہاں لاہور وچ تفسیر تے حدیث دے درس دتے تے بے شمار غیر مسلمان نوں ایہناں دیاں وعظاں تے روحانی مجلساں دی برکت نال اسلام قبولن دی توفیق ملی۔ ۴۲۸ ہجری وچ ایہ بزرگ لاہور وچ ای فوت ہو گئے۔ ایہناں دی حیاتی وچ ای غزنویاں دا پنجاب اُتے قبضہ ہو چکیا سی۔ ایسے دور وچ فخر الدین مبارک شاہ دے کہن مطابق غزنویاں نے قلعے توں دکھ لاہور وچ اک مسیت دی بنوائی۔ جیہڑی حبشی مسجد دے نال نال مشہور سی۔ غزنویاں دے نال ڈھیر سارے عالم فاضل تے مشائخ افغانستانوں پنجاب وچ آ گئے سن جنہاں دی برکت نال لاہور علم تے دین دا اک وڈا گڑھ بن گیا۔

ہندوپاک وچ اسلام دی تبلیغ تے اشاعت وچ جتناں ہتھ فقیراں، درویشاں، صوفیاں تے مہمان مبلغاں دا اے۔ اوناں ہور کسے دا نہیں۔ ایہناں پورے ہستیاں دیاں ہتھار، وچ کوئی کرپاناں تے پھوٹیاں نہیں ہون دیاں سن۔ جنہاں دے زور نال اوہ کافراں دے سر لوں سکدے

نہ ای ایہناں بزرگاں کول کوئی دنیاوی شان سی۔ جیہدے راہیں ایہہ عامان تے رعب پا سکدے ہون۔ ایہناں ساو مرادے انساناں سکیتی تے غربت وچ اسلام دی تبلیغ کیتی۔ تے ایہدے وچ ایہناں نوں ڈھیر کامیابی ہوئی۔ ایہناں اللہ لوکاں بے عرض ہو کے دن رات درس تدریس، وعظ نصیحت تے ذکر اذکار دیاں مجلساں لایاں تے رب دی راہ وچ پیش آؤن والے سارے دکھ صبر نال کٹے تے کئی جفر جالے۔ ایہناں وایدھ کوئی سوکھاتے تھوڑا نہیں سی۔ جس پینڈے ایہہ پٹے ہوئے سن اوہی منزل ڈھیر اوکھی سی ایہناں وچوں اک پاک ہستی شیخ فخر الدین زنجانی سن۔ جیہڑے اللہ دی راہ وچ کم کر دیاں کر دیاں پنجاب وچ ای فوت ہوئے تے لاہور وچ دفن ہوتے۔ پنجاب وچ اسلام دے سب توں وڈے مبلغ حضرت علی ابن عثمان ہجوری داتا گنج بخش ہین۔ آپنے اپنی ساری حیاتی اللہ تے اوہدے پاک رسول داناں اچا کرن وچ ای گزار دی۔

آپ دے پیر حضرت ابوالفضل نے حکم دتا کہ ہندوستان و الملک کفر تے مشرک دا وڈا گڑھ اے توں لاہور جا کے اوس نوں اپنا گھر بنا کے خدا دی مخلوق نوں اسلام داسنیہا دے۔ ایس راہ وچ تینوں مشکلاں تے اوکڑاں وی آؤں گئیاں۔ پر خوشی نال سہیں تے رب توں دکھ کسے دی پرواہ نہ کریں۔ توں رب دے نال نوں اچا کریں۔ رب تیراناں اچا کرے گا۔ توں ہندوستان دیاں روحانی مُرویاں وچ نویں رُوح پھونکیں۔ اللہ تینوں ہمیشہ دی حیاتی بخش دے گا۔ تے تیراناں رہندی دنیا تیک زندہ رکھے گا۔

سو مُرشد دی ہدایت دی تعمیل وچ آپ ہو رہیں پا پاپا دہ تے کلم کلے پینڈے پے گئے۔ تے مختلف علاقے پھر دے پھر اندے لاہور آ اڑے۔ راہ وچ ڈھیر سارے صوفیاں تے بزرگاں نال ملاقاتاں کر دے ایہتھے آڈیرے لائے تے جس کم لئی مُرشد نے کہیا سی اربدے جوگے ای ہو رہے۔ ایہہ اوہناں دی عمر دے اخیر سال سن۔ سارا ویلا اشاعت اسلام و وعظ تلقین تے علوم دی تدریس وچ لنگھاوتا۔

پنجاب دے مقامی لوکاں دیاں پھیڑاں بارے البیرونی نے ڈھیر لکھیا اے۔ جیہڑا داتا گنج بخشؒ توں کجھ چ پہلاں پنجاب وچ آیا سی پھیر بولی دا اختلاف وڈی مصیبت سی۔ امیر خسروؒ دے بیان توں پتہ چل دا اے۔ پئی ایتھوں دی زبان ادووں وی پنجابی ای سی۔ جنہوں اوہ لاہوری لکھ دے نیں۔ ہن زبان جانیوں بناں اسلام دی دعوت دینا کتنا ا دکھا ہونے گا۔ پر داتا گنج بخشؒ نے ایہناں سب مشکلاں تے قابو پایا۔ تے بڑی کامیابی نال آپنا فرض ادا کیتا۔ آپ دے وعظ دی برکت نال اوہ بہت سارے لوک جیہڑے پتھر دیاں بتاں اگے مٹھا ٹیکدے سن۔ خدائے واحد دے پرستار بن گئے۔

حضرت خواجہ معین الدین چشتیؒ وی عزنی راہیں لاہور آئے۔ اجمیر تک اُپر دیاں اُپر دیاں حضرت معین الدینؒ دے پتھیاں اُتے راہچوت تے شمالی ہندوستان دے بعض علاقیاں دے لکھاں دسٹیک مسلمان ہوئے۔

پنجاب دے علاقے وچ حضرت سلطان سخی سرورؒ نے بڑی محبت تے علمی نال اسلام دا پرچار کیتا۔ ایہناں دے ہتھ تے ایہناں دی بزرگی دے قائل ہو کے بہت سارے ہندو جٹ تے علاقہ جالندھر دیاں زراعت پیشہ قوماں مسلمان ہو گئیاں۔ لاہور دے اک ہور بزرگ حضرت سید احمد ترمذیؒ نے وی اسلام دی بڑی تبلیغ کیتی اوہ ترمذ وچوں اُٹھے تے لاہور دے محلہ چہل بسیاں وچ آ مقیم ہوئے تے ہزاراں حق دے طالبان نوں سدھی راہ تے پایا۔ آپ ۶۰۲ ہجری وچ فوت ہوئے۔

پنجاب وچ اسلام دے پرچار دے سلسلے وچ پھیویں ستویں تے اٹھویں صدی ہجری بڑیاں خاص صدیاں نیں۔ شیخ الاسلام بہاء الدین زکریاؒ ۵۷۸ ہجری وچ کوٹ کر وڑ وچ پیدا ہوئے تے شیخ شہاب الدین سہروردیؒ دی اجازت نال ملتان وچ درس تے ارشاد وچ رُجھ گئے۔ شیخ الاسلام دے ہتھ اُتے اوہناں دے فیض نال ہزاراں بندیاں نے اسلام قبول کیتا۔ ہاں وچ کھڑل، ٹوانے، گھیبے تے پنوار سیال قوماں شامل سن۔ ایہناں مگروں ایہناں دی

آل اولاد نے اسلام سے پرچار واکم سانبھیا۔ تے ایہنوں اُگے ٹوری رکھیا۔ سو آپ دے خلیفہ
سید جلال دین بخاری دے ہتھ اُتے ملتان تے بہاولپور دے چنڑ جٹ مسلمان ہوئے۔ سید مخدوم
جہانیاں دی سخی نال ملتان دے نوں تے ہو رہیے اسلام ایاتے۔ کہ ایہا جاندالے پئی پنجاب
دے پورے اٹھ قبیلے حضرت سید جلال دین بخاری دے د عظا بیٹھ اسلام دی پناہ وچ آئے۔
ایہناں وچ کھرل دی سن۔

حضرت بہاؤ الدین زکریا دے اک سمکالی حضرت خواجہ فرید الدین گنج شکر بڑے اچھے
ولی سن۔ جنہاں وارشد و ہدایت تے تبلیغ پرچار واکم وی ڈھیر لے۔ ایہناں دے دھود دی
برکت نال غیر مسلماناں وی اک دڑی تعداد نوں اسلام قبول کرن دی توفیق ملی۔

بابا فرید گنج شکر دے ہتھ تے پنجاب دیاں سولان تو ماں مسلمان ہوئیاں۔ سیالاں دا
وڈا ایہناں کول آپ اُڑیا۔ ایہہ بھارا قبیلہ آج جھنگ، ملتان، شاہپور تے مظفر گڑھ وچ
پھیلیا ہوئے۔ ملتان دے بہرہ جٹ وی بابا صاحب دی برکت نال مسلمان ہوئے۔
سندھ تے پنجاب وچ آج وی تھانوں تھائیں ایہناں بزرگاں دیاں بیٹھکاں نیں۔
جیہڑیاں اصل وچ ایہناں دیاں تبلیغی دوریاں وی یادگار نیں۔ ایہناں وچ حضرت نصیر الدین
چراغ دہلی وی شامل ہن۔ جنہاں دلی او دھ تے پنجاب وچ اسلام دا پرچار کیتا۔ ایہناں توں
وگھ حضرت خواجہ سلیمان تونسوی جتے۔ ڈیرہ غازیخان دے میاں نور محمد جہاڑوی نے بہاولپور
وچ تبلیغی کم کیتے۔ مغلان دے سبھے وچ جناب داؤد شیر گڑھی دیاں کوششاں ایس سلسلے
وچ قابل ذکر ہن۔ مغل دور وچ تبلیغی کوششاں علمی رنگ وچ رنگیاں گیاں سن۔ مدرسے
کھل گئے۔ جنہاں نوں حکومت و توں وقف جاگیراں تے نقد مدد ملی سی۔ لاہور، ملتان،
سیالکوٹ تے ڈالے دیاں مدرسیاں وچ کشمیر، ایران، توران تے عراق سگوں مصروف تیک
طالب علم آوندے سن۔ ایہہ مدرسے دینی تے دنیوی علوم دے گڑھ سن۔ جنہاں وچ ذہنی
تربیت دے نال نال اخلاقی تربیت دا وی خیال رکھیا جاندا سی۔

ایہناں بزرگاں دی برکت نال پنجاب دی دھرتی وچ اسلام دا چرچا عام ہو گیا تے
 بعضیاں توں آپ ایس ٹوہ وچ لگ گیاں ہئی سخی کدھر اے۔ کئی سمجھدار دانے اُکی
 اپنی سوچ وچار پاروں مسلمان ہو گئے۔ پریچنگز آف اسلام وچ پروفیسر آرٹڈ نے لکھیا
 اے۔ پئی پٹیا لے وچ اک بڑا دودان ہندو پنڈت سی۔ جس نے کل مذاہب دانے
 نہ سی عورتے اسلام دا مطالعہ کیتا تے اخیر مسلمان ہو گیا۔ مولوی عبید اللہ آپنا ناں رکھیا
 تے تبلیغ دا ایسا کم کیتا۔ پئی پٹیا لے دا اک پورا محلہ مسلمان ہو گیا۔ کجھ لوگ مسلماناں دے
 اچھے تے شاندار تمدن تے ریہت ریہت توں متاثر ہو کے دی مسلمان ہو گئے۔ آرٹڈ نے
 لکھیا اے۔ پئی بہت سارے لوکاں نے مسلماناں دی تہذیب تے ثقافت توں متاثر
 ہو کے جے اسلام قبول کرن دی جرأت نہ کیتی تے اسلامی طور طریقے اختیار کر لئے۔

منظور وزیر آبادی

اصل ناں منظور الہی تے قلمی ناں منظور وزیر آبادی مشہور اے آپ ۱۳ جنوری ۱۹۳۶ء نوں وزیر آباد شہر وچ پیدا ہوئے والد ناں فضل الہی لے۔ دسویں جماعت وزیر آباد نوں پاس کیتی۔ بعد وچ لاہور آگئے ۱۹۵۳ء وچ بہرے محکمے وچ نوکری کرنی۔ نوکری دے ناں نال پرائیویٹ طور تے اردو تے پنجابی انش توں دکھار دتے پنجاب دونوں زبانوں وچ ایم اے کیا۔ اینہاں دیاں پنجابی غزلاں دا مجموعہ ”ویٹے بنڈیا“ دے ناں نال ۱۹۶۵ء وچ چھپیا۔ جنہوں گلد و آوں انعام وی ملیا۔ اینہاں دیاں غزلاں ناں تے مستمور دونوں دے لحاظ نال جدید طرز احساس وی بجاہ مار دیاں نیں۔

غزل

ایہہ آسمان مینوں تے صدیاں توں جان وا
جھکھڑتے مینہ توں ڈر کے میں تہنو نہیں تان وا

رنگی اے لہو دے نال میں چوٹی پہاڑ وی
اینویں تے ذکر ہوندا نہیں میری اڑان وا

ہر دم دھواں نکل دا اے جیہڑے مکان چوں
ایہو بس اک نشان جے میرے مکان وا

کھا کھا کے تیر باری اے ہمت وجود دی
کچھ وی نہیں وگڑیا جے اوہدی کسان وا

ڈرناں بنے نہ روگ ادا کسی دستقل
 دستو طریقہ کوئی تے اوہنوں منان دا

پتھراں وی میرے وانگ تے رہناسی منتظر
 کھاندے وساہ جے اوہ کدے تیری زبان دا

منظور کچھ امید نہ رکھیں جواب وی
 کھڑکا رہیا ایں بوہا توں خالی مکان دا

ماجد صدیقی

ماجد صدیقی منفرد انداز سے شاعر نہیں۔ اردو کی طرح پنجابی وچ وی اونہاں کچھ دکھڑے انداز
 دیاں نظماں لکھیاں نہیں۔ ادہ غزل وی لکھڑے نہیں۔ اونہاں اپنے پنجابی کلام نوں ”میں کئے پانی وچ آں“ دے
 ناں نال اک کتاب دی شکل وچ شائع کیتا ہے۔ اونہاں دیاں نظماں تے گیت جیتے موجودہ ویلے دے مستیاں
 تے پیڑاں نوں پیش کر دے نہیں اوتھے اونہاں دا انداز لوک گیتاں والی لے دے بڑا نیڑے لگدا ہے۔
 آپ ۱۹۳۸ء وچ پیدا ہوئے۔ آج کل راولپنڈی وچ تدریسی ذمہ داریاں پوریں کر رہے نہیں۔

بہار

ٹہنیے گلاب ویئے پھلاں نال جھورے
 نی کہیا تینڈھا سوہجھ تینڈھا رنگ نی
 چنی مینڈی رانگی بہار مینڈا مکھڑا
 تے الھڑ جواتیاں ناں سنگ نی

چنبے نی اے ڈالیئے نی چاندیاں کھنگا لیئے
 کہیا تینڈا جھلنے ناں جج نی
 پھوڑے نی کچ نی ایں ماہی مینڈے دتیئے
 توں جن جہیاں ونیاں تے سج نی

پھلاں وے گلاب نیاں ہس ہس تکنا میں
 ہسنے ناں کیہڑا راستے کل وے
 نہیں آں اتہار وے توں ایڈا ان بھول این
 تے ماہی مینڈے کول ذری جمل وے

رشیدہ سلیم سمیں

رشیدہ سلطانہ ۲۳ ستمبر ۱۹۲۰ء نوں شیخ خادم محی الدین دے گھر قصور وچ پیدا ہوئی۔ میٹرک تک تعلیم فیصل آباد وچ حاصل کیتی۔ اوس توں مگروں لاہور آگئی تے کینز ڈکالج وچوں بی اے فرسٹ ڈویژن وچ پاس کیتا۔ پھر بی۔ ٹی تے ایم۔ اے کر کے حکمہ تعلیم وچ نوکری کر لئی۔ دیاہ شیخ محمد سلیم نال ہويا۔ ایس کر کے رشیدہ سلطانہ توں رشیدہ سلیم سمیں بن گئی۔ کالج دے زمانے وچ ای شاعری شروع کر دتی سی تے ڈرامیاں وچ وی حصہ لیندی سی۔ ۱۹۵۶ء توڑیں اُردو وچ لکھدی رہی۔ پر ۱۹۵۸ء وچ پنجابی شعر کہنے شروع کیتے، جیہڑے پنجابی رسالیاں وچ چھپ دے رہے تے بڑے مقبول ہوئے۔ پنجابی وچ افسانے وی لکھے پر زیادہ شہرت شاعری وچ ملی۔ ایہناں دے افسانیاں وچ بوہتا کر کے سوانیاں دے مسیلاں توں بڑے نفسیاتی ڈھنگ نال پیش کیتا گیا اے۔

سرداراں

”سرداراں! تینوں کسے کم دادھیان وی نہیں۔ جس ویلے دیکھو توں ایس کرکڑی نوں کچھڑ چکی پھرنی ایس“ بے بے جی نے سرداراں نوں آواز دتی۔
 ”آئی بے جی!“ سرداراں چھیتی نال رانی نوں بھنجنے بہانیاں ہویاں بولی۔
 ”گڑیئے! نوکریاں ایسراں نہیں کیتیاں جانڈیاں۔ اجے تے ایہ تیری اپنی دھی نہیں اپنی ہوندی تاں توں ایہنوں ہک نال لاکے بہہ رہندی تے لکھ بھف کے دوہرانہ کر دی۔ گوانڈھیاں دیاں دھیاں پاڈیاں پیریاں ہوجان تے پھیر اپنی اولاد کوئی کاسنوں منگے۔ لے پھڑ ٹوپی بھر لیا بنوسے توں کسراں تاکھو پاپاسی۔ گھڑی وچ سڑکے سواہ ہو گیا“
 بے بے جی نے ایہ ساریاں گھلاں اکو ساہ وچ آکھ دتیاں تے سرداراں تھتہ بھرن لئی باہر چلتے کول جا بیٹھی۔ چلتے وچ اگ نٹھی پے گئی سی۔ سرداراں گوہے لاکے اگ مچاون لگی۔ پھوک مارن لئی اوہنے منہ تھتے کیتا تے اندروں بابے ہوراں دی آواز آئی؛

”سرداراں پتر! بیٹی دا ویلا ہو گیا اے۔ لوٹے وچ پانی لیا وے۔ میں وضو کر لوں۔
تے نالے جانمازوی پھر لیاویں“

چھیتی نال اک مچا کے سرداراں نلکے توں لوٹا بھرن گئی۔ موڈھے تے جانماز سٹ کے
اوہ بابا جی دے کمرے ول مڑی تے رفیق باہروں آگیا۔ اوہنے اندر وڑیاں ای آکھیا؛
”سرداراں! غسل خانے وچ میرے تھاون لئی پانی رکھ۔ ہننے نہا کے میں کالج جانا اے۔
آج ساڈی ٹیم دی تصویر اترے گی“

بابے ہوراں پانی دا لوٹا پھر پاتے سرداراں نوں گھاہری دیکھ کے پچھن لگے:

”کیہ گل اے پتر! توں کیوں اداس جا پدی ایں۔ خیر تاں اے“

”کوئی گل نہیں بابا جی!“ سرداراں نے مونہہ توں مڑھکا پونجھدیاں آکھیا: ”رانی سہی روندی
اے۔ تے جدوں اوہ روں لگ پیندی اے مینوں کسے گل دی ہوش نہیں رہندی“
بابے ہوراں پیار نال سمجھایا:

”بھلیئے! کدی پرانی اولادوی اپنی ہوندی اے۔ توں رانی نال پیار پا کے اوکھی ہو دیں گی۔

اوہنوں تاں اک کھڈاوی لبھ پئی اے۔ پر پرانی اولاد نال ایڈا پیار چنگا نہیں ہوندا“

بابے ہوراں دے مونہوں ایڈیاں مٹھیاں گلاں سن کے سرداراں دیاں اکھیاں وچ اتھرو
آگئے تے اوہ چپ کر کے ٹوپی تے اک دھرن چلی گئی۔ پر ابھے چلھے کول بیٹھی سی کہ رفیق بڑے
مغصے نال بولیا:

”سرداراں! ابھے تیکر غسل خانے وچ پانی نہیں رکھیا۔ مینوں کالجوں دیر ہو جاوے گی۔

اندروں باہر تے باہروں اندر۔ نہ کوئی کم نہ کاج۔ خورے بے بے جی تساں ایہنوں نوکر کاہرے

لئی رکھ لیا اے؛ کوئی منڈا نوکر ہووے تاں نس نس کم کرے۔ ایہنوں جدوں دیکھو رانی نوں ہک

نال لائی پھر دی اے۔ میرا جی کردالے ایس کڑی نوں چک کے گل وچ سٹ دیاں۔ بے بے

جی ایہنوں آکھو یاں نوکری کرے یاں رانی نوں پالے“

رفیق دے مونہوں ایڈیاں کوڑیاں گلاں سن کے سرداراں چپ کیتی ٹوپی بھر کے لے

آئی۔ اوہریاں اکھیاں وچ اتھر و بھرے ہوئے سن۔ پر اوہ مونہوں کچھ نہ بولی۔ اوہ ڈردی سی
جے بے بے جی نے اتھر و ویکھ لئے تاں اوہرے کو لوں اوہناں سے بہتے نہیں سنے جانے۔
سختے تے ٹوپی رکھیاں ای اوہ غسل خانے ول چلی گئی۔ اجے پانی دی بالٹی اوہرے سمجھ وچ
ای سی کہ بے بے جی دی آواز آئی:

”نی تیرا بیڑا غرق ہو جاوے۔ ایہہ نہی سواہ بھر لپاتی ایں؟ تے نالے تینوں پنجاہ واری
اکھیاں تے تاکھو ذرا گھٹ کے پایا کہ۔ اکو سوٹے وچ سواہ ہو جاوے ایہنوں تاں خورے
کیہرے وچھوڑے مار گئے نیں۔ ہر ویلے سوچاں وچ پتی رہندی اسے نی تیرا لکھ نہ رہوے،
مونہہ وچ گھنگنیاں پا کے بیٹھی رہندی ایں“
بے بے جی نوں انج بول دیاں سن کے اندروں زینت نکل آئی تے سرداراں ول بڑیاں
تکھیاں نظراں نال ویکھ کے بولی:

”نی توں کدے تاں بے بے جی وے مطلب داکم کر دیا کہ۔ کیہ کرے وچاری دھیان تے
ہر ویلے رانی وچ رہندا اے۔ کم وچ ایہہ اچھی سواہ لگے۔ دی کسے دی تے ماں ایہہ بنی پھری
اے“

گھر وے بندے بندے دے مونہوں طعنے تے بولیاں سن سن کے سرداراں نوں چونہ
پاسیں دشمن امی دشمن نظر آوندے سن تے اوہرا دل وچھڑی ہوتی گونج وانگوں کر لاوند رهندا سی۔
اوہنوں ایس گھر وچ نوکری کر دیاں دو مہینے ہو گئے سن۔ تے ایہناں دو مہینیاں وچ کسے نے
اوہرے دل دی نیس سی بچھی۔

سویرے مونہہ ہنیرے آکے ڈونگھیاں شاماں نوں گھر پتدی سی۔ سارا سارا دن اک اک
وا حکم منداں تے خدمت کر دیاں اوہرا لوں تھک جاندا سی۔ تے اوہ سوچدی سی بے جی
دے سینے وچ دل نیس پھراے۔

رفیق دیاں غصے بھریاں اکھاں ویکھ کے اوہ انج سہم جانڈی جیویں قصائی سامنے بکرا سہم
جاندا اے۔ اتے باجی زینت دے متھے توں کدی وٹ لٹھای نہیں سی:

”سرداراں! میری سوار وچ نالا پاوے۔ میریاں کتاباں پھڑیا۔ میری جتی پالش کر دے۔
میرے دوپٹے نوں نیل لاکے مایا لاوے۔“

ہر ویلے اوہدا کوئی نہ کوئی حکم چڑھیا ای رہندا سی۔ اوہنے کدی نہیں سی پچھیا:
”سرداراں! توں راتی نوں ایڈا پیار کیوں کر دی ایں۔“

بے بے جی نے ماں ہو کے دی کدی ایہہ گل نہیں سی پچھی۔ اوہ سگوں آون جاون والیاں نال
سرداراں تے راتی دے پیار دیاں گلاں مسالے لالا کے کر دے سن۔

بیچ ورھے پہلاں جدوں سرداراں باراں درھیاں دی پھل جیہی سوہل کر دی سی۔ ایڈی پچھی
تے ایڈی کھاو دی پی سارا گھر سانجھ دی سی تے اوہرے آئڈھ گوانڈھ دیاں اوہدی ماں نوں
آکھدیاں سن:

”جنتے! توں کیڈی نصیباں والی ایں۔ تیری دھی جیہی اللہ کل نوں دیوے۔“

سرداراں دے نکلے نکلے ہتھاں دے کیتے ہونے کم دیکھ کے سارے خوش ہونڈے سن۔
گھر گھر ماواں اپنیاں دھیاں نوں سرداراں دی گل کر کے مت دیندیاں سن۔ اتے ہر کوئی چاہونڈی
سی سرداراں اوہدی نوں نہ بن جاوے۔

گلاب دی کلی وانگوں مونہہ میٹی سرداراں سویر توں شام تائیں گھر داکم کر دی سی۔ دھونا،
مانجنا، گنھنا، پکانا، سانجھنا۔ جنتے نوں خبر نہیں سی ہونڈی کدوں دن چڑھیا تے کدوں
رات پے گئی۔

جدوں تائیں اوہ نکلی سی۔ اوہدی ماں بے فکر ہو کے نوکری تے چلی جاندی سی۔ کڑیاں دھرک
وانگوں ودھ جاندیاں نیں۔ سرداراں نوں جوانی چڑھدیاں دیکھ کے جنتے نے فیصلہ کر لیا کہ اوہرے
ہتھ پیلے کر دیوے تے اوہدا بھارتھ جاوے۔ اوہدا لیور نظام دین کدوں دا پچھے پیا ہویا سی۔

”بھابی! وارو نوں تاں میری دھی بناوے۔“

ساک تاں جنتے نوں ہور وی بھیرے لہدے سن۔ پر اوہنے ایہو سوچیا جے وارو دا پیو

جیونڈا ہونڈا تاں کم واکوئی ساک لبھدا۔ ہن اوہ تینویں ذات ہو کے کبھدی کبھدی کچھ کر دی
تے کبھنوں کبھنوں بھال دی۔ ایسے کر کے اوہنے بشیرے نال سرداراں دا ویاہ کر کے اپنے سردوں
بھار لاہوں دی کیتی۔ پر جنتے دا سبار سردوں نہ تھا۔

بشیرے دے چالے اوہو رہے جیہڑے ویاہ توں پہلاں سن۔ جو کجھ تھوڑی بہت کمائی
کھڑی توں ہونڈی سی اوہ چرس تے جوتے وچ اڈ جاندی سی۔ سرداراں تے جوانی آئی تے فاقے
دی نال آگئے۔ موٹیاں موٹیاں اکھاں تے گلابی رنگے تھماں والی سرداراں دے مکھڑے دی
کلی کھرن توں پہلاں ای مڑ جھاگتی۔

جنتے جدوں سرداراں نوں ملن جاندی اوہنوں پاٹیاں لیراں وچ دیکھ کے اوہے اتھرو
ترپ ترپ جگ پیندے۔ تے سرداراں صبر دی مورت بن کے ماں نوں دلا سہ دیندی۔

”ماں! توں کیوں روندی ایں؟ کدے مینوں دی روندیاں دیکھیا ای؟ ماں مینوں کوئی
دکھ نہیں۔ ماہلی ولے پیر کوہوں اک تھوڈا کر کے لیا دے۔ میری گوانڈھن اکھدی سی تھوڈا گھول
کے بشیرے نوں پیا تے اوہ چرس تے جوا چھڑ دیوے گا“

جنتے دے کھجے وچ جیویں کوئی زور واگھسن مار دیندا تے اوہ ہو کے بھرو گی گھر آ جاندی۔
راخ ای کئی ورھے لگھ گئے۔ سرداراں اک نکی جیہی گڑی دی ماں بن گئی۔ تے بشیرے
دے چالے ہو دی پٹھے ہو گئے۔ اگے تاں اوہ رات نوں گھر آ پیندا سی۔ ہن راتاں نوں وی
اوپا کوئی پتہ نہیں لگدا سی۔ سرداراں کلی کوٹھڑی چھڑ کے کڑی نوں لے کے ماں دے کول آ گئی۔
جنتے نے کجھ چرتاں دھی دا خرچا پٹھا پورا کیتا پر کدوں تائیں۔ جدوں رانی سیانی ہو گئی تے گوڈیاں
پر نے بڑھن لگ پئی سرداراں ہو دی فکر وچ ڈب گئی۔

جنتے توں جوان دھی دا ایہہ دکھ جھلیا نہیں سی جاندا۔ اک دن اوہنوں پتہ لگا دوجے محلے
وچ عمر دین دے گھر اک نوکرانی دی لوڑ لے۔ اوہدی گھر والی نوں سارا محلہ بے بے جی آہندا سی
تے عمر دین دی دڑھیائی تاں اوس گلی دا بندہ بندہ کر داسی۔ بے بے جی نے جنتے نوں دسیا پئی

اوپنیاں نوں اک کڑی دی لوڑاے جیہڑی نس بھجج کے اندر باہر واکم کر دیا کرے تے اوہناں
 نوں ایہہ او دھراٹھ کے کم کرن توں دیہل مل جاوے۔
 جنتے بولی:

”بے بے جی! میری دھی جوڑاے۔ جیویں آکھو گے خدمت کرے گی۔ تہاڈا سارا کم سانجھ
 لوے گی۔ تے تسی بھاویں منجی توں تھلے پیر نہ لاہونا۔ مڑا اوہنے چرانا نہیں چھپانا نہیں۔ کسے
 گلوں مسختے تے وٹ نیں پاؤنا“

بے بے جی نے دیہہ روپے تے روٹی کپڑے تے گل مکاوتی۔ لوڑ ویلے دوادارو کرن
 واسو صلہ دتا تے جنتے نوں رانج لگا جیویں بچھدے دیوے وچ تیل پے جاندا اے۔ اوہنے
 چھیتی نال جواب دتا:

”تسی اوہرے کم دیکھو گے تے ڈاڈھے راضی ہوو گے۔ اللہ دے حکم نال اوہ تہاڈی دھی
 بن کے رہوے گی“

بے بے جی نے خوش ہو کے آکھیا:

”کل فضل جان اپنی کڑی نوں لے کے آئی سی۔ پر میں صاف جواب دے دتا۔ اک تاں
 دیا ہی ہوئی۔ دیاہیاں ہوئیاں کڑیاں نوں خاوندی کھج رہندی لے۔ تے نالے جنتے، توں آپے
 ای دس، بال کچھڑ چک کے بھلا پڑیاں نوکریاں کیتیاں جان دیاں نہیں“
 ایہہ گل سن کے جنتے واگل گھٹیا گیا تے اوہ کچھ ہو رہی بول سکی۔

”کیہ سوچن لگ پئی ایں جنتے؟“ بے بے جی نے بڑی مہٹی آواز وچ پچھیا، ”ایں اوہا کم دیکھ
 کے روپے دوھاوی دیاں گے۔ توں کوئی فکر نہ کریں“

تے جنتے جیہڑا بھار لاہون گئی اوس توں دونانے کے گھرا گئی۔ گھرا کے اوہنے سرداراں
 نال گل کیتی۔ اوہرے کناں وچ جیویں ٹلیاں وچن لگ پئیاں۔ اوہنے خوش ہو
 کے آکھیا:

”ماں ٹاہلی والی گلی وچ عمر دین دے گھر دے نال ای میری سہیلی بالو دہندی اے۔ اوہرا اپنا کوئی بال بچہ نہیں۔ اوہ ضرور رانی نون اپنے کول رکھ لیا کرے گی۔ میں کم کاج توں ویہلی ہو کے رانی نون دیکھ آیا کراں گی۔ توں بے بے جی نون ایہہ نہ دسیں پئی رانی میری دھی اے۔ نہیں تاں نوکری ہتھوں چلی جاوے گی۔ ماں! میں اوہناں داسارا کم شاموں پہلاں پہلاں مکا کے رانی نون نال لے کے گھر آجا یا کراں گی۔ ہن تاں میری رانی راج کے دودھ پیوے گی۔ میں اپنی تنخواہ وچوں رانی نون سوہنے سوہنے بھگے بناواں گی۔ تے میری دھی سوہنی تے موٹی ہو جاوے گی۔ سرداراں ساریاں گلاں اکو ساہے کر گئی۔ تے جنتے مٹی دے ڈھیلے وانگوں جتھے بیٹھی سی او تھے ای بیٹھی رہی۔“

سرداراں نے عمر دین دے گھر نوکری کر لئی۔ جدوں کم کاج توں ویہلی ہوندی چھیتی نال بالو دے گھر جا کے رانی نون گوڈی چک لیندی۔ کدی کدی دو پہراں ویلے جدوں سارا گھر سوں جا نذا، اوہ رانی نون لیا کے اپنے کول بہا لیندی۔ آپ کپڑے دھوندی تے رانی ایہرا اوہرا اوہرے کول رڑھدی پھردی۔

پہلاں پہلاں جدوں بے بے جی نے رانی نون دیکھیا تے پچھیا سی :

”نی! ایہہ کڑی کہہدی چک لیا ئی ایں؟ رڑھن والے بالاں کولوں رب بچائے ایہہ ہر شے وچ ہتھ مار دے نہیں۔ دیکھیں کتے باورچی خلتے وچ جا کے بھانڈے ٹینڈے نہ خراب کر دیوے۔ کڑی تاں بڑی پیاری اے پر ایہہ ہے کہہدی؟“

سرداراں نے بڑیاں چاواں بھریاں اکھاں نال رانی نون دیکھ کے کہیا سی :
”ایہہ بالو دی بھتیجی اے۔ بالو دی بھابی سیالکوٹ توں آئی اے تے ایہہ اوہدی

اکو اک دھی اے۔“

راج دو مہینے لنگھ گئے۔ آج سرداراں دی کڑی حاجی ماندہ سی۔ آج اوہ رانی نون کچھڑے کے ای سارا کم کر دی پھردی سی۔ تے کچھڑوں لاہون تے بہتی روندی سی۔ جدوں

بے بے جی تے ٹوپی بھرن لئی سرداراں نوں آواز دتی، رانی اوہدی گودی وچ سی۔ جیہنوں دیکھ کے اوہناں نوں اک لگ گئی تے اوہناں شامیں اپنے خاوند عمروین نال گل چھیڑتی۔

”سرداراں مینوں چنگی نئیں لگدی۔ ایہدی ماں تاں بڑیاں تعریفیاں کردی سی۔ پر ایہدی جان تاں ہر ویلے رانی وچ تنگی رہندی اے۔ کم واسواہ خیال کرے۔ میں تاں گل جینتے نوں بلا کے کہندی آں پی وی داویاہ کر دیوے۔ ایہنوں بال کھڈاون دا ڈاڈھا چا اے“
عمروین نے جواب دتا:

”جینق دی ماں کسے دی روزی بند نہیں کریدی۔ جے سرداراں رانی نوں پیار کردی اے تاں تینوں کیوں بڑا لگدا اے؟ تیرے سارے کم بھجج بھجج کردی اے“
بے بے جی بولے:

”آج تاں سویر دی گل نال لاتی پھر دی اے۔ آج تاں تھوہ پتہ نئیں۔ پرسوں میں دیکھیا روٹی کھاؤن ویلے رانی نوں جا کے لے آئی سی تے اوہرے مونہہ وچ بڑیاں پاؤندی سی۔ کدھرے گھبو کھنڈ نہ چرا کے رانی نوں کھاؤن لگ پوے“

بے بے جی دیاں گلاں سن کے عمروین اٹھ کھلواتے ایہہ کہندا باہر نکل گیا:
”ایڈا دل تھوڑا نہ کیتا کر۔ تینوں رت نے بہت کجھ دتا اے۔ سرداراں نوں بال پیارے لگدے نہیں۔ ہو کوئی گل نہیں“

اگلے دن رانی نوں بڑا تیز بخار چڑھ گیا۔ سرداراں نوکری تے تاں گئی پر اوہدا دھیان رانی دے وچ سی۔ آج اوہنے بالوں ہتھ بندھ کے اکھیا سی:
”چوڑی دا دھیان رکھیں تے اوہنوں بھنجے نہ بہن دتیں“

عمروین دے گھر پہا ہونے آگے تے سرداراں دوپہرتائیں کم وچ لگی رہی۔ اوہدا دل تڑپدا رہیا پی اہ رانی نوں جا کے دیکھ آوے۔ پراہونیاں نوں روٹی کھوا کے، بجانڈے مانج کے ویہلی ہوئی تاں اوہنے ہولی جیہے بے بے جی نوں پچھیا:

”میں ذرا بالوں چلی جاؤں۔ ہن تاں سارے کم مک گئے نہیں“

پر بے بے جی دے کدوں کم مکدے سن:

”سختہ تازہ کر لیا تے نالے آج چنگلی جیہی ٹوپی بھر کے دے“

سرورائاں کنبدیاں ہتھاں نال سختہ چک کے لے گئی۔ چلتے کول بیٹھی چھٹے نال سواہ وچوں گوہے دا ٹوٹا لہدی سی کہ رانی دے رون دی آواز آئی۔ اوہرے ہتھوں چٹا ڈگ پاتے اوہنے چھیتی نال بھوں کے باہر دیکھیا۔ بالونے رانی نوں چکھیا ہو یا سی تے اوہ سدھی بے بے جی دے کول اندر لنگھ گئی۔

بالونے روندی تے چیکاں ماروی رانی نوں تھلے بہا کے اچی جیہی پچھیا:

”اوہ کتھے گئی اے تہاڈی نوکرانی۔ چنگا بھلا بال تاں کوئی سانجھ وی لوسے پر بیمار

بال ماواں سوا بھلا کسے ہو رہ کول رہ سکدے نہیں؟ سرورائاں! فی سرورائاں!! فی روویں نوکریاں نوں۔ پہلاں ایہنوں تاں سانجھ۔ سویروی رو رو کے ایہتے تاں میری مت مار دتی اے۔ پنڈاپیا سڑا سو۔ ہن تاں میرے کولوں ایس بلدے تنور نوں چکھیا وی نیتیں جاذا کیدا ایہنوں نوکری دا چاچڑھیا ہویا لے“

سرورائاں دیاں اکھیاں وچوں اتھر وٹوپی دی آگ تے ڈگے تاں چھن کر کے بلے ہوئے گوہے وچ اک کالا داغ پے گیا۔

بے بے جی بالودی گل سن کے چھیتی نال اٹھ کھلوتے ”دھی، دھی، فی کیہدی دھی، ایہہ کیہدن دھی اے؟ ایہہ تیری بھتیجی نہیں؟“ اوہناں چیک مار کے پچھیا جیویں بالودے کن بولے ہوں۔ رانی نوں بلدے بخار وچ بھنچے بہا کے بالو باہر نکل گئی تے سرورائاں نے باورچی خانے وچوں نکل کے رانی نوں گوڈی وچ لے لیا تے بالودے پچھے نکل گئی۔ اچھے اوہ دہلیز توں باہر نہیں سی ہوتی کہ بے بے جی دی آواز اوہدے کتوں وچ پئی۔ ”نس نس کے بالودے گھر باڈی سی مینوں رانی بڑی پیاری لگدی اے۔ رہا! کڑیاں دیاں شرماں رکھن والاتوں ای ایں“

نادر جاجوی

نادر جاجوی ۸ ستمبر ۱۹۳۲ء نوں پنڈ جاجہ تحصیل ٹوبہ ضلع فیصل آباد وچ پیدا ہوئے اوہناں دے والد دا ناں چودھری غلام محمد اے۔ فیصل آباد دے اک سکول وچ مدرس نہیں۔ اردو وی لکھدے نیں پر پنجابی شاعرناں اوہناں دے مزاج تے طبع دے بوہتی نیڑے لگدی اے۔ ”ہتھ نوں ہتھ نہیں دسدرا“ اوہناں دیاں پنجابی نظماں دا مجموعہ اے۔ اوہناں دا کلام اوہناں دی فکر دی پختگی نوں ظاہر کردا اے۔ ”چشمِ غم“ دے ناں نال اوہناں دا اردو کلام وی چھپیا ہویا اے۔

روسکداں تے رو

تیرا ظاہر - تیرا باطن
 شیشے ورگا ہے سی
 تیرے منہ دے بول سی مترا
 مرداں والے بول
 رب رسول دی سونہر
 کسے نوں
 کدے توں دھوکھا
 توتا نہیں سی

ہن توں لکھ چلتے کرداں -
 کیڑی کیہ ہوندی اے؟
 اودوں!

ادہا دل وی دکھیا نہیں سی
 اُج خورے ایہہ سارے لوکیں
 تیرے کولوں کیوں دکھی نہیں

اُچی سوچ دے امبروں ڈگ کے
 دھرت تے گیوں کھلو
 اپنے رینویں ہون تے سبناں
 رو سبکداں تے رو

یونس احقر

اصل نام محمد یونس تے قلمی نام یونس احقر اے۔ آپ ۳ جنوری ۱۹۲۳ء نوں دہرگ، تحصیل نارووال ضلع سیالکوٹ وچ جمے۔ والد دان نور احمد اے۔ ایم اے پنجابی کرن توں مگروں آج کل ایم اے اور کالج وچ پنجابی دے استاد دی حیثیت نال پڑھا رہے نیں۔ شاعری دا آغاز ۱۹۴۷ء توں ہويا۔ پنجابی غزل وچ آپ دا اک اپنا اسلوب تے انداز اے۔ ۱۹۷۹ء وچ آپ دیاں غزلاں دی کتاب "سوچ واسفر" دے نام نال چھپی۔ یونس احقر دیاں غزلاں پنجابی شاعری دے جدید رویے دیاں ترجمان نیں۔ اوہناں نے پنجابی غزل نوں شہر دی قید توں کڈھ کے پنڈاں دے کھلے ڈکھے ماحول وچ متعارف کرایا اے۔

غزل

جیون دے دکھ گن دیاں رہنا گلاں نیں بس کہن دیاں
سدھراں دودھ دیاں جاڈن موتوں بعد وی زندہ رہن دیاں

اک نکتے جھے گھائے پاروں اھتھر کیرن والیاں نوں
چھتے کدی نہیں آئیاں گھاٹاں اسماناں توں لہن دیاں

ویلے پاروں اوہ تے ہو روی اچیاں ہوندریاں جاندریاں نیں
خبریں سن سن تھک چتے آں جیہڑیاں کندھاں ڈہن دیاں

ممکن رہیا نہیں اگا ہن تے پچھے پرت کے تھکنا وی
رسمیں کسراں پوریاں کریئے راہواں دے وچ بہن دیاں

اودھر چکے ہوندے جاوے ہورن شانے تیراں دے
ایدھر ہمتاں نگدیاں جاوے پل پل سختیاں سہن دیاں

اپنے آپ نوں لگے روگاں دے احساسوں عساری نہیں
لگنوں پہلاں دیوں والے خبراں چن گرہن دیاں

سوچاں تے پیراں دے پینڈے کسے گھڑی دی گتے نہیں
دھپاں دے وچ سڑگتیاں نہیں سدھراں چھانویں بہن دیاں

ڈورے بھورے لوکاں دے ہڑلہندے چڑھدے رہندے نہیں
سکتے تیلے ڈک نہیں سکدے راہواں وگدے دہن دیاں

اپنے اپنے آٹنے والی مہنی سب نوں پیاری اے
ساراں کوئی نہ پیچھے اسحق پڑ پڑ وچھے مہن دیاں

انور علی

انور علی (متھا) ۱۸۔ اپریل ۱۹۲۲ء نوں لدھیانہ وچ اکبر علی شیخ دے گھر پیدا ہوئے۔ لدھیانہ توں ۱۹۴۲ء وچ بی اے کیا۔ راشننگ دے دفتر وچ نوکری کیتی پر ۱۹۴۷ء وچ پاکستان ٹائمز نال وابستہ ہو گئے تے نوکری دا ایہ سلسلہ ۱۹۸۰ء تیکر چلدا رہیا۔ ایہناں نے اک کارٹونسٹ وی حیثیت نال وی خاصی شہرت حاصل کیتی اے تے اک کہانی کار وی حیثیت نال وی۔ ”کالیاں اٹاں کالے روڑ“ ایہناں دیاں پنجابی کہانیاں دا مجموعہ اے۔ ایہناں دیاں کہانیاں وچ طنز تے مزاح دا عنصر نمایاں ملدا اے۔

اسلم

کل شامیں میں دیر نال گھر پہنچیا تے ماں میری کہن لگی کہ دے تے چھیتی آجایا کر۔ آج اسلم آیا سی بڑی ڈیر اڈیکدار ہیاتینوں کہندا سی انور نوں دیاں ورھے ای ہو گئے نیں۔ جس دن اسلم میری پھوپھی وی دھی بھین نوں دیا ہن آیا سی۔ اوس دن میرے پھوپھڑ اپنا سر کھڑک کھڑک کے لہو لہان کر بتا۔ گل ایہہ سی کہ اسلم جھج دے بہانے اک پوری فوج ساڈا شہر فتح کرن لئی لے آیا سی تے پھوپھڑ نوں کھڑیاں کھڑیاں چھ دیکاں ہو رکھیاں پے گئیاں سن۔

لوکاں دا کہنا سی کہ اسلم دا پپو اسلم دے ویاہ نوں ای اڈیکدار سی۔ جدوں ایہہ کم ہو گیا تے ولیمیوں اگلے دن اوہ وی چلدا ہو یا۔ پیو دے قلاں توں اگلے دن اسلم نے گھر وچ اوہ پھنچ پائی کہ اوہ دے بھین بھراواں نوں جدی پشتی دتی دیک کدھنی بی تے اوہناں دیک دا پیسہ تے گل مکان آپس وچ ونڈ کئے۔

اسلم دے جتے جیہڑے مکان آتے اوہ جگہ واں دے اڈاؤ مھلیاں وچ سن۔ تے اوہناں دا کہنا ایہ اگھران لئی اوہنوں اک رٹھی مانگہ بنوانا پے گیا۔ ایس مانگے آتے اوہ کوچوان نوں پچھے

بٹھا کے شامیں سارے شہر دی سیر کروا۔ دیگ دی دولت وچوں اوہے اگلیاں کدے
 فقیر فقاہوں اوہناں دا جتہ نہیں سی دتا۔ تے اسلم نوں ایہہ سوچدیاں بڑا دکھ ہوندا سی کہ
 اوہرے وڈے وڈیے غذاب وچ ہون گے۔ تے اوہناں دی پیڑ گھٹ کرن لئی اوہنے دیگ
 دے پیسے وچوں زکوٰۃ کڈھنی مشروع کر دتی۔ زکوٰۃ ونڈن لئی اوہنے جگراواں دے اک خاص محلے
 ویاں کجھ مائیاں نوں چنیا۔ ورھیاں کھٹی ہوئی زکوٰۃ اصل توں وی ودھ گئی سی۔ تے اسلم دیگ دی
 اپنے جتنے وی کل دولت چھیتی اوہناں سھداراں وچ ونڈ دیتی۔ مکان دے کر لے کھوڑے
 ای سن تے گھر دا خرچہ چلان لئی اوہنے مکان بیچ کے دو بتاں خرید لئیاں۔ تے اوہناں بتاں
 دا بھاڑا اگر امن لئی تے اوہناں دی دیکھ بھال کرن لئی اوہنوں اک کار دی لوڑ پئے گئی۔

ہن اسلم اتے اکو گھر دا خرچہ تے نہیں سی ناں۔ اوہ مائیاں جیہناں نوں اوہ زکوٰۃ دیندا
 سی اوہناں نوں اوہ بھگھیاں مرویاں کیوں دیکھ سکدا سی۔ بتاں بھانویں نویاں سن تے اوہناں
 دے انجن بڑے چند والے پراوہ وی بہتی دیر آینے سارے گھراں دا بھار نہ سہہ سکیاں تے
 چھیتی ای وفات پاگئیاں۔ کار اینہاں بتاں دے عم وچ کھنگھدی کھنگھدی مر گئی۔ جد اسلم
 کجھ قرصے لاہن لئی اپنا رہن والا مکان وی وچ دتا تے ساڈی پھوپھی دی دھی بھین اپنے اک
 بور نوں مونڈھے تے دوجے نوں انگلی لا کے لڑھیانے آگئی۔ تے مانواں دھیاں اک دوجے دے
 گل لگ کے اوہ رولا پایا کہ رہے رت دانناں۔

اسلم بارے لوکی کہندے کہ اوہ مکتے چلا گیا۔ کوئی کہندا کہ اوہ پہاڑاں وچ بوٹیاں ڈھونڈدا
 پھر والے۔ اک بندے اوہنوں اک واری کلیر مشرف دے میلے تے دیکھیا۔ تے اک
 نے کلکتے۔ اک دن آبا جی دفتر آئے تے اوہناں دے متھے نوں دیکھدیاں ای میں اپنے
 خطاب دے سوال کڈھن لگ پایا۔ میرے چھوٹے بھائی جتنے نوں نہلا نہلا کے پاگل کر دتا۔ تے
 بھین میری پنجسورہ کھول کے بیٹھ گئی۔ پر اوس دن کسے نوں وی پھینٹی نہ چڑھی تے نہ ای ماں
 ساڈی نوں چھڑکاں پٹیاں۔ سگوں پولے جیسے آبا جی نے ماں نوں دیا کہ آج اسلم گھنڈ گھر

دے میدان وچ گل وچ سب پائی دوائیاں و بچپاسی۔ پھیر باقی دی ساری شام تے اگلے
کئی دن ساڈا آبا پنا سر جھٹکدا رہیا۔ ایس توں مگروں اسلم پھیر غائب ہو گیا۔ کئی درصیاں
مگروں مڑیا تے اوہنے ساڈی گلی وچ مکان لے لیا تے اپنے بیوی بچیاں نال اوہتھے رہن
لگ پیا۔

اوہ کنے ای میلے کما کے مڑپاسی۔ تے ہن ایس پیسے نال کوئی عزت واکار وبار کرنا
چاہونداسی۔ اوہنے چینی دیاں پیالیاں، سلور ویاں گڈوایاں، بچیاں دے کھیڈونے تے
کوئی ہو رہتی طرح دیاں شیواں خرید کے ”ہر مال تن آنے“ پھیر نہیں ملے گا تن آنے“
دی اک ریہڑی لائی۔ ہر مائی، بھائی تے بچیاں نال اوہ ہس کے گل کردا تے رب دی
رضاتے اینا راضی کہ لوکی پیٹھ چکھے اوہدی تعریف کر دے۔ اوہدے مٹھے بولاں دناں وچ
اوہدے سارا مال پکا وٹا۔ جد اوہدے کول تن پیالیاں، چار گلاس تے دو مصالحے دیاں گڈیاں
رہ گئیاں تے اوہنوں پتہ لگا کہ اصل تے مک گیا اے۔ اصل وچوں اوہنے کدے اپنے دن
دی بکری تے خرچ دا حساب نہیں سی کیا۔ اوہنے بھلیاں ویلے نوٹ نہیں سی گئے۔ ایہہ تے
آنے دوائیاں دے بھان دی گل سی۔ مستری رمضان دی ریہڑی موڑ کے ہن اوہ دن بھر
فتے نائی یارھے دودھ ولے دی دکان اُتے بیٹھ رہندا۔ تے پھو پھی ساڈے پھو پھی کولوں لگا
کے اپنی دھی نوں شام سویرے روٹی بھیج دیندی۔

اک دن اسلم ساڈے گھر آیا تے ماں نوں کہن لگا۔ ”مامی تیری سلانی دی مشین بڑی
کھڑ کھڑ کر دی اے میں چوک وچوں ایہدی آواز سن کے آیاں“ پھیر اوہنے مشین نوں مٹھوں
اُپروں وکھیا۔ باری باری اک اک اکھ بند کر کے دوجی اکھ نال اوہدیاں تیل پان والیاں موریوں
وچ بھاکیا۔ تے اوہنوں اگے پچھے چلان توں بعد ایہہ فیصدہ سنایا کہ ایس مشین نوں اوور ہانگ
دی لوڑ اے۔ تے ایہدی اک گراری وی بدلنی پوے گی۔ تے مامی جے توں ایس مشین نوں
دوگیڑے وی ہو دتے تے ایہہ پرزہ پرزہ ہو کے ڈگ پوے گی۔ تے پھیر ایہہ کجھ نہیں

بن سکے گا۔ میری ماں نوں فکر پے گیا۔ اسلم اوہدے کولوں باراں آنے تے مشین لے کے چلا گیا گھر بانڈیاں ای اوہنے تن لکڑ دیاں پھٹیاں جوڑ کے اوہناں اُتے کالا رنگ کیتا۔ تے اگلے دن اوس کالے پھٹے اُتے سفیدے نال اردو تے انگریزی وچ اسلم انجنیرنگ وکس لکھیا۔ اوس توں اگلے دن چودھری کریم بخش تے فتنے نائی وچ بڑی توں توں میں میں ہوئی۔ بڑے لوکین وچ پے پر گل دودھری گئی۔ اک شامیں پنجابیت بیٹھی تے فیصلہ ایہہ ہویا کہ فتاہر مہینے دی چوٹھی نوں کرایہ چودھری دے نک تے ماردا ہووے پر جے چودھری اپنی مہٹی خالی کردانی چا ہوندا اے تے فتنے نوں مہٹی خالی کرنی ای پوسے گی۔ جس دن فتنے نائی نے مہٹی خالی کیتی اوہدے اگلے دن اسلم نے اوہدے باہرا انجنیرنگ وکس دا بورڈ لا دتا۔

ہن اوہنے سلائی دی مشین دا پرزہ پرزہ کھول دتا۔ تے تھاں تھاں کلاں گڈ کے اوہنے پزیاں نوں مہٹی دی اندر لی گندھ اُتے سجا دتا۔ مشین دے مہٹلے لکڑ دے ڈبے وچ اوہنے اک ریتی اک پیچ کس تے اک پلاس رکھ کے اپنا انجنیرنگ وکس تیار کر لیا۔ جد کوئی مشین ایس انجنیرنگ وکس وچ آندی تے اسلم اوہدے پرزے پرزے کر کے اپنے سامنے رکھ لیندا پھر اپنی جیب تے تاو دے جوڑ تے توڑ نال ٹخ ٹخ دیاں ایسیاں آوازاں کدھدا کہ مشین والا بھائی تمھ اٹھدا تے گھر جا کے ساہ لیندا۔ اوہدے جان توں بعد اسلم مشین نوں مڑ جوڑ دیندا تے سرہوں تے مٹی وایتیل طلا کے اوہدیاں تیل پان والیاں مورییاں وچ پاوندا۔ تے بھائی دی حیثیت یا اپنی بحث مطابق چار، چھ، اٹھ یا دس آنے رکھوا لیندا۔ جس کے دی مشین نال اوہنے ایس توں دودھ انجنیرنگ کیتی۔ اوہ بھائی آ کے رولا پاوندا۔ اچی اچی بولدا تے محلے دے نیانیاں سیانیاں نوں اکٹھیاں کر کے اسلم نوں مہٹیوں باہر نکلن لئی آہندا۔ پر ایسے موقعیاں تے کدے اپنا اوڑا نہیں چھڈیا تے نہ ای اوہنے کدی اوہناں پاگلان نال بحث کیتی۔ اوہ چپ کر کے سبھ کجھ سندا رہندا۔ تے جد اوہ اچا بولن والا بھائی بول

قیام و غیر قیام کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...

تعمیر کی ایک اور مشین

کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...
 کے لئے...

لڑائیاں ہوں لگ پٹیاں۔ ہولی ہولی کچھ بھڑے بندے اسلم دیاں بد خوئیاں کرن لگ
 پٹے۔ پرگیندے دے ہارتے تسیج توں ڈردیاں کسے نوں اسلم نوں کہن دی ہمت نہ پئی۔
 اک دن اسلم میرے کولوں اک دن لئی سلوار اُدھاری منگی۔ اوہنے اک انٹرویو لئی جانا سی۔
 اوہنوں نوکری بل گئی تے اوہ ہرستویں دن اپنے سڑکاں کٹن والے انجن نوں لیا کے اپنے بوہے
 اگے پارک کر دیندا۔ تے سارا دن اپنی آل اولاد مال گزار کے اگلے دن اپنا انجن سٹارٹ
 کر کے اپنے کمپن چلا جاندا۔ اک اتوار اک بابو جیہا بھائی اک مستری جیہے بندے نوں مال لے
 کے آیاتے اسلم نوں اک کاغذ پھٹرا کے انجن لے کے چلا گیا۔

ہن میں اپنی پڑھائی مکا کے اک سرکاری دفتر وچ کلرک بھرتی ہو کے دئی چلا گیا۔ میٹھوں
 بعد سنیا اے اسلم اپنے بال بچیاں نوں لے کے سندھ چلا گیا۔ ایس گل نوں ورھے ای پیت
 گئے پر ایویں لگدا اے جیویں گل دی گل ہووے۔

کل شاہیں جد میں دیر مال گھر پہنچیا تے میری ماں بڑی ناراض ہوئی تے کہن لگی اسلم
 تینوں اڈیک اڈیک کے چلا گیا۔ میں پچھیا۔ بی بی اج کل اسلم کیہ کردالے۔ کہن لگی پتر اوہدی
 جیب وچ اک ڈاکٹر والی ٹوٹی سی۔

رشید عثمانی

رشید عثمانی ہو رہی اچ توں تقریباً چالیہ درہے پہلاں ٹامے والی (خیرپور) ضلع بہاولپور وچ پیدا ہوئے اوہناں دے والد داناں ریاض رحمانی اے جہڑے آپوں وی پنجابی (سرلیکی) تے اردو دے اک اچے شاعر نہیں۔ رشید عثمانی ہوراں بی۔ اے کرن توں بعد حکومت پنجاب دے محکمہ محنت وچ لیبر آفیسر دی حیثیت نال ملازمت کر لئی اوہ اچ کل و ہارٹی وچ لیبر آفیسر نہیں۔ اردو تے پنجابی (سرلیکی) دونوں وچ بڑے نوپکے انداز نال غزل کہندے نہیں۔ اوہناں دی شاعری اپنے اندر جدید احساساں تے ڈوہنگے جذباتیاں نوں سمیٹے ہوئے ہوندی اے۔ کچھ جیسے اوہناں دیاں پنجابی (سرلیکی) غزلاں دا مجموعہ شائع ہو گیا اے۔

غزل

دشمنوں کو لوں دوستی منگداں
موت کو لوں میں زندگی منگداں

فرض تہاں نہیں جو غم ملن میگوں
ہرج کیا ہے جے کوئی خوشی منگداں

ساتھ ڈیواں تہاڑا کے توڑی
اے اندھارو میں روشنی منگداں

بول کے ننھا خون ہو جاندا تے گھر جان لگدا اوس ویلے اسلم اوس نوں آواز دے کے بلا لیندا۔
 تے بڑے پیار نال اپنے کول بٹھالیندا۔ پھیر ساریاں نیانیاں سیانیاں نوں گھر و گھر یں جان دی
 نصیحت کر کے اوس بھائی نوں انجنیرنگ دیاں باریکیاں سمجھا دندا۔ اخیر وچ اوہ بھائی سر نہواں
 کر کے اپنے گھر چلا جاندا تے اپنی مائی نال لڑوا۔ اگلے دن اوہ اسلم دے کول دو گھنٹے ضرور
 بیٹھدا تے دنیاوی بے ثباتی تے نویں پوچ دی بے حیائی بارے گلاں کردا۔ تے اسلم اوہنوں
 بمبئی تے ہر دوار تے بر ما دیاں گلاں سناندا۔

پوہ دھری کریم بخش نوں کرایہ دین دی تھاں اسلم اوہنوں اپنا چاچا بنا لیا تے کدی کدی
 چاچی دیاں منجیاں پڑھیاں وی ٹھوک آوندا۔ تے جد کدی بھکھ لگدی تے چاچی نوں کوئی ہور
 کم پچھن لئی چلا جاندا۔ محلے دیاں کل مشیناں مک گتیاں تے اوہنے ٹٹیاں کڑاہیاں، کڑھیاں
 تے بالٹیاں دے گنڈے، دستے تے تھلے لانے شروع کردتے۔ ایس کم وچ پیسے گھٹ
 سی پر اچا بولن والیاں وی کھج کھج گھٹ۔ اک دن اوہ کتوں اک اکھ نوں لان والا شیشہ
 تے اک پرانے ٹائم پیس دا کھوکھالے آیا۔ تے اپنی گھڑی نوں کھول کے ایس شیشے دے نال
 سارا دن تکرارہیا۔ اگلے دن اوہنے اپنی ہٹی داناں بدل کے اسلم وچ ماؤس رکھ دتا۔ تے
 پندراں مہینیاں بعد مڑ جوڑ کے میری ماں دی مشین واپس کر گیا۔

اسلم دا وچ ماؤس کوئی بہتا نہیں چکیا۔ ایس کر کے کہ ساڈے محلے وچ جولاہے
 تے گھمیاں دودھ سن تے اوہ چڑھدے اُردے پر چھانویاں تے ملاں تے لگڑ دی بانگ توں
 ای اپنا کم چلا لیندے سن۔ تے گنتی دے پٹھے لکھے کھانڈے پیندے لوک اپنیاں گھڑیاں
 ریل بازاروں ای ٹھیک کر اوندے بھانویں اوہناں نوں اسلم کولوں چار گنا دودھ مزدوری
 نہ دینی پوسے۔

ہن تیکر اسلم دامنٹ کیمبرہ پوری وچ نبھیا پیا سی۔ ایس عید تے محلے دے کل بچیاں
 اپنیاں کل عیدیاں دیاں نوٹو آک کھجوالتیاں۔ ٹر توں بعد ایس کم داوی مندا پے گیا۔ پر چھپتی آئی

مانگیاں دی کمیٹی پاس دے دن آگئے۔ تے اسلم نے چوراں کولوں اودھ مزدوری تے ست
 مہانگے بیل بوٹیاں سنے رنگ روغن کر دتے۔ مانگیوں بعد اوہنے اپنے بوڑھے اپنا ناں چھٹ
 کے باقی دے اکھر بچھاوتے تے اوہناں دی تھاں آرٹسٹ پینٹر لکھ دتا۔ بہن ریشیاں
 اتے یا اللہ یا محمد یا علی لکھ کے تے اوہناں دے آلے والے بیل بوٹے واہ کے تے
 اوہناں دے چکھے پانی چڑھا کے فریم کر کے اپنی مٹی دے اندر باہر ٹنگ لئے۔ تے ہر
 دودھ وہی لین لئی نکلیا نیا نا اوہنوں فرمایاں نوں تے اوہناں وچ اپنی شکل نوں گھنٹیاں مکدا۔
 اسلم نوں مٹی پائیاں جد کوئی تن سال لنگھ گئے تے چاچے کریم بخش نوں کھڈیاں لان
 لئی اپنی دکان دی لوڑ پے گئی تے اسلم بڑے کہے بھتیجیاں وانگوں مٹی خالی کرن دی حامی
 بھر لئی۔ اگلے دن اوہنے فتنے نائی دے کن وچ کچھ بھوک ماری تے اوہنے اسلم کولوں پنج
 قطعے تے اک دو فٹ تن فٹ داشیشہ خریدیا۔

اسلم گل سامان گھر لے آیا تے اپنی بیٹھک وچ اپنا کاروبار کرن لگ پیا۔ اوہدی
 بیٹھک وچ بڑا تک سک بھریا ہو یا سی۔ صفائی کردیاں اوہنے سنگل، لوہے دے کڑے
 تے لکڑ دے گولے اک کباڑیے نوں چکا دتے۔ اک ڈبلے وچ تاش دے کوئی پنجاب سٹھ
 پیکٹ بھرے ہوئے سن۔ اوہناں وچوں اسلم نے اک پیکٹ مینوں دے دتا۔ اوس پیکٹ
 دے گل بوہنچا پتیاں اتے پان و اشاہ بنیا ہو یا سی۔ ایس بیٹھک دی اک کندھ وچ اوہنے اک
 کل گڈی۔ تے اوہنے اتے اک سکے بیراں دے و انیاں ورگی تسبیح ٹنگ دتی۔ اک کھونجے
 وچ پاتھیاں دی سواہ کر کے اوہدے اتے اک گیندے دے پھلاں دا ہار رکھ دتا۔ بہن محلے
 دیاں گل سستاں تے نوہاں اسلم کولوں اک دو جے دے خلاف گنڈے تعویذ کردان لگ
 پیاں۔ اک دن اوہنے لوٹا گھما کے اک مائی دی چوری دتی۔ تے دو جے دن پولیس نے اوس
 چٹی دھوتی، کالے پنڈے تے جگے پیریں چورنوں اوس مائی دیاں چاندی دیاں پزیریاں وچ پیاں
 پھڑیا۔ ایس توں بعد اسلم نے چوریاں تے ٹونے پھڑنے شروع کر دتے۔ تے محلے وچ نت

فرق تے فاصلے سٹا ڈیو
دوستو میں برابری سنگداں

ساہ گھنن میڈے کیتے اوکھا ہے
لے ہواؤ میں تازگی سنگداں

مینڈے کیتے بہشت ہے ایہا
خیر اپنی زمین دی سنگداں

تیکوں فرصت جے مل سکے ارے دوست
بک ملاقات دی گھڑی سنگداں

ٹردا ہاں زندگی دی رہ تے رشید
وقت کولوں میں رہبری سنگداں

ڈاکٹر شہباز ملک

پنجابی زبان سے ادب لہجے لہجے ترقی وند ادباں سے پڑھتے لیاؤن لہجے جنہاں لکھاریاں نے اپنے آپ
 نوں وقف کیتا ہویا اے۔ اوہناں دی موہرلی قطار وچ شہباز ملک رہے نہیں ایہناں دا جنم ۱۹۳۷ء لاہور دا
 اے۔ پنجاب یونیورسٹی توں بی اے تے ایم اے (پنجابی) کیتا۔ ۱۹۵۶ء توں پنجابی وچ لکھ رہے نیں۔ پہلی
 کتاب ”چائن“ ۱۹۶۲ء وچ چھپی۔ پنجابی وچ ”بن توڑی“، اکتاباں پھپھکیاں نہیں جنہاں دچوں جنگ نامہ مقبل تے
 پنجابی مرثیہ، منہ آئی گل، پنجابی لسانیات، ساڈے اکھان تے سارے تحقیق تے تنقید وچ اچ پڑھ رویاں
 لکھتاں نیں۔ ایہناں دیاں تیناں کتاباں نوں پاکستان رائٹرز گلڈ وٹوں تے اک نوں پنجاب یونیورسٹی وٹوں انعام
 مل چکے نیں، اچ کل پنجاب یونیورسٹی دے شعبہ پنجابی وچ اسٹنٹ پروفیسر نہیں تے شعبے وٹوں سکون والے تحقیقی
 رسالے ”کھوج“ دے مدیر نیں۔ شہباز ملک نوں ایہہ ڈیڑھائی حاصل اے کہ ایہناں پنجابی زبان تے ادب
 دے اسلامی رنگ نوں اجاگر کرن لہجے ودھیرا کم کیتا اے۔ تحریک پاکستان وچ پنجابی لکھاریاں دے حصے نوں
 ڈھونڈ بھال کے پہلی وار سامنے لیاندا اے۔ اوہناں نوں مولوی احمد یار مرادوی دی حیاتی فکرتے فن اتے تحقیقی
 مقالہ لکھن تے پنجاب یونیورسٹی وٹوں ڈاکٹریٹ دی ڈگری دتی گئی اے۔

آزادی دے مجاہد لکھاری

پچھو کڑ

اُچ تے پاکستان ۱۴۔ اگست ۱۹۴۷ء نوں بنیا تے ۱۹۴۰ء دے مارچ دی ۲۳ تاریخ
 نوں لاہور وچ منظور ہون والی قرار داد جنہوں اوس ویلے ”قرار داد لاہور“ تے بعد وچ ”قرار داد
 پاکستان“ واناں دتا گیا۔ پاکستان دی تحریک نے اک واضح شکل پھڑی پر اصل وچ پاکستان ایس
 دھرتی تے اوس ویلے امی قائم ہونا شروع ہو گیا سی جس ویلے ایس دھرتی اتے اسلام دیاں سچیاں
 برکتاں کھنڈنیاں شروع ہونیاں۔ حضرت تیلد اعظم نے ایس بارے اپنی اک تقریر وچ بڑی

نارویں گل کہی سی اوہناں نے فرمایا:

”پاکستان او سے دن وجود وچ آ گیا سی جدوں ہندوستان وچ پہلا غیر مسلم
مسلمان ہو یا سی تے ایہہ اوس زمانے دی گل اے جدوں ایس زمانے وچ عالی
مسلماناں دی حکومت وی قائم نہیں سی ہوئی۔“

ایس گل نوں انج دی سمجھیا جا سکدا اے کہ اسلام کیوں جے رب تعالیٰ دا آخری پیغام تے
مکمل ہدایت اے ایس لئی مکمل ضابطہ حیات ہون پاروں مسلمان وکھ مذہبی مہاندرا رکھن
دے نال نال اپنا وکھ سماجی مہاندرا وی رکھدے نیں۔ برصغیر وچ مسلماناں نے آباد ہون لئی
اپنا اک وکھ مہاندرا رکھیا تے ایہہ سلسلہ دھیر دور تیکر چلیا جا تا اے۔ مسلماناں نے ایسے حاکم بن
کے دی تے محکوم بن کے دی ایس وکھ قومی تشخص نوں قائم رکھیا اے۔ ایسے وکھ قومی تشخص
دل حضرت قائد اعظم نے اشارہ کیا اے تے ایہہ وکھ قومی تشخص اے جس پاروں پاکستان بنا
اک خطے دی صورت وچ وجود وچ آیا۔ ظاہر اے ایہہ وکھ قومی تشخص ۱۹۴۰ء دی قرارداد منظور
ہون توں پہلاں ایسے موجود سی تے مسلماناں نے ایس نوں قائم رکھن لئی دھیرا کم کیا۔

گل نوں جے اسی مغلیہ دور دے زوال توں بعد مسلماناں دی غلام حیثیت توں شروع کر
لئے تے ۱۸۵۷ء نوں گل دے سمجھن سمجھان لئی آغاز و انکنتہ قرار دے سکے آں۔ جدوں
مسلماناں نے انگریزاں توں آزادی حاصل کرن لئی جدوجہد کیتی گل سوریے چربی چڑھے کار توں
دی سی جیہڑی اسلام وچ حرام اے۔ ایہہ تے اک بہانہ سی لاواتے پہلاں دا موجود سی جیہڑا
۱۸۵۷ء وچ اہل پیا۔ سارے ہندوستان دے مسلماناں نے دو جیاں توں ددھ چڑھے
کے ایس جہاد وچ حصہ لیا۔ پنجاب وی ایہدے وچ شامل سی۔ ستمبر ۱۸۵۷ء دی جنگ
تاریخ دا حصہ بن چکی اے جیہدے وچ کھلاں تے ڈٹواں دے بہادراں مردانگی دکھائی۔
ساہیوال دے علاقے گوگیرہ دیاں جہاں وچ اے وی احمد خاں کھل تے مراد فقیرانہ دی
باوری دے کارناے ڈھولیاں راہیں گونج رہے نیں۔ ایہہ ڈھولے بہادراں دیاں واراں

نیں۔ جیہڑے اپنے فن راہیں مروانگی وا اظہار کر کے لوکاں وچ بہادری دے جذبے ابھار دے نیں۔ ایس حوالے نال آزادی دی ایس تحریک وچ ایسوں دے لکھاری وی حصہ پان ڈیہ پیندے نیں۔

آزادی دی تحریک اگے رڈی اے تے ۱۹۱۹ء وچ خلافت دی تحریک دا بہانہ کر کے ایس خطے دے مسلمان اپنے مسلم تشخص نوں ابھار دے نظر آوندے نیں۔ پنجاب وچ ایس تحریک دے حوالے نال پنجابی لکھاری تے آگو ملک لال دین قیصر نے نال پیدا کیا۔ ایہناں دی نظم ”روندے سمرندے بال دے بیوہ ہو گیاں مایاں“ بڑی مشہور ہوئی۔ ایہناں توں اوڈ مفتی محمد اسماعیل، احمد اللہ بیگ، حافظ عالم خاں تے دین محمد سودائی ہوراں دی نال پیدا کیا۔ ایسے زمانے وچ جلیاں والے باغ دا حادثہ ہویا تے پنجابی لکھاری پنجابی شعراں راہیں گڑلا اٹھے۔ حکیم عبداللطیف عارف دا نال اچھا پایا جاسکدا اے۔ پھر شہید گنج تے ۱۹۳۰ء وچ کشمیری مسلماناں دی تحریک ویلے دی پنجابی لکھاریاں مسلم تشخص دے حوالے نال آزادی دے نعے لکھے ایہناں وچ استاد کرم تے فقیر محمد فقیر آوندے نیں۔ ۱۹۳۰ء توں ۱۹۴۰ء دے درمیان دا زمانہ مسلم تشخص نوں اگے نالوں ودھا بھارن دا زمانہ اے کہ ہن مسلماناں نے اپنی الگ راہ وی مٹھ لی سی۔

۱۹۴۰ء توں ۱۹۴۷ء دا وچکارا زمانہ براہ راست تحریک پاکستان دا زمانہ اے جیہدے وچ پنجابی لکھاریاں نے پاکستان دے قیام لئی قائد اعظم تے مسلم لیگ لئی کم کیا۔ مسلم تشخص دے حوالے نال آزادی لئی گل کرن دی روایت پنجابی ادب وچ ودھیرے پرانے زمانے توں موجود سی ایس دور دے لکھاریاں ایسا کو کم کیا کہ ہر اک تے دکھ دکھ لکھن دی لوڑاے۔

آزادی دے مجاہد لکھاری جنہاں دا ہن تیکر کلام دستیاب ہو چکیا اے اوہناں وچ محمد دین میر، عشق لہر، عبدالقادر خوشتر، سید فضل حسین مدنی شہباز، حکیم شیر محمد ناصر، میراں بخش واقف، ملک عطاء اللہ عزت، عبدالغفور ظہر، ظہیر نیازی بیگی، امام دین مجاہد، مولانا محمد بخش مسلم، حاجی چراغ دین (جو نے کسے)، محمد رفیع اختر لاہوری، واکم اقبال واکم، صحرائی گورداسپوری، طالب

جان دھری، ملک لال دین قیصر، ملک ضیاء اللہ ضیاء، حافظ امرتسری، حافظ عبدالرحمن عرف بابا کمالا،
محمد حنیف قدر، فقیر محمد فقیر، خان متانہ، اللہ دتہ ناظر، آغا امداد علی خان غالب، اطہر نظامی،
ساحل فارانی، ایسروہوی، غلام احمد کاتب نوشاہی تے استاد کرم امرتسری شامل نہیں۔ اینہاں
وچوں کچھ دا ذکر کیا جاوے اے:

محمد دین میر

محمد دین میر (۱۹۰۰ء - ۱۹۷۷ء) جوانی دے زمانے وچ سیاست وچ حصہ لین لگ
پئے سن۔ جلال پور جہاں دے سن ۱۹۲۲ء وچ دفعہ ۱۲۲ دے تحت گرفتار ہوئے قید دے
وچ دی شاعری و اشوق ہويا۔ ۱۹۲۵ء توں ۱۹۳۷ء تک اینہاں نے تن کتاباں شائع کیتیاں۔
صمصام میر سیف مرید تے ختم نبوت انگریز حکومت نے کتاباں ضبط کر لیاں تے جیل گھل دتے
گئے۔ ایہہ کئی وار رہا ہوئے۔ کئی وار جیل گئے۔ اک وار جیل وچ سن قائد اعظم دے اوم
نال رہائی ملی۔ ۱۹۴۰ء توں ۱۹۴۷ء توڑی اینہاں مسلم لیگ دے اک ورکر دے طور دے کم کیتا۔
جلیاں وچ جلوساں وچ شامل ہوئے اپنی تقریر تے تحریر نال پاکستان دے قیام دی راہ پھر
کیتی۔ قیام پاکستان توں بعد وی میر صاحب استحکام پاکستان لئی بچھے رہے۔ اینہاں ۱۹۵۴ء وچ
”پاک پنجابی اخبار“ ہفتہ وار لاہور وچ جاری کیتا۔ جس وچ ادب دے نال نال سماج سدھار
تے قومی سیاست نال تعلق رکھن والیاں تحریراں وی شامل ہوندیاں سن۔ کچھ کلام

سرکٹانا اے نبی دی آن اے تے ایہہ فرض ہويا مسلمان دے لئی
کائنات ساری جیہڑی دیکھدے اوپد اکیتی رب نبی دی شان دے لئی
مسلمان جہان دے لئی ہويا ایہہ جہان سارا مسلمان دے لئی
آج زندگی موت دی میر سمجھیں مسلمان دی ہے پاکستان دے لئی

عشق لہر

پنجاب وچ مسلم لیگ دے حوالے نال پاکستان دی تحریک نوں دور دور تیکر اڑان تے مقبول بنان وچ استاد عشق لہر (۱۸۶۹ء-۱۹۲۸ء) دا ودھیرا حصہ اے عشق لہر دا اصل نام چراغ دین سی تے والد واناں میاں خواجہ، ایہہ لاہور دے وسنیک سن۔ پڑھے لکھے نہیں سن۔ انگوٹھا لاندے سن پر اتناں دے حافظے پاروں ذہن روشن سی۔ دل قومی درد نال بھریا سی۔ ایس کر کے ایہناں نے تحریک پاکستان واسطے اپنے آپ نوں وقف کر دتا سی۔ مسلم لیگ دے اکثر جلسیاں وچ ایہناں نوں بلا یا جاندا سی ایہہ ہر جلسے لئی توں کلام کہندے سن نوک ایسے پاروں توں کلام سنن لئی شوق نال جاندا سی۔ ایہناں دے کلام وچ کیوں جے عوامی پن ہوندا سی ایس کر کے جھٹ لوکاں دیاں زبانوں تے چڑھ جاندا سی۔ ایہو وجہ اے ایہناں اوس زمانے وچ آپ اپنا کلام چھپوان دی لوڑ نہیں سمجھی پر ۱۹۲۶ء وچ مسلم لیگ والیاں عبدالکریم شہرہوڑاں دے اوم نال ایہناں دے تحریک پاکستان بارے آکھے کجھ کلام نوں چھاپ کے وڈیا ایہہ کتاب ”نغمہ پاکستان یا مسلم لگی نظماں“ دے نال چھپی جیہدے تے پنجابی نثر وچ دیا چہ مولانا محمد بخش مسلم ہوڑاں لکھیا۔

استاد عشق لہر نے پاکستان دی تحریک توں پہلاں مسلم تشخص دے حوالے نال چلن والیاں تحریکاں وچ وی کلام کہیا

دل دریا سی دوستاں روڈھ دے رہے ایہہ نہ سوچیا کجھ بچا لیئے
پانی وانگ جنہاں ساڈا مال پتیا، ہن اوہ کہن عنلام بنا لیئے
سٹی چنگ حریفناں نے وچ لکھاں بھانبر بھڑکیا کیوں بچھا لیئے
چڑھیا جس نفاق دا مار ٹھاٹھاں لاوے ڈھانڈ بھڑ بنا لیئے
بیڑی قوم دی اے گھمن گھسیر اندر چپو ونج مہانوں لا لیئے

غیر ان نال نہ نبھدی بھائی والی جھٹھ اپنا آپ وندا لیئے
عشق لہر سب مشکلاں حل ہوں پاکستان جے کدے بنا لیئے

مولا کرم کر ہندو سے حال آتے مسلمان ایہدا مسلمان ہووے
دلوں کڈھ کدورتاں ساریاں نوں اک دوسرے توں قربان ہووے
سارے فیصلے ہوں قرآن آتے اگے وانگ اسلام دی شان ہووے
عشق لہر کہہ نبی دا واسطہ ای ایس ملک اندر پاکستان ہووے

پاکستان بن کے ہے گا یاد رکھو کڈھے ہوئے حساب حسابیاں نے
چھیتی تافلہ منزل تے پہنچنا ایں چک لئے ہن قدم پنجابیاں نے
وجے جندرے دلاں گے کھول دے گی میاں گیگے ہتھ پوچ چابیاں نے
عشق لہر تہ لوک حیران ہوسن چھے قدم جدوں کامیابیاں نے

ظہیر نیازیگی

ظہیر نیازیگی ہوری ۱۹۰۹ء وچ پیدا ہوئے تے رب تعالیٰ دے فضل و کرم نال چنگی صحبت
نال بقید حیات نہیں شروع توں ای ایہناں دا بھکا و قومی اصلاح دیاں تحریکاں نال رہیا اے۔
میٹرک تیکر اپڑ ویاں تعلیم واسلسہ ٹٹ گیا۔ طبیہ کالج وچ داخل ہوئے پھیکڑ لے سال وچ سن۔
کہ انگریز دے خلاف آزادی تحریک وچ سھتہ لین پاروں نظر بند ہو گئے تے حکیم عاؤق نہ بن
سکے ۱۹۲۸ء وچ پولیس وچ بھرتی ہوئے پر انگریز دے خلاف نظماں پڑھن تے کڈھ دیتے۔
گئے پھیر احرار وچ شامل ہوئے مسلم تشخص لئی کم کر دے رہے ۱۹۴۰ء وچ مسلم لیگ وچ
شامل ہو گئے تے مسلم لیگ دے پلیٹ فارم توں پاکستان دے قیام لئی جدوجہد کرن لگ

پتے ایہناں دی انتھک محنت پاروں ایہناں نوں آل انڈیا مسلم لیگ دی جنرل کونسل وارکن بنا
 لیا گیا پنجاب تے ایس دے باہر ہون والی مسلم لیگ کونسل دے جلسیاں وچ شرکت کیتی پاکستان
 دے مطالبے نوں مقبول بنان لئی مسلم لیگ دے پرائیگنڈے جلسیاں وچ زور دار نظماں پڑھدے
 رہے۔ جڑ والے دے اک جلسے وچ نواب ممدوٹ نواب اللہ یار تے راجہ غضنفر ہوراں
 ایہناں نوں "شاعر تحریک پاکستان" دا خطاب دتا۔ ۲۵، ۲۶، ۲۷ تیکر مسلم لیگ دے سرگڑھویں
 رہنمائے شعلہ بیان شاعر ہون پاروں انگریز حکومت دے ستم و نشانہ بنے رہے پر ایہناں
 سختیاں نوں برداشت کردیاں ہوئیاں تن، من، دھن نال پاکستان دے قیام دی جدوجہد
 وچ بچھے رہے۔ ایہہ پنجابی تے اردو وچ عوامی رنگ واکلام لکھدے تے جلسیاں وچ
 پڑھدے سن۔

جاگ مسلمان جاگ ذراہن اپنیاں اکھاں کھول
 حالت تیری ہراک تھاں دکھی ڈاڈھی ڈانواں ڈول

اُٹھ ذراہن اپنی سرت سنبھال مولا وقت لیا یا اے
 فیصلہ تیری قسمت دا تیرے ہتھیں آیا اے
 اُٹھ ہن توں پاکستان بنا جے توں زندہ رہنا ایں
 دشمن تیرا کل جہان جھوٹہ نہ میرا کہنا ایں
 اُٹھ اپنے کردار دے نال راضی رہ لوں کر لے توں
 پھر اس دے انعاماں نال جھولی اپنی بھر لے توں

حکیم شیر محمد ناصر

ایہناں دا اصل نام شیر محمد، تخلص ناصر، پیشے وٹوں حکیم، قرآن پاک دے حافظ ہون وٹوں
 حافظ ناصر وی اکھواندے رہے۔ لاہور دے سن ۱۹۰۸ء وچ پیدا ہوئے تے ۱۹۶۳ء وچ

فوت ہوئے۔ استاد فیروز دے شاگرد سن۔ قیام پاکستان توں پہلاں کیتی شاعری جیہڑی ان
 پھپی صورت وچ دستیاب ہوئی اے۔ آزادی وی تحریک دے حوالے نال کلام موجود اے۔
 دستیاب کلام وچ غلامی دے خلاف نفرت انگریزاں تے انگریزی تعلیم دے خلاف
 جذبہ، آزادی واسطے ٹرپ تے پاکستان دے قیام تے خوشی دا اظہار ملدا اے۔ نال ای
 پاکستان دے بنان وچ (بابا) قائد اعظم محمد علی جناح دے حصے وی دس پان تے اوہناں
 نوں خراج تحسین پیش کرن دا اوم وی کیتا گیا اے۔

قیام پاکستان توں بعد پنجابی ادب وی نویں لہروں جنہاں بزرگاں اپنے اوم نال اگے
 توں با حکیم ناصر ایہناں وچوں سرگڑھویں سن۔ مثبت بنیاداں اتے پنجابی وی ترقی لئی ہر چلن والی
 تحریک دے موہریاں وچوں سن۔ پنجابی مجلس۔ پنجابی پریس۔ پنجابی ادبی سوسائٹی۔ ادارہ پنجابی
 زبان۔ ادارہ پنجاب رنگ۔ پنجابی ادبی لیگ تے پنجابی ادبی بورڈ (رہسٹرو) دے سرگرم کارکن
 سن۔ رسالہ پنجابی ادب لاهور نوں ایہناں واقلمی تھے مالی تعاون حاصل رہیا۔ ایہناں پنجابی وچ
 بھر پور شاعری کیتی۔ کوئی پنجاہ سال ایہہ شاعری دے اسمان دے چمکدے تارے رہے۔ قیام
 پاکستان توں پہلاں وی تے بعد وی ایہہ مشاعریاں وی جنڈ جان ہندے سن۔ قیام پاکستان توں
 پہلاں ایہناں دیاں نظماں ٹریکٹاں وی صورت وچ پھپھیاں جدوں کہ قیام پاکستان توں بعد ایہناں
 دیاں کتاباں سجر سورج، اپنی بولی اپنا اصلا تے حکیم ناصر دیاں غزلاں شائع ہوئیاں۔ کلام ملاحظہ
 فرماؤ۔

فجرے بعد نماز دعا منگی مولا حالتاں دیکھ اسلام دیاں
 تینوں پاک محمد دا واسطہ ای کٹ مشکلاں ہندی غلام دیاں
 غیبوں آئی آواز کہ جو قوماں تابع حق دے ہین احکام دیاں
 مالک ملک دا اوہناں نوں کردیاں نہیں دونوں مہیاں محمد دے نام دیاں

ہو کے اک سارے ہندوستان والے حکم حق تے عمل کما لیئے
اوس حافظ ناصر وی مدد کرنی بگڑی اپنی آپ بنا لیئے

پاکستان جد دکھرا کہا اسان سارے جگ والے ساڈے دیر ہو گئے
بھلا غیر تے فیرونی غیر ہوتے ساڈے اپنے وی کئی غیر ہو گئے
عقل نال بابے پاکستان یاتے مخالفاں دے ٹوٹیر ہو گئے
دنیا وچ ناصر ساڈے دشمنان وامنھ کالاتے نیلے پیر ہو گئے

دائم اقبال وائم

دائم اقبال وائم ایس ویلے پنجابی وااوہ چمکدا امیر اسے جس تے پنجابی زبان تے ادب نوں
سدا ای بان رہے گا۔ وائم ہن توڑی ۳۰ کتاباں تصنیف کر چکے نیں جنہاں وچوں اکثر مطبوعہ
نیں۔ گجرات، گوجرانوالہ تے ایس سارے علاقے وچ وائم وی شاعری لوک گیتاں وانگ
مقبول اسے۔

دائم وی تاریخ پیدائش ۱۹۰۹ء اسے۔ واسو وچ ڈیرا اسے میٹرک گورنمنٹ سکول
فیصل آباد (لاٹلیپور) توں کیتا۔ مولوی سیف الرحمن توں فارسی پڑھی۔ چوتھی جماعت وچ شعر
آکھنے شروع کروتے۔ وائم واسبھا شروع توں ای درویشی والا اسے۔ اللہ میاں قلندر
شہنشاہ جہناں وامزار جھلانا نزدمنڈی بہاؤ الدین اسے۔ درویشی اوہناں توں سکھی۔ وائم
واآکھنا اسے کہ اوہناں شاعری وچ اچ تیکر کسے کوں اصلاح نہیں لئی۔ ایہناں دی سب
توں پہلی کتاب سوہنی اسے جیہڑی ۱۹۳۸ء وچ بھپی۔ ایسے دور وچ ایہناں دی دلچسپی
آزادی دی تحریک نال وڈھی تے جدوں ۱۹۴۰ء توں بعد تحریک پاکستان نے زور پھڑیا تے
ایہہ وی سرگرم ہو گئے۔ باقاعدہ مسلم لیگ وچ شامل ہوتے۔ نظماں لکھیاں، جلسے جلوساں
وچ پڑھیاں اوہناں دے بیان موجب اوس ویلے مولوی غلام قادر اشرفی فرید کوٹی مرحوم

راجہ غضنفر علی، سکندر حیات، فیروز خاں نون، پودھری عطا محمد (ڈنگا) تے فضل کریم مجاہد
 جہلمی وغیرہ دے نال رل کے ایہناں تحریک وچ حصہ لیا۔ موچی دروازہ لاہور آ کے
 ایہناں سردار عبدالرب نشتر دی صدارت وچ ہون والے مسلم لیگی جلسے وچ نظماں پڑھیاں
 ایہناں دی ۱۹۴۵ء وچ لکھی اک نظم حاضرے ہے

کھڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں
 حق دا چائن لا کے چھڈنا
 کفر اندھیر مٹا کے چھڈنا
 پاکستان بنا کے چھڈنا
 دیکھو پاک قطاراں مسلم لیگ دیاں
 کھڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں
 قائد اعظم کرم کماہے
 نکتے وڈے اک بنائے
 پاک چین دے بھاگ جگائے
 رہن سدا بہاراں مسلم لیگ دیاں
 کھڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں
 کعبہ تے قرآن وی اکو
 بت وی اکو جان وی اکو
 ساڈا دین ایمان اے اکو
 انمبر وھرت پکاراں مسلم لیگ دیاں
 کھڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں
 دنگ ہو یا اے عالم سارا

لا الہ دایک نظارا
 ساڑے جھنڈے تے چن تارا
 وجدیاں رہن تاراں مسلم لیگ دیاں
 کھڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں
 یونینٹ احتساری ٹولا
 دائم آفرنگیاں داگولا
 پا پھر دے بہروپی جولا
 حق برحق اخباراں مسلم لیگ دیاں
 کھڑیاں نیں گلزاراں مسلم لیگ دیاں

صحرائی گورداسپوری

ایہناں دا اصل ناں عبدالرحیم اے۔ باپ ناظر الدین منعل محکمہ نہروچ اور سیرسن۔
 صحرائی ہوری ۱۹۱۹ء وچ دھارلوال وچ پیدا ہوئے ۱۹۳۴ء وچ کوٹ سنتو کھ آگئے
 دسویں پاس کیتی، ۱۹۴۲ء وچ رائل انڈین انجینئرنگ سروس وچ بھرتی ہونے برما دے
 محاذ تے چلے گئے۔ ۱۹۴۴ء وچ پرتے ایس دور وچ مسلم لیگ دی پاکستان دی تحریک
 زوراں تے سی ایہ اوہدے وچ شامل ہو گئے۔ جلسے جلوساں وچ حصہ لیا نظماں تے
 گیت لکھے خنز دے خلاف تحریک وچ گرفتار ہوئے۔ ۲۷ دن جیل وچ رہے۔ ایس
 دوران ایہناں تحریک واسطے دھیرا کجھ لکھیا۔ جون ۱۹۴۶ء وچ مسلم لیگ دے
 جلسے جمہوری صدارت صدر مسلم لیگ گورداسپور سپر بہاؤ الحق نے کیتی ایہہ نظم پڑھی۔

بن کے رہوے گا پاکستان
 پاکستان عالی شان

مسلم لیگ دا جھنڈا کیہندا
 توں مسلم کیوں نہیں اٹھ بہندا
 وطن اپنا ہوندا ایساں
 بن کے رہوے گا پاکستان
 ہندو ظلم دا موٹھ موڑاں گے
 انشاء اللہ ہن توڑاں گے
 کانگریسیاں دے سارے مان
 بن کے رہوے گا پاکستان

صحرائی گورداسپوری ہوراں نوں ایہہ اعزاز حاصل اے کہ پاکستان دے قیام
 ویلے ۱۳، ۱۴ اگست ۱۹۴۷ء دی درمیانی رات نوں ریڈیو پاکستان لاہور توں ایہناں
 دا لکھیا "نغمہ پاکستان" عبدالعزیز سیالکوٹی نے گایا ایہہ اک بند ملاحظہ فرماؤ۔

بسم اللہ بسم اللہ کہہ کے رب دا نام دھیاواں
 پھیر دڑو محمد اتے خوشیاں نال پوچھاواں
 چارے یار نبی سرور دے چوہہاں توں جانناراں
 پیراں ولیاں قطباں اتے تن من اپنا واراں
 قائد اعظم توں میں اپنی جندری گھول گھماواں
 جمعے دھاڑے ملی آزادی دل وچ خوشی مناواں

طالب جالبذہری

طالب جالبذہری ہوراں دی پیدائش ۱۹۲۲ء دی اے، ۱۹۳۵ء وچ کوئٹے دے
 زلزلے ویلے ایہناں تے اینا اثر ہویا کہ ایہناں ایں دکھ وچ پہلی نظم تخلیق کیتی، ۱۹۳۹ء

وچ کساناں واسطے نظماں لکھیاں، ۱۹۴۰ء وچ جدوں قرار وادلاہور (پاکستان) منظور ہوئی
تے اینہاں نے تحریک پاکستان نال اپنے آپ نوں جوڑ لیا۔ عملی طور تے ایہہ مسلم لیگ
دی جماعت نوں منظم کرن وچ لگے رہے۔ نال نال ایہہ پاکستان دے مطالبے واسطے
نظماں وی لکھدے رہے مسلم لیگ دیاں پراپیگنڈہ جہماں وچ دودھ چڑھ کے حصہ لیندے
سن ۱۹۴۴ء وچ لکھی اینہاں دی نظم ملاحظہ فرماؤ۔

پاکستان پاکستان پاکستان
تیرے دین و شریعت و احکام وی اے
تیرے باغ حریت و احکام وی اے
تاہیوں کٹنا چاہو نڈالے تیرا جنت نشان
پاکستان پاکستان

ہن نہیں غیراں دے رہنا اسیں ہو کے غلام
ساڈا وطن اے پنجاب تے بنگال آسام
نالے سندھ سرحد ایہہ بلوچستان

پاکستان پاکستان
پاکستان لینوں سانوں کپڑا روک سکدا
ہر کوئی اپنے گھراں دے اتے حق رکھدا
اسیں کریئے اعلان ساڈی جند ساڈی جان

پاکستان پاکستان
پاکستان دیاں راہواں اگے جہڑے آؤں گے
ایہو ہو کے ذلیل فیسر پھوٹاؤں گے
ساڈا جیونا ساڈا امرنا ساڈی آن ساڈی شان

پاکستان پاکستان

نعرہ پاکستان والا مومنوں لگائی چیل
 سستی ہوئی خواب و چ تو م نون جگائی چیل
 بنجر ہلال اچا رکھنا نشان نون
 ہو کے آزاد رہنا دسرے جہان نون
 فیر اسلام دی دکھائیے آن بان نون
 منزلوں میں کول کول قدم ودھائی چیل
 نعرہ پاکستان والا مومنوں لگائی چیل

حریت واپرچم اڑاؤندا چیل جا
 غریبوں دی قسمت جگاؤندا چیل جا
 کوئی وی کسے نون نتھاواں کہوے نہ
 کوئی وی انسان دکھڑے سہوے نہ
 غلامی واپچنتھے ناں تک رہوے نہ
 تون اوہ پاک و سستی و ساؤندا چیل جا
 حریت واپرچم اڑاؤندا چیل جا

راقب قصوری

جنم اپریل ۱۸۸۳ء تے وفات جون ۱۹۳۶ء اے چھوٹی عمر وچ شعر کہنے شروع کیتے، نسیم بھرت پوری تے داغ دہلوی دی شاگردی کیتی ۱۹۰۵ء وچ سرہند شریف وچ حضور نبی پاکؐ نال خاص رگاؤ پیدا ہویا تے نعت لکھتی شروع کیتی تے پھیر ساری عمر نعت ای لکھدے رہے، حضرت دی حضورؐ مولاد دی منظوری، مدینے پاک دی کستوری، نبی کریم دی دوری، روضے پاک دی چوڑی، دیوانِ راقب تے راقب دیاں نعتاں چھپ چکیاں نیں، ایہناں دی نعت وچ اک خاص تڑپ اک خاص سوز ہوندا اے، ایہناں تے نعت نور اک نواں موڑ دتا اے۔

نعت رسول صلی اللہ علیہ وسلم

کہاں کیہ کیہ میرے سر جو جو آئیاں تیرے بن سائیاں
پھراں کھلی دیاں رو رو دہائیاں تیرے بن سائیاں

رہاں تاں ویس وچ تیرے بہاں تاں تیرے در آتے
لگے اک جان سسر گلپاں پر آئیاں تیرے بن سائیاں

پاں روون گیاں ہوون گیاں جد پیش محشر نوں
جنہاں نے اکھیاں ہوراں نال لائیاں تیرے بن سائیاں

میری فریاد سن مولے میری فریاد سن مولے
پکاراں رات دن میں سائیاں سائیاں تیرے بن سائیاں

پرائیاں تے پرائیاں سن اوہناں تے کیہ گلہ شکوہ
ہوتیاں ہن اپنیاں وی سب پرائیاں تیرے بن سائیاں

میں اوگن ہارنوں بدکارنوں سد گھل دوارے تے
ہنیں ہن میریاں کدرے سمائیاں تیرے بن سائیاں

توں جد چاہیں گا ہو جاوے گی پوری آس راقب وی
مراواں دل دیاں کیتھے ہے پائیاں تیرے بن سائیاں

حبیب اللہ فاروقی

حبیب اللہ فاروقی ہوری قیام پاکستان توں پہلاں توں پنجابی زبان تے ادب دی ترقی تے وا دھے لئی اؤتم کر رہے نیں۔ کتاب نبیاں واسر وار پہلی وار ۱۹۴۲ء وچ چھپی ایسے نوں ایہہ وڈیائی حاصل لے کہ ایسے دور وچ جدوں کہ پنجابی وچ زیادہ نظم ای لکھی جا رہی سی فاروقی ہوراں پنجابی دادامن نثر نال تے اوہ وی حضور پاک دے ذکر نال بھرن دا چار اکتیا ایہہ کتاب اوہوں توں لے کے اچ تیکر پنجابی دے مختلف امتحاناں وچ نصاب دے طور تے شامل رہی لے فاروقی ہوراں نے کافیاں شاہ حسین دی شرح وی لکھی اوہ ودھیرا پچر پنجابی پڑھانڈے وی رہے نیں۔ ایہناں دی کتاب نبیاں واسر وار زبان بیان تے مواد دے تاریخی لحاظ نال درست ہون باروں اچ وی پنجابی وچ سیرت دیاں ساریاں کتاباں وچوں اہم سمجھی جاندی لے۔

نبیاں واسر وار

مدینے وچ حضور دی آمد

حضور نوں قبا وچ ٹھہریاں ہوياں چوواں دن گزر چکے سن، ۶۲۲ء، نومبر دی ۵ تاریخ جمعہ دا مبارک دن لے مسلماناں دے سردار و اچ مدینے وچ داخل لے خوش قسمت انصاریاں وی خوشی دا جوش و کھوکھو کس طرح ہتھیار سجائے پوشاکاں پائیاں خوشی نال بھرے ہوئے استقبال لئی ایہہ اودھر و وڑ دے پھرو دے نیں۔ بچے خوشی نال پھلاں وانگوں کھڑے ہوئے نیں۔ بچیاں کلبیاں وانگوں مسکراؤنڈیاں نیں۔ حیاناں نیویاں کیتیاں ہویاں اکھاں والیاں پاک بیبیاں چھتاں اُتے انتظار وچ کھڑیاں نیں۔ اوہناں دیاں رنگ برنگ دیاں پوشاکاں نے چھتاں نوں کھڑے ہوئے پھلاں دا باغیچہ بنایا ہویا لے قدرت دے مالی دے ایہہ پھل تے کلبیاں اپنے پیارے مہمان دے تشریف لیاؤن دی خوشی وچ خوش ہو رہے نیں۔ قباتوں لے کے مدینے تیک لوک دونوں پاسے قطاراں

بنائے کھڑے نہیں تے پھیر جد مسکرا کے دلاں اُتے قبضہ کرن والے پیغمبر واپس ہلا قدم پیا ہو گیا
تے پروٹیاں کس طرح ہٹو بچو کیتا ہووے گاتے کس قسم وی خوشی وی لہر ساریاں نییاں
نوں چیر دی ہوئی بجلی وانگوں گزر گئی ہووے گی تے جد کڑیاں خوشی دے کامن تے سوہلے
چھوہے ہون گے تے چھتاں کتب گتیاں ہون گتیاں تے دوجے پاسے عقیدت رکھن
والیاں نے ڈاڈے ادب نال نیوں نیوں سلاماں کتیاں ہون گتیاں۔

حضور اک اوٹھنی تے سوار، سر تے مینہ پگڑی، موڈھیاں اُتے چٹی چادر، ایس
سادہ پوشاک وچ وی آپ اک بہت وڈی رعب تے جلال والی ہستی نظر آوندے نہیں۔
لب آپ دے پچھلاں وانگوں کھڑے نظر آوندے نہیں۔ اکھاں وچ خوشی وی چمک اے۔
دینے والیاں کدے وی دلوں بجانوں کسے والیس طرح شاندار استقبال نہیں سی کیتا۔
گل کیہ۔ حضور مٹھا مٹھاں ماروے دریا وچوں گزرے۔ تے بنی سالم دے محلے باراں
زیچ الاول سہ سحری نوں مبارک جمعہ دے ویلے پکے اوٹھے نتو آدمیاں نے جمعہ
مبارک پڑھیا ایہ اسلام وچ سب توں پہلا جمعہ سی جس دا ایہ خطبہ آپ نے دتا۔

خطبہ

سب تعریف تے عبادت اوس رب لئی اے میں اوسے دی حمد کرنا تے بخشش
نالے ہدایت دی اوسے کولوں منگناں۔ میرا ایمان اوسے اُتے اے تے میں اوسے
دی نافرمانی نہیں کرداتے نافرمانی کرن والیاں نال دشمنی رکھدا ہاں۔ میں گواہی دینا کہ رب
نوں بتا ہووے کوئی عبادت دے لائق نہیں۔ اوہ اک اے تے اوس دا کوئی شریک نہیں۔
محمد اوسدا بندہ تے پیغمبر اے اوس نے محمد نوں ہدایت، نورے صیحت نال ایس زمانے
وچ بھیجا اے۔ جدوں کتے ورہے گزر گئے سن کہ رسول نہیں سی آیا۔ علم گھٹ گباتے
گمراہی ددھ گئی اوس نوں آخری زمانے وچ قیامت دے کول تے موت دے نیڑے

وے وقت بھیجا گیا۔ جیہڑا خدا تے خدا وے رسول دی اطاعت کر والے۔ اوہو امی
 سدھا رستہ لہجہ لیندالے۔ تے جس اوہناں دا حکم نہ منیاں اوہ رستہ بھل گیا۔ تے اپنے
 درجے تے مراتبے توں ڈگ پیا۔ تے سخت گمراہی وچ پھس گیا۔ مسلمانو! میں تہانوں اللہ
 توں ڈرن تے پرہیزگاری لئی نصیحت کردا ہاں اوہ چنگی نصیحت جیہڑی اک مسلمان دوسرے
 دی خیر خواہی لئی کر سکدالے۔ تے اللہ نال تقوے لئی کہندالے۔ لوکو! جنہاں گلاں توں
 رب نے تہانوں پرہیز کرن لئی کہیا لے۔ اوہناں توں بچدے رہو ایس توں ودھیک
 نہ کوئی بھلیائی اے تے نہ امی ایس توں ودھ کے کوئی ذکر تے عبادت یا درکھو رب کوہوں
 ڈرنا امی پرہیزگاری لے تے ایہ تہانوں سبھاں توں چنگی مدد دین تے دنیاوی زندگی
 وچ ثابت ہووگی تے جد کوئی شخص اپنے تے اپنے رب دے درمیان چھپے تے ظاہر
 معلے وچ اپنے آپ نوں ٹھیک کرے گا نالے ایس طرح کرن لئی اوس دی نیت خالص
 ہووے گی پھیرا سچ کرنا اوس لئی دنیا وچ ذکر تے موت توں بچوں عمدہ ذخیرہ بن جائے
 گا۔ پر جے کوئی ایس طرح نہیں کرداتے اوس دا ذکر ایس آیت وچ اے کہ ”السان پسند
 کرے گا۔ کہ اوس دے عمل اوس توں دور امی رکھے جان رب تہانوں اپنی ذات توں ڈراؤندا
 اے۔ پر رب تے اپنیاں بندیاں اتے بہت مہربان اے۔ تے جس ربی حکم نوں سچا جانیا
 اوس دیاں وعدیاں نوں وی پورا کیتا تے اوس دی بابت ایہ ربی حکم موجود اے ” ساڈے
 حضور وچ گل نہیں بدلدی ہوندی تے ایس اپنے کمزور بندیاں اتے ظلم نہیں کردے ہوندا۔
 مسلمانو! نیس اپنے ہن دے تے آدن والے ظاہر تے چھپیاں ہو یاں کماں وچ
 اللہ دے ڈرنوں سامنے رکھو تے پرہیزگار بنو، کیوں جے رب توں ڈرن والیاں دیاں
 بدیاں چھڈ دتیاں جان دیاں نیس تے بدلہ بہت چنگا دتا جاندا لے۔ تے رب توں ڈرن
 والے اوہ نیس جیہڑے بہت وڈی مرادوں پہنچ جان گے۔ جو اللہ دی بیزاری، عذاب
 تے غصے نوں دور کر دیندا لے۔ ایہو امی ڈراے جیہڑا منہ نوں مچل وانگوں کھڑیا، رب نوں

خوش تے درجے نون اُچا کر دیندا اے۔

مسلمانو! موجھاں مانو۔ پر ربی حکماں نون نہ بھتو۔ رب نے ایسے لئی تہانوں اپنی کتاب سکھائی اے۔ تے اپنا سدھارستہ دکھا کے سچیاں جھوٹیاں نون وکھرو وکھرا کر دتا اے۔ لوکو! ایہنے تہاڈے نال عمدہ سلوک کیتا اے۔ تے تیں وی رب دے حکم دلوں بجائوں ہو کے منو۔ جیہڑے رب دے دشمن نیں تھی اوہناں نون دشمن سمجھوتے رب دی راہ وچ پوری ہمت تے دھیان نال کوشش کرو اوہے تہانوں ساری خلقت کوں چنگا تے اُچا درجہ دے کے انسان بنایا تے تہاڈے اُتے اپنی مہر دی نالے کر دتی تے تہاڈا نام مسلمان رکھیا۔ کہ مرن والا وی ظاہر دلیلاں اُتے مرے۔ تے زندگانی حاصل کرن والا وی روشن تے صاف دلیلاں تے روشنی حاصل کرے۔ ساریاں نیکیاں ربی حکم نال نیں۔ لوکو! رب دا ذکر کرو تے اوس دی عبادت کرو تے آون والی زندگی لئی نیک عمل کرو۔ کیوں جے جیہڑا آدمی اپنے تے اپنے رب دے درمیان دے معاملے ٹھیک ٹھاک کر لیندا اے۔ اللہ تعالیٰ اوس دے تے لوکان دے درمیان دے معاملے درست کر دیندا اے۔ ہاں! خدا اپنیاں بندیاں اُتے حکم چلاؤندا اے۔ تے اوس اُتے کسی ہستی دا وی حکم نہیں چل سکدا۔ خدا بندیاں دا مالک تے سارے جہان دے پیدا کرن والا اے۔ تے بندیاں نون اوس پاک ذات اُتے کوئی اختیار نہیں۔ خدا سب توں وڈا اے۔ تے سانوں نیکی دی طاقت اوسے بزرگ ہستی توں ملدی اے جس دی حکومت زمین آسمان تے دنیاوی ہر اک شے اُتے دے۔

مدینے وچ داخلہ

نماز جمعہ مبارک ادا کر کے حضور پیرپور دے جنوبی پاسیوں شہر وچ داخل ہوئے۔ نئے اویسے دن توں شہر دا نام بدل کے "مدینۃ النبی" رکھیا گیا۔ جس نون چھوٹا کر کے مدینہ

کہا جاندا ہے۔ داخلہ بڑا شاندار سی۔ گلیاں تے کوچے پاک کلمے دیاں نعرباں نال گونج رہے سن۔ آدمی، عورتاں، بچے، بڈھے ربی نور و انظارا کرن لئی اکھاں بنے ہوئے سن۔ آنحضرتؐ دے ایس شان نال تشریف لیاں نال اہل کتاب دے عالم سمجھ گئے کہ فاران دے پہاڑ توں آؤن والی پاک ہستی ایہو ای لے۔ جس دی سانوں بشارت وئی گئی ہوئی لے۔ آپ دے رستے وچ جیہڑا جیہڑا محلہ پیندا سی اوس تھاں دے انصار عاجزی نال آپ نوں مہمانی قبول کرن نوں عرض کر دے۔ پر جناب سبھاں نوں دعائے خیر برکت دیندے اگے ودھدے جان دے سن۔

کوٹھیاں دیاں چھتاں اُتے والادل پسند نظارے والا حصہ وی خوشی و اباحت سی۔ پھلاں وانگوں نازک بدن۔ سرتوں لیکے پیراں تیک پھلواڑیاں جنہاں تے رشک کرن پرہیا نال مہرباں۔ پاک دامن بیبیاں نے بنیاں سُرراں وچ استقبال و اگیت گا کے بہشت نوں وی کنا دینا شروع کیتا۔ جیاتے عقیدت نے سُر وچ اُوہ اثر پیدا کیتا کہ بہشت دیاں حوراں کن لاکے سندیاں تے بس نہیں سن کر دیاں۔ حضورؐ وی شان وچ پاک بیبیاں نے ایہہ گیت گایا سی۔

طلع البدر علینا	ایس پہاڑی توں جو ہے دکھن ولے
من ثينات الوداع	چو دھویں دا چن اساں تے چمکیا
واجب الشکر علینا	کیسا سوہنا دین تے تعلیم لے
مادعی لقد داع	شکر واجب سانوں لے اللہ دا
ایہا المبعوث فینا	ہے اطاعت فرض تیرے حکم دی
جئت بالاموال مطاع	تینوں بھیجن والا لے تیرا خدا

ربی گلزار دیاں خوبصورت کلیاں یا بنو بخار دیاں لڑکیاں سن۔ جیہڑیاں ڈفناں و جا و ہا کے پیار وچ ڈبے ہوئے گیت گاگا کے آنحضرتؐ نلے اپنے خاندان بخارا تے

فخر کردہاں سن۔ اوس ویلے انج جا پراسی کہ آپے قدرت ایہناں معصوم بچلاں اُتے
قربان ہو رہی اے۔

شان دیکھو! حضور دی اوٹھنی نے جس نوں ایہہ سعادت بخشی اوہ حضرت ابو ایوبؓ
انصاری من۔ جس دے مکان سامنے اوہ پاک اوٹھنی بیٹھی ہزاراں نگاہاں ایس سعادت نوں
حاصل کرن لئی ایس پاسے دیکھدیاں سن۔ پر نیکی دی ایس جگہ اُتے آکے سب دک گئیاں
تے ازلی نیکی جس دے متھے تے قدرت نے لکھی سی اوسے نوں حاصل ہوئی۔ آپ اُتوں
اتر بیٹھے تے ابو یوبؓ ہوراں چاوناں حضورؐ دا سامان چکپاتے اپنے اندر لے گئے۔ تے
عزت لئی آپ نوں مکلاں دی اُپری منزل پیش کیتی۔ پر حضورؐ دونواں جہاناں دے سردار
ہوندیاں ہو یاں وی فخر نہیں سن پسند کر دے نالے لوکاں نوں زیارت کرن وچ تکلیف
نہ ہووے۔ نچلا سھتہ ای پسند فرمایا۔

بزرگ انصاری وڈے مالدار یا کسی وڈی جاگیر دے مالک نہیں سن۔ پر رب نے
دلاں دے غنی کر دتے ہوتے سن۔ اسلام اُتے سچے قربان ہون والے مسلمان بھائیوں
تے ایسے قربان کہ جد کوئی مہاجر سنگیاں تلواراں تے کچیاں ہو یاں کماناں توں جان بچا کے
بھکھاں تے تریہاں داماریا ہو یا بدینے پہنچ جاں اسی تے ہر اک انصاری دی دلوں بجانوں،
ایہہ خواہش ہوندی سی کہ اوہ مہاجر اوسے دے کول ٹھہرے ایتھوں تیک کہ فالان کٹھان
تیک گل اُپر پیدی۔ تے پھر جس دے نام واقعہ نکل دا اوہ چائیں چائیں مہاجر بھائی نوں
اپنے گھر لے جاں مکان، سامان، روپیہ، زمین، ڈنگر، گل کیہ جو کجھ وی اوس دے قبضے وچ
ہو نہ خوشی نال اوس دا ادھ سھتہ وڈے اوس نوں دے دینا۔ نالے جے کہ کسے دیاں دو عورتاں
ہوندیاں اوہ اپنی اک عورت نوں طلاق دے کے اپنے بھائی وی غلامی وچ دے دینا۔ ایتھے
ای نہیں سی بس کر دا پھیراں دن اوس دی خدمت وچ تیار رہندا تے ایس خوش قسمتی اُتے رب
دا شکر ادا کر دا کہ جس نے دین دے اک بھرانوں اوس دا سھتہ دار بنایا اے۔

مولا بخش کشتہ

مولا بخش کشتہ واجتہم ۱۸۷۶ء تے وفات ۱۹۵۵ء دی اے۔ امرتسر دے وسنیک سن پاکستان بنن تے لاہور آگئے خلیفہ قمر دے شاگرد سن۔ ایہناں نے سب توں پہلاں ۱۹۰۳ء وچ پنجابی دیاں عزلاں دا دیوان لکھ کے شائع کیتا کشتہ جی نوں ایہہ وڈیائی حاصل اے کہ اوہ پنجابی زبان تے ادب دی تذکرہ نگاری دے موڈھی میں ۱۹۳۲ء وچ پنجاب دے ہیرے لکھی ساری عمر تذکرہ نگاری بارے کم کر دے رہے ایہناں دے ایس کم نوں ۱۹۶۰ء وچ ایہناں دے پتر نے ”پنجابی شاعراں دا تذکرہ“ دے ناں نال چھاپیا، کشتہ دی شاعری اچ پدھری شاعری اے فکر خیال تے فنی استاد کاری وچ کمال رکھدے نیں۔

غزل

لگا عشق دا دل نوں روگ کیوں آئی سمجھ وچ ایہہ نہیں بات اچ تک
رہیا کلید اپنا غریب ماندا پچھی کیوں نہیں کسے نے وات اچ تک

سمر وھڑ دیاں بازیاں لاؤن والے بڑے بڑے کھلاڑیٹے ہو گزرے
ایہہ عشق شطرنج دی کسے کو لوں ہوئی کدی بھی چال نہ مات اچ تک

دھن وقت دا اساں نوں بڑا علیا ایہہ پرپوڑاں دے بھسا گوا دتا
دیہندے عیب ادگن رہے دو جیاں دے پائی اپنے گلہمنے نہ جہات اچ تک

کیہ کسے نوں دسیئے نتھاں تھکا عشق لین نہ کتے قرار دیوے
وانگ پتری داساں دے اسپیں چکی پھردے رہے ہاں تو اپرات اچ تک

کرن لوکاں نوں کیوں حیران ایویں گلاں شیشہ سکندر تے خضر دیاں
میرے یار وا مکھڑا دیکھ لوئے جس نے ڈٹھا نہیں آبجیات اج تک

تیرے ممتھے تے پلم کے زلف تیری ساڈا کالجہ لے گئی کھس کے تے
اساں ایس بلا دے جیہی کوئی ڈٹھی جگ وچ نہیں آفات اج تک

لا لا جھوٹیاں نوٹیاں دوتیاں نے تیرا دل چڑھایا اساں دوتوں
کدی کشتہ دے مونہوں بھی سنی ہے توں کوئی گلے شکایت دی بات اج تک

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر

فقیر محمد فقیر ہوری ۱۹۰۰ء وچ پیدا ہوئے گوجرانوالہ دے وسنیک سن اینہاں ۱۹۱۴ء وچ استاد ابراہیم عادل دی شاگردی کیتی والد دی وفات اُتے مرثیہ لکھ کے شاعری دا مڈھ بدھا میڈیکل کالج وچ اک کورس کر کے ڈاکٹری دوکان وی کروے رہے تے ایسے پاروں ڈاکٹری کہلائے اینہاں نے نظم تے نثر وچ پنجابی ادب نوں ودھیرا کجھ وتالے اینہاں وی شاعری اسلامی سوچ نال بھری ہوئی اے ۱۹۲۴ء وچ صدائے فقیر شائع ہوئی پاکستان بنن مگروں اینہاں نے رسالہ پنجابی جاری کیتا۔ پنجابی ادبی اکیڈمی دوتوں بہت سارا پرانا پنجابی ادب ایڈیٹ کر کے چھاپیا پنجابی زبان تے ادب نوں توہیاں لیہاں تے ٹورن والے اگورباھی لکھن وچ اوہناں نوں خاص مہارت حاصل سی پنجابی سچید وچ "تھکدے پھیل نوں اک نوکیلی اہمیت حاصل اے اوہ پنجابی شعر تے ادب دے انمول موتی سن پنجابی زبان رہندی دنیا تیکر اوہناں دی احسان مند ہے گی۔ سن ۱۹۶۴ء نوں وفات گوجرانوالہ وچ ہوئی۔

بیتے ویلے دی یاد

(خواجہ فیروز الدین احمد بی اے۔ بار ایٹ لایوسنسیپل کمشنر لاہور دی صدارت)

وچ انجمن حمایت اسلام لاہور دے سالانہ جلسے وچ پڑھی گئی۔
 مسلم یاد ائی وقت جد وچ دنیا ہر اک قوم نالوں سرفراز نہیں توں
 علم، ہنر، حکمت، صنعت، کاربایاں دا واقفکار ناہیں محرم راز نہیں توں
 تیرا اکھیانہ کوئی موڑ واسی دنیا ناز بہدار سی ناز نہیں توں
 آشنا سی سارا جہان تیرا ایسے درد دی بھری آواز نہیں توں
 تریاں شانیں تے مرتبے دیکھ کے تے بڑے بڑے شانانوالے ترسدے سن
 ماہر سن بھانویں منطق، فلسفے دے پر محتاج مسلم تیرے درس دے سن

جاہل مُطلق زمانہ سی جدوں اودوں عالم توں ہر اک علم فن داسیں
 طاقت کسے نوں منہیں سی مقابلے دی ایسا مرد میدان توں دن داسیں
 شاہی قصر سن تیری تعظیم کر دے بھانویں رہن والوں اک بن داسیں
 اوہدر جنگجو سیں سب توں دودھ جے کر ایہدر توئیں موجد وی امن داسیں
 مر وہ فن کر کے زندہ دستیونی علم من گئے اہل یونان تیرے
 افلاطون سقراط بقراط ورگے کئی شاگرد سن فلسفہ دان تیرے
 کدی وچ دنیا بام فلک دے تے روشن سورج دیوانگ سی شان تیری
 مشرق مغرب جنوب شمال ہئیں کر دے پیروی زمین آسمان تیری
 تیرے دبدبے توں قوماں ڈد دیاں سن کر دے سن چھوٹے وڈے آن تیری
 قومی کم لئی موم سی دل تیرا ہئیں پتھر تے لیک زبان تیری
 اوہدر ختم نبوت داب و توں حصہ جوئیں شاہ ذوالمنن داسی
 ایہدر اوتویں جہان دے وچ مسلم ختم تیرے تے علم تے فن داسی
 کہوا پھریں محتاجیاں غیر دیاں ہئیں آپ توں کر کے دُخان والا
 ہائے افسوس تینوں رستے مجھل گے نیں توں سیں بھلیاں نوں لاپہ پان والا
 خاطر قوم دی دنیا د مال کیہ اے توں بے دھڑک سیں جان کوہان والا
 نہیں سی دسد کوئی سارے جہان اُتے تیرے نال آکے متھالان والا
 ہنرمند تیرے پیر چم دے سن عقل مات سی جگ دے دانیاں دی
 چادر کوٹ اندر چہرے ساہن تیرے شہرت گولی سی تیرے گھرانیاں دی
 تیرا ایکا کمال دا دیکھ کے تے قوماں دنیا دیاں نکھڑ جان دیاں سن
 بڑیاں جابر حکومتاں وچ جنگاں تیرے پیراں تے سیں نو اندیاں سن

لکھاں صفاں شہ زور مقابلے تے کدی اک ناہیں تیری کھاندیاں سُن
 جدھر جاندا سیں فتح تے ظفر دونویں تھیکوں پہلاں میدان چرچ جانداں سُن
 ہندے سن پے سارے جہان اُتے تیرے تذکرے شہر دیار اندر
 منصف توئیں سیں صلح دی وچ محفل جوہر عجب سُن تیری تلوار اندر
 اُج دیکھ دُنیا کیہ پئی اکھ دی اسے پہلاں وانگ تیری اوہ توقیر نہ رہی
 کند ذہن تے پست دماغ اکھن تیرے علم دی تیز شمشیر نہ رہی
 کہ دھیان ذرا اُچھی شان ولے پستی وچ اُج تیری نظیر نہ رہی
 قومی غیرت دا نام نشان ناہیں تے اوہ دین دی الفت فقیر نہ رہی
 صد افسوس تیری پہلی شان شوکت آوے نظر نہ اُج جہان اندر
 ہیسیں کیہ تے ہُن کیہ ایں سوچ تے سہی جھاتی مار ذرا گھر بیان اندر

جوشوا فضل الدین

جوشوا فضل الدین ۷ اگست ۱۹۰۳ء نوں جہلم وچ پیدا ہوئے۔ ایل ایل بی دا امتحان پاس کرن مگروں لاہور وچ وکالت شروع کیتی۔ آپ نے ۱۹۲۸ء وچ فیصل آباد توں ”پنجابی دربار“ ناں وار سالہ کڈھیا۔ پنجابی زبان دے وادھے لئی آپ نے کہانیاں ناول ڈرامے نظماں تے کئی مضمون لکھے۔ آپ دیاں کہانیاں اخلاقی حوالے نال سلاہن جوگ نہیں۔ آپ پنجاب وچ ورسن والے عیسائیاں وچوں پہلے شخص سن جنہاں پنجابی زبان دے پرچار تے وادھے لئی ودھ چڑھ کے حصہ لیا۔ آپ دیاں نظماں تے کہانیاں وچ مذہبی حوالے دیاں گلاں وی ملدیاں نیں۔ اوہناں نے انجیل شریف دا شعری ترجمہ وی کیا۔ ایس طرح بڑی بھر پور ادبی حیاتی گزرا اوہ لاہور وچ ۵ جون ۱۹۷۶ء نوں وفات پا گئے۔ ایس نوں دکھ اوہناں نے اردو تے انگریزی وچ بیشمار مضمون کتاباں لکھیاں۔ اوہ پنجاب دے محکمہ قانون دے نائب ڈپٹی سیکریٹری رہے۔ اوہ اک اچھے شاعر تے ادیب ہون دے نال اک اعلیٰ درجے دے سیاستدان وی سن۔

بچے دے اٹھرو (افسانہ)

دونویں جی سویر توں جھگڑ رہے سن۔ دوہٹی کہے میرے لیکھ سڑ گئے۔ میں تیرے لڑ لگی۔ خاوند کہے ”میرا تیرا گزارہ نہیں ہو سکدا“

دونویں جی کناں چہ لڑوے بھڑدے رہے۔ اخیر خاوند نے کہیا ”بس چلی جاتوں اپنے پکے۔ نمینوں تیری کوئی لور نہیں۔ دوہٹی نے وی کہیا۔ ”کچھ کھا کے مرجانا ایں، پر تیرے گھر نہیں رہنا“ اوہناں دا گھر ہست بر کھارت وچ چونڈے گھر دا نگر سی۔ دونواں نے دیکھ لیا کہ اکٹھے رہن دا کوئی ہیج نہیں۔ دوہٹی نے اپنے دو چار کپڑے سانجھے۔ تے تیار ہو بیٹھی۔ خاوند نے ٹانگا منگا دتا، عورت جان لئی اٹھ کھلوتی۔ پتر نے پچھیا ”اماں کتھے چلی ایں؟“

ماں نے کہیا ”تیرے نانے کول“

ڑکا جیہا دل خوشی نال بھر گیا۔ بچے چائیں چائیں ماں نال ٹر پیا۔ دو چار قدم جا کے پو پچھا نہہ دیکھیا۔ تے آبا اپنی تھاں تے لال لال اکھیں کڈھے بیٹھاسی۔ بچے نے کہیا ”آبا جی

تسیں وی آؤ“ ابا تے کہیا۔ ”توں چل میں آپے آجاؤں گا“

بچہ دوڑ کے پیو ول آگیا۔ کہن لگا۔ ”منہیں منے چلو“ پر ابا نہ اٹھیا۔ بچے نے ماں

نوں واج ماری تے کہیا ”اماں ابا ہو ریں منہیں آؤندے“ ماں نے کوئی دھیان نہ کیا۔ بچے

نے پیو دا ہتھ پھڑکے کھچیا۔ پر اوہ نہ اٹھیا بچہ رون لگ پیا۔ اچھی اچھی رون لگ پیا۔ ماں

کھڑ گئی۔ پر پیو اچھے وی نہ منیا۔ بچہ زمین تے لیٹ کے اڈیاں رگڑن لگ پیا۔ ماں بچے

کول آگئی۔ تے باپ نے کہیا۔ ”چپ کر کا کا“! پر بچے نے کہیا۔ ”منہیں چلو۔ میں لے کے

چلنا میں“ ماں نے بچے نوں چک لیا۔ پر اوہ روئی جائے۔ اخیر باپ نے کہیا۔ چنگارو نہ

چل آ“ تے ہس کے ادہنوں اپنی جھولی وچ لے لیا۔ دوسری نے خاوند ریاں اکھیاں وچ

اکھیاں پا کے دیکھیا تے ہس پئی۔ دونوں جی گلاب دا گر کھڑ پئے۔ باپ نے پترنوں کہیا۔

”کا کا توں بڑا کوئی دا میں“ تے دوسری نے ہسداں ہسداں کہیا۔ ”تے پیو کھڑے دا پتر

اے“ تے میاں بیوی دونوں راضی خوشی مانگے وچ بہہ کے باہر سیر کرن نوں چلے گئے۔

فیروز دین شرف

فیروز دین شرف دا جنم ۱۹۰۱ء تولا ننگل ضلع امرتسر والے۔ ۱۴ مارچ ۱۹۵۵ء نوں لاہور وچ فوت ہوئے۔ باقاعدہ تعلیم صرف دو جی جماعت تیکر سی پر اپنی عنایت نال ودھیری علمی استعداد پیدا کر لئی، پہلی وڈی جنگ (۱۹۱۴ء) دے نیرے تیرے شاعری شروع کیتی استاد ہمدوم دے شاگرد سن۔ شروع وچ مزدوراں دیاں تحریکاں دے نال لکھدے رہے۔ ۱۹۳۲ء وچ کتاب سنہری کلیاں نوں انعام ملیا ۱۹۳۸ء وچ فلماں ول چلے گئے تے بہریاں لکھی پھیر ریڈیو تے گراموفون ریکارڈاں واسطے وی لکھیا۔ ایہناں تے کل ۲۹ کتاباں لکھیاں جنہاں وچوں کئی پنجابی دے نصاباں وچ شامل چلیاں کرہیاں نیں ایہناں نوں پنجابی بیل دا خطاب وی دتا گیا۔ شاعری وچ فکر تے فن اچھے درجے والے۔

حرف

دولت مال دی حرف نہ کریں ایڑی	ایتھوں چلنا ای اک دن یار خالی
حرف ہوں تے طمع دے حرف دیکھیں	بناں نقطیوں کرن تکرار خالی
میں توں تے کچھ وی چہیز نہاں	وڈے وڈے گئے نہیں تاجدار خالی
جس دن مویا سکندر سی کھن وچوں	دونوں ہتھ سی گیا پار خالی
ایس دم نے کتیاں نوں دم کیتا	ایس دم تے دم نہ مار خالی

اوہدی یاد اندر ہو جا غرق ایسا
اک دم نہ شرف گزار خالی

پیر فضل گجراتی

پیر فضل ہوری ۱۸۹۷ء وچ گجرات وچ پیدا ہوئے۔ آپ حضرت شاہ دولہ دریائی دی اولاد وچوں سن۔ آپ دے والداناں مقبول شاہ سی۔ پیر فضل ہوراں نظماں دی لکھیاں نیں تے غزلاں وی۔ اوہناں وی شاعری دارنگ بھانویں روایت نال تعلق رکھدا اے پر شاعری وچ جذبے نوں جس مہارت تے فن کاری نال اوہناں شامل کیتا اے ایہہ اوہناں دا ای حصہ اے۔ خاص کر پنجابی غزل پیر ہوراں دے نال تے مان کر دی رہوے گی۔ اوہناں دیاں غزلاں دا مجموعہ ”ڈوہنگے پنڈے“ تے نظماں دا مجموعہ ”مکوراں“ دے نال نال چھپ چکے نیں۔ پیر فضل ہوراں دیاں نعتاں دا انتخاب پروفیسر حفیظ تائب ہوراں نے کیتا اے۔ جیہڑا کہ ”قطعی تارا“ دے نال نال چھپ چکیا اے۔ آپ دی وفات ۱۹۷۲ء وچ ہوئی۔

غزل

رہ سکی اے کنج اوہنوں بھلا میری وفا یاد
نہ موت جہنوں یاد نہ محشر نہ خدا یاد

جاں روز تے کڈھ روز ای اوہ بزم تھیں دیون
نہ یاد خطا رہندی اے مینوں نہ سزا یاد

اک تھانویں میں بیٹھا ساں کدی کول کسے دے
اج تیک نیں اوہ بوٹے اوہ چھانواں اوہ ہوا یاد

لوک آہندے میں بہت اومہنوں خدا جانے اوہ کیرے
میں ویکھ لوں اومہنوں تے آجائے خدا یاد

اوہ پھڈای نہ دے میرے خیالاں دے وچ آؤنا
میں ڈردار ہواں اوہدی لے کچھ مینوں حسیا یاد

جاگ اٹھدی اے دل میرے دی سستی ہوئی دنیا
آجاندی لے جس وقت کوئی اوہدی ادا یاد

اوتے ظالما کر اکھیاں پھرانے دی نہ تکلیف
توں اچھے سمجھ فضل نون نہیں تیری جفا یاد

حکیم شیر محمد ناصر

آپ داناں شیر محمد کے متخلص ناصر سی۔ حکمت دے پیشے نال تعلق رکھن پاروں حکیم دی آپ دے نال داحصہ بن گیا۔ شاعری وچ آپ صرف حکیم ناصر دے نال نال مشہور ہوئے۔ آپ ۲۶ دسمبر ۱۹۰۸ء نوں لاہور وچ جمے تے ایتمے ای ۲ جنوری ۱۹۷۲ء نوں فوت ہوئے۔ آپ دے والد داناں حکیم الہ الدین سی۔ آپ نوں پنجابی زبان نال اتناں دا پیاری سی۔ اوہناں نہ صرف آپ لکھ کے پنجابی زبان دی خدمت کیتی سکوں بڑے اثر بھرے لفظاں تے دیلاں نال دوسریاں نوں وی پنجابی لکھن لیتی پیریا اے۔ آپ دیاں نظماں بڑیاں مشہور ہوتیاں "سجرا سورج"۔ "اپنی بولی اپنا اصلا" حکیم ناصر دیاں غزلاں۔ آپ دیاں چھپیاں کتاباں نیں۔ اوہ کئی ورھے تیکر ماہنامہ "پنجابی ادب" دے ایڈیٹر رہے۔ حکیم ہوراں دیاں نظماں گہرے مشاہدے طنز دی ڈونگی کاٹ تے اؤہم تے اہر دیاں ترجمان نیں۔

غزل

اگلا سبق پکاواں اپنا پھلے سارے بھلاں
میں اچ اپنی جین کتابوں ہور اک ورقا تھلاں

میرے لئی بن گئے انگیارے دوس نہ کوئی بھلاں
میرے راہیں کندھے بیجے میریاں اپنیاں بھلاں

میں تیرے دیکھن دا بھکھا میری سار سہا نہیں
ہیرے موتی نل نہ میرا میں جگوں انملاں

بے اور دک نہیں سجن میرے جہناں ویر کمائے
 کفنوں کفنوں یاد میں رکھاں کفنوں کفنوں بھلاں

میرے رونے تے جگ ہتے اوہ ویلانہ آوے
 موتیاں نال میں تکر تکر اکوڑاں نال نہ تگلاں

جو ہونا اے اوہ اور دک ہو جائے گا ناصر
 میں کیوں من نوں چننا لاکے وچے وچے گھلاں

میاں ہدایت اللہ

کوچہ چابک سواراں لاہور دے وسنیک سن جنم ۱۸۳۸ء تے وفات ۱۹۲۹ء وچ ہوئی منے پرمنے استاد سن۔ ایہناں نوں ایہہ وڈیائی حاصل اے کہ ایہناں نے وارث شاہ دی ہیر وچ اپنے وتوں جو وارثا کیتا اودہی ادبی حیثیت دی بڑی اچھی اے۔ ایہہ زیادہ چومھرے لکھدے سن سی عرفی ہدایت اللہ تے بارہ ماہ ہدایت اللہ مشہور نیں۔ ایہناں دے شعر وچ سوز، روانی، بلند خیالی تے گہرائی دھیری ہوندی اے۔ تصوف تے اخلاقی سدھار ول جھکار ہیا اے۔

سی عرفی

الف اچ ویلا تیرے کتے واسو تہ کت گڑے چرخہ چلدا ای
 بیڑ چھڑیاں نکلا راس تیرا مناں مول ناہیں کوئی ہلدا ای
 تینوں پین لوہڑے مٹر گئے گوہڑے وٹ پونیاں نی دن ڈھلدا ای
 گئے وقت نوں ویکھ ہدایت اللہ مکھی وانگ پیا ہتھ ملدا ای
 ت تھ نوں شوق نہ کتے واکھی ہری گل دی تینوں ہے مان گڑے
 سیال کت کے واج بنا ندیاں نہیں تیرا کھینڈنے ول دھیان گڑے
 تیرے جیہاں نکاریاں رون آنخ جیہڑیاں تیکھے تند نہ پان گڑے
 پچھو تاو سن وانگ ہدایت اللہ جیہڑیاں رائیگاں عمر گوان گڑے
 ی یقین مینوں کونت اپنے تے بھانویں لکھ سیکو گناہگار ہاں میں
 میرے جیہا عاصی کوئی ہو نہاں ساری عاصیاں دی سردار ہاں میں
 ہو سی مہربانی میرے حال اُتے سدا منگتی اوس دربار ہاں میں
 ہوئی اساں امید ہدایت اللہ جدوں آکھیا سو بخشہا ہاں میں

برو ایشاوری

برو ایشاوری ہوریاں واناں میاں برو سے خاں سی تے تخلص بروا۔ ایشاوری نال تعلق ہون پاروں بروا
 ایشاوری مشہور ہوتے آپ ۱۸۵۰ء نوں جتے تے ۱۹۰۲ء نوں فوت ہوتے۔ پتیاں قوم نال تعلق رکھدے
 سن تے ماوری زبان پشتوسی۔ پر کمال وی گل لے کر اوہناں وی پنجابی شاعری پڑھیاں اسی لکھدا اے جسراں
 اوہ پنجاب وی لکھوں جتے تے ایسے ای جوان ہوتے ہون۔ اوہناں دا پنجابی کلام بڑی نرولی زبان تے
 بینتاں وی شکل وچ ملدا اے۔ اوہناں سی حرفی دے انداز وچ بڑے خوبصورت شعر لکھے نیں۔ آپ دا کلام
 آپ وی حیاتی بارے وی بھروی دس پانڈا اے۔ بروا ہوریاں اچیاں تے مثبت قدراں وی پانڈا دے چاہوان
 سن۔ آپ نے امرتسر وچ دکانداری وی کیتی۔ کئی مسلمان ہندوتے سکھ شاعر آپ دے شاگرد سن۔ ایہناں
 نوں قید دامونہ وی دیکھنا پیا۔ ایہناں دے کلام وچ انگریزاں بارے نفرت دے جذبات وی ملدے نیں۔

ابیات

۱۔ اصل تھیں کدی بیوفائی نہیں نہ کم اصل تھیں کدی وفا ہووے
 اوہدے درد نوں جان توں درد اپنا جیہڑا تیرے درد اور دخواہ ہووے
 اول دوست توں نہ امید رکھیں جیہڑا بنی وانا آسٹنا ہووے
 جیہڑا تیرے دکھ تے کدی نہ بھورے بروا مار گولی جے سکا بھرا ہووے

ب۔ برویاں دا کچھ عذر ناہیں بھانویں رکھیے تے بھانویں مار یے جی
 بیڑی پئی ہے وس مہانیاں دے بھانویں ڈوبے تے بھانویں تار یے جی
 بازی لگی ہے عشق حجاز والی بھانویں جتے تے بھانویں ہار یے جی
 بروا سبحناں کوں عاشق چت جانڈے اگے ان معشوقاں وی ہار یے جی

ع۔ عمر مثال حباب دی لے سورج چڑھنے پر سچاواں جیوں ڈھلدا ای
 جس دم اُتے دم مار بیٹھوں اوہ سماں کوئی ساعت پل وا ای
 جواں نالوں نہ کسے نے کنک کپتی نال اکدے انب نہ پھلدا ای
 برد آہراک نے مدت نال جانا جتنا تیل ویوے اتنا بلدا ای

لی۔ لگے جنہوں سو لو جاندا ای کون روند اے نال بہانیاں دے
 کنہوں کھول کے ولید ا بھیڑ دساں کون سُن دا ہے درو دیوانیاں دے
 اس پار کولوں کچھ نفع ناہیں چہڑا پھر والے نال بیگانیاں دے
 برو اول نون رکھ سمھال پیارے کچھ زور نہ تیر بیگانیاں دے

حاجی محمد صفوری

حاجی محمد ناں تے مائی صفورہ دی اولاد وچوں ہون پادروں صفوری کہاندے سن آپ دا جنم ۱۸۸۰ء اے۔ مائی صفورہ اک نیک پاک تے زاہدہ خاتون سن جنہاں دامنزار ہیڈ سنہٹاں دے نیڑے اے۔ حاجی محمد صفوری نے دینی تے دنیاوی تعلیم کتب توں حاصل کیتی جوانی وچ اک الہڑ مٹیاریو یاں نظراں واشکار ہو گئے ایہہ عشق توڑ نہ چڑھ سکیا جس پادروں حاجی محمد میں درویشی اختیار کر لئی ایہہ مجازی عشق آہستہ آہستہ حقیقی عشق وچ بدل گیا ساری عمر ربی عشق دے گیت گاندے رہے شادی ہوئی پر بے اولاد رہے ایہناں دی لکھت کستی پنوں توں پہلی وار صاحبزادہ یوسف طاہر ہوراں ۱۹۷۲ء وچ چھاپیا، ایس لکھت وچ قصے دے حوالے نال معرفت دے دریا دکائے گئے نیں آپ ۱۹۲۴ء وچ فوت ہوئے مزار حضرت مائی صفورہ دے مقبرے دے کول اے۔

پند نامہ شاعر مخاطب بہستی

آستیں کہ ہوش ٹکانے نہ منگ حسن کمینہ
عشق حلال کر لسی ہک دینہ پال کے سال مہینہ
سر لے جاسی جس دن آسی کھاسی خاک خنزینہ
حاجی محمد تھل وچ سر طسین مر میں ساڑ کے سینہ
نہ تھی غزۂ جو بن تے تیرا باغ حسن دا کھڑیا
رخ انور دے گلشن دے وچ گل زگس دا تڑیا
سک گئے باغ حسن دے کیتی گل کرما کے جھڑیا
حاجی محمد مان حسن دا کسے دا توڑ نہ چڑھیا

نہ مہتی غزہ جوین تے اس اگے کئی گھر گالے
 اچیاں محلاں ماڑیاں والے جوین دے متوالے
 فوج حسن دی کر کر چڑھیاں ہو گئی خاک حوالے
 حاجی محمد جوین جیون جگ سبھ خواب خیالے

محمد بوٹا گجراتی

محمد بوٹا گجراتی واجنم ۱۸۵۱ء تے وفات ۱۹۳۰ء وچ ہوئی ساری عمر گجرات ای رہے شایباف سن ایس کر کے ایس ناں نال دی مشہور ہوئے شروع وچ بیت بازی دا شوق ہو یا پھر پنجابی دے کلاسیکی صوفیانہ ادب نوں پڑھیتے تصوف ول دھیان دتا اینہاں نے جیہڑیاں کتاباں لکھیاں اوہناں وچ پنجابی دی کچھلی ریت روایت نوں پکے طریقے نال اپنایا گیا اے۔ شیریں فرزا د ۱۸۷۲ء وچ پنج گنج ۱۸۷۴ء وچ چندر بدن ۱۸۸۷ء وچ روڈ اجلائی ۱۸۸۸ء وچ مرزا صاحبان ۱۸۹۸ء وچ میر بہشت ۱۹۰۵ء وچ معرکہ کربلا ۱۹۱۱ء وچ قصہ سلطان محمود ۱۹۱۵ء وچ وفات نامہ تے شہزادی بلقیس ۱۹۱۶ء وچ تے یوسف زلیخا ۱۹۱۸ء وچ لکھیاں محمد بوٹا دی شاعری وچ اسلامی فکر انٹاں والے۔

شہادت امام حسینؑ

کھا غصہ پھیر امام نے ہتھ دھریا چا تلوار تے
جا پیندا سید گد کے اس فوج بے دین کفارتے
پیا وڈھ وڈھ لاند اڈھیریاں اوہ غازی مرد خدا دا
آموڑی پھڑے عذاب نوں جیوں آیا روز جزا دا
پھر حضرت شاہ حسین نے ایہہ فکر خیالوں آوندے
اس میرے نانے نبی دی ایہہ امت بہن سداوندے
کیوں ماراں میں مڑا اینہاں نوں ایہہ کلمہ گو تمام نے
چا کیتی تیغ میان میں پھر شاہ حسین امام نے
واہ نیک خیال امام دا واہ صبر کمال امام دا
سر دھردا چا تقدیر تے اوہ عاشق رب دے نام دا

وچ صبر محمد بوٹیا واہ محکم ہو کھلونا
 اتے اوپر جنگ یزیدیاں نہ پھر آماوہ ہوندا
 منہ اگے رکھ رومال نوں کر چپ امام کھلونا
 پھر شکر کل یزید وا آگر دے اس دے ہوندا
 شاہ اپر پھر پھر خارجی پئے نیرے تیر چلاوندے
 ہونے اتنے زخم امام نوں جو گئے وچ نہ آوندے
 اتے اندر اک اک زخم دے سی سوسو زخم امام نوں
 رنگ و تالہو سرخ نے شاہ سندے بدن تمام نوں
 اک تیر یزیدی مار و اوچ تالو صاحب دین دے
 ڈگ حضرت گھوڑے اپروں جا اوپر پیاز مین دے
 مونڈ پرنے پیا امام جاسر سجدے وچ نوا کے
 اتے ڈگرے سار زمین تے کئی پاک شہادت پاکے

مولوی غلام رسول عالمپوری

(۱۸۹۲ء - ۱۸۹۹ء)

مولوی غلام رسول ضلع ہوشیار پور سے پندرہ عالم پور کوئٹہ وچ پیدا ہوئے۔ والد واناں مراد بخش سی۔ ایہہ گوجرات نال تعلق رکھدے سن۔ آپ نے مولوی محمد عثمان توں اردو فارسی تے عربی زبانان دا علم پڑھیاہ ولی جا کے حضرت خواجہ نظام الدین اولیاء دے گدی نشین دی شاگردی کیتی۔ کچھ چھپڑی مدرس تے امام مسجد دی رہے۔ سولہاں ستاراں سالان دی عمر وچ شاعری دے فن وچ خاصی مہارت حاصل کر لئی۔ ہائی سال دی عمر وچ ”داستان امیر حمزہ“ جہی وڈھی تے مقبول کتاب تیاں جلدان وچ لکھی۔ آپ دی مشہوری واسب توں وڈھا سبب آپ دی کتاب احسن القصص (قصہ یوسف زلیخا) اے۔ آپ دے کلام وچ کئی لفظ تے ترکیباں عربی تے فارسی زبانان دیاں ملدیاں نیں آپ نے قرآن پاک وچ بیان کیتے کئے اک قصے نوں کچھ ایس انداز نال نظم داروپ دتا اے کہ ایہہ قصہ اخلاق تے اسلام دی تبلیغ واک اتر بھریا ذریعہ بن گیا اے خیال ڈاری زبان تے فن تیاں عمالیاں توں آپ دی شاعری اک اچا مقام رکھدی اے۔

سر اپانگاری - (احسن القصص وچوں)

پہلی عمر کواری رعنا سر وچین دا پورا
جدوں نقابوں اکھیں کھولے تیر چھپن دو غمڑے
ساتی نین خماریاں والے بھر بھر دین پیالے
زلف آویزاں خال مقابل معنیاں مغز نکالے
لباں دونوں ترخون ڈوبایاں دونوں قاتل خونی
نازوراں دی گردن اُتے پیر دھرے لکھواری
نورنوں شکار ونداں بھیس لین ادھار سیارے
زہد لٹے تے صبر ٹاوے اُس وانا زہورا
بھواں کماناں چشم ووناوک آب نشہ وچ رمزے
ابرو جھکے کماناں گوشے تھوڑا فرق دچالے
زحل نتاچ تے اقلیدس نقطے بھیس خط ڈالے
سوراں وصف سنی تدہوسی چہریوں اوہ موزونی
تے سنب یلدا زینت کارن منگے زلف ادھاری
قوس قزح دو ابرو اگے کھانڈے بھول ہولارے

شمع زخوں پر وائیاں وانگوں جھڑ جھڑ پون اڈارو
 بیٹی بے لجنے آتش جلے نظر پر سٹر کے
 زلفاں ناگ سیاہاں ظالم ماندریاں کٹ کھاؤں
 منشاہ سو منتر پڑھ کے زلفاں نوں ہتھ پاوے
 وال پروتے موتیاں والے لٹکن مال کنارے
 مینڈھیاں ولال چھلاندریاں بھریاں بھرنہ پتہ دیراڈا
 واہ پیشانی خوش نورانی وسے ہسدی رسدی
 زخم کرشمیوں جیسے دل گھٹے اس دا کچھ نہ وارو
 چھٹی نظردی نوک جگر نوں دل دھڑکے دکھڑکے
 جنگاہیں میدان برہوں وسے کار کمنڈ لیاؤں
 اجے ڈرے مت انگلیاں نوں ظلم کرے کٹ کھاوے
 نال تو اضع رُخ وسے اگے جھکن ادب کر سارے
 لڈیاں جانڈیاں نازک ویلاں پیچ گھٹن ول کھاؤں
 نوربھنی وچ حسن ڈوبتے زیب محل وچ وسدی
 اوہ خوش رنگ رنگت وچ رنگی استھیں بہت اکاہاں
 جیں تک پہنچ سکے کر شوخی و صافاں دیاں واہاں !

چھٹی

سانوں رہی اڈیک توں نہ آیا اساں بہت مصیبتاں جھلیاں او
 آہیں درد بھریاں ساڈے کالجے تھیں تیرے مالوسے تے چڑھ چلیاں او
 بیوس ول درد آزاریاں وا آہیں جانڈیاں نہیں ہن ٹھلیاں او
 انتظار وسے دردیاں تیز نوکاں ساڈے نینانڈیاں دھیریاں سلیاں او
 اسیں وانگ پر دیاں دس اندر کھیرے دس تساں کوٹاں ملیاں او
 مڑ بوہڑ پر دیاں میریاں او تیرے باجھ نہ اساں تسلیاں او
 سکے خطاں دچھتھاں چاہڑوائیں ایہہ چنگیاں نہیں اوتیاں او
 تیرے خطاں نے جگر وچ خط پائے اکھیں میریاں درد تھرتھلیاں او

جے توں آؤناں نہیں سی دغے بازاکا ہنوں بھوٹھیاں چٹھیاں گھلیاں او
 ساڈے دل دیاں زاریاں مات پیاں چھپر چھپر بھٹھیاں پھیرا تھلیاں او
 اکھتیں دید و چھپنیاں جگ اُتے رہ سکدیاں نہیں اکھیاں او
 بھانویں کیتیاں تساں کوتیاں او اساں جاتیاں سبھ سولیاں او
 چاہاں میل مل جاہ دکھ جاہن میرے اجے زخم دیاں شورشاں اتیاں او
 ایہہ اکھیاں روندیاں دیدناں نوں ندیوں لہر دے خون اچھتیاں او

خواجہ غلام فرید مہٹن کوٹی (۱۸۲۵ء-۱۹۰۱ء)

آپ داپوران نام خواجہ غلام فرید تے مختص فرید سی۔ آپ دی پیدائش چاچڑاں شریف وچ مولانا خدابخش ہوران دے گھر ہوئی۔ آپ دا خاندانی سلسلہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہماں جا ملدا اے۔ آپ دی تعلیم تربیت وچ آپ دے وڈھے بھرا مولانا فخر الدین دا بڑا حصہ اے۔ جیہڑے آپ دے مرشد دی سن۔ آپ نے سولاناں درمیاں دی عمر وچ سارے ظاہری تے باطنی علم مکمل کر لئے۔ اپنے بھرا تے مرشد نال آپ دی عقیدت تے محبت دا اظہار آپ دے کلام وچ تھاں تھاں نظر آؤندا اے۔ آپ بوہت ساریاں زبانوں دے ماہر سن تے ہر پھر دے لوک آپ دی علمی ادبی تے مذہبی اچھائی تے ولایت دے دلوں قائل سن۔ نواب بہاولپور دی آپ دے مریدیاں وچ شامل سی۔ آپ داناں پنجابی شاعری دے ایسے شاعراں وچ شامل اے۔ آپ تے کافی "دی صنف نوں بڑا کھلار عطا کیتا۔ آپ دیاں کافیاں جتھے حقیقی عشق دی بھوت بجانڈیاں نیں او جتھے عام حیاتی دے دکھاں دی دس وی پانڈیاں نیں۔ آپ نے روہی دے علاقے نوں جس بھر پور انداز نال اپنیاں کافیاں وچ پیش کیتا اے اوہرے پاروں روہی نوں ادب وچ اک بڑا اچا مقام مل گیا اے۔ خواجہ فرید نے تصوف دے حوالے نال اچی پڑھ دی شاعری کیتی اے۔ منظر نگاری آپ دے کلام دی اک وڈھی خوبی اے۔ انگریزاں دے خلاف آپ دے کلام وچ نفرت دے واضح اشارے ملدے نیں۔

کافی

کوی محرم راز نہ مل دا	کیا حال سناواں دل دا
سارا رنگ منور و شباہیم	مونہہ دھوڑ مٹی سر پائیم
ہتھوں اٹا عالم کھلدا	کوئی پچھن نہ دیہڑے آیم
لگی ہو ہو شہر خواری	آیا بھار بھہوں سر باری
نہ پائیم ڈس منزل دا	روندی عمہ گزاریم ساری
ترپا دے تے عم کھاوے	دل یار کیتے کرلاوے

دکھ پاوے سول نبھاوے
 کئی سہنس طبیب کماون
 مینڈے دل دا بھید نہ پاون
 بیٹوں ہوت نہ کھڑ موکلا یا
 سوہنے جان پہچان رلایا
 سن لیلے دھانہہ پکارے
 سوہنا یار توڑیں ہک وارے
 دل پریم نگر دوں تانگھے
 ایہہ طور تینڈے بے دل دا
 سے پڑیاں جھول بٹااون
 پوے فرق نہیں ہک تل دا
 چھڈ کلڑی کیچ سدھایا
 کوڑا عذر نبھایم گھل دا
 تینڈا مجنوں زار زار نے
 کھڑیں چا پردہ محل دا
 جتھاں پینڈے سخت اڑانگے

نہ راہ وسرید نہ لانگھے
 ہے پنڈھ بہوں مشکل دا

میاں محمد بخش (۱۸۳۰ء - ۱۹۰۷ء)

آپ دا پورا نام میاں محمد بخش تے متخلص "محمد" سی۔ والد داناں شمس الدین قادری سی تے اوہ حضرت پیر غازی قلندر عرف پیر مڑی والا دے گدی نشین سن۔ آپ کھڑی شریف چک ٹھاکرہ وچ پیدا ہوئے آپ دی تعلیم واسلسہ گھرتوں شروع ہو یا۔ آپ نے سوال شریف وچ دس والے حافظ محمد علی تے حافظ ناصر ہوراں توں علمی تے روحانی فیض حاصل کیا۔ آپ دے روحانی مرشد بادشاہ غازی قلندر پیر مڑی والا سن پر آپ نے سائیں غلام محمد ہوراں دے ہتھ تے بیعت کیتی۔ آپ دامیل جہول اچھے اچھے بزرگاں تے عالماں مال رسپا۔ شاعری واسطی آپ نوں بچپن توں سی کئی اہم کتاباں لکھیاں جنہاں وچ قصہ سخی خواص خاں۔ قصہ مرزا صاحبان۔ قصہ سوہنی مہینوال۔ قصہ شری فریاد وغیرہ تے کئی ہو ریکھتاں شامل نیں۔ پر جیہڑی کتاب سب توں بوہتی مشہور ہوئی اوہ "سیف الملوک" اے۔ دو جے سارے صوفی شاعراں داں گوں میاں صاحب نے دی مجاز دے حوالے نال حقیقی عشق واسطی بڑی مہارت تے کامیابی نال دتا اے۔ درد سوز، اثر تے روائی آپ دے کلام دیاں اہم خوبیاں متھیاں جاندیاں نیں۔ اک اچھے تے اعلیٰ مقصد لئی وڈھیاں وڈھیاں اوکڑاں توں نہ گھبران دا چٹا اچا سبق میاں صاحب دے ہاں ملدا لے اونا ہو رکھے دے ہاں نہیں ملدا۔

حمد

اول حمد شناء الہی جو مالک ہر بردوا	اس وانا نام چتارن والا ہر میدان نہ ہرودا
کام تمام میسر ہوندے نام اوہ اچت دھریاں	رحمیں سکے ساوے کروا قبروں ساٹے ہریاں
قدرت تھیں جس باغ بنائے جگ سنسار تھامی	رنگ برنگی بوٹے لائے کچھ خاصی کچھ عامی
اکناں دے پھل مٹھے کیتے پت انہاں دے کوڑے	اکناں دے پھل کاری آون نفع پھلاں دے تھوڑے
ایس عجائب باغ اندر آدم دار کھ لایا	معرفت واسیوہ دے کے واہ پھلدار بنایا
واہ واہ خالق سر جنہارا ملکاں جن انساناں	اربع عناصر تھیں جیسی کیا گونا گونا حیواناں

کُن اوبدی نوں کوئی نہ پتہ اقل بالغ واناں دَر جس دے سر سجدے سے لوج قلم آسماناں
 حکم اوبدے پن لکھ نہ ہدا، واہ قدرت وادالی جیا جون نگاہ اوبدی وچ، ہر پتر تہر ڈالی

آپ مکانوں خالی اُس تھیں کوئی مکان نہ خالی
 ہر ویلے ہر چیز محسوس رکھد انت سنبھالی

ہاشم شاہ (۱۷۵۲-۱۸۲۱ء)

ہاشم شاہ داپورا ماں سید محمد ہاشم شاہ سی۔ آپ دی پیدائش اک روایت مطابق مدینہ منورہ وچ ہوئی۔ کچھ لکھاریاں نے جگدیو کلاں تحصیل اجناس ضلع امرتسر نوں آپ دی جنم بھونیں لکھیا اے۔ آپ دے والد واماں حاجی محمد شریف سی اوہ اپنے ویلے دے مشہور طبیب تے پیر سن۔ ہاشم شاہ نے اپنے باپ توں دکھ میاں امیر اللہ ٹالوی کوں عربی فارسی دہل تے نجوم دے علم پڑھے۔ اپنے باپ وانگوں آپ وی اک مرشد تے طبیب دی حیثیت نال بڑے مشہور ہوئے۔ آپ بڑے اچھے صوفی شاعر تھے جازے نیں۔ مولابخش کشتہ مطابق آپ دی طبیعت وچ شوخی۔ شعراں وچ روانی سوز تے تڑپ۔ دس تے کوچ تے خیالاں وچ اداری ڈھیر سی۔ آپ نے اپنے ویلے دے ظالم حکمراناں دی نڈیا بڑے واضح الفاظ وچ کیتی آپ نے کافی تعداد وچ کتاباں لکھیاں پر آپ دی لکھی سی حرفی سستی پنوں تے دوہڑے بڑے مشہور ہوئے۔

سستی

دیکھ بے آب ہوون نگ موتی مانک لعل بخشاں
ہاشم اکھ تعریف حسن دی شمس مثال زرافشاں

سستی جنم لیا شب قدرے مثل ہلال درخشاں
عقل خیال قیافوں باہر نظر کرے دل نقشاں

لہراں زور کرن ہر طرفوں اک آوے اک جاوے
ہاشم چاہ کنعانی دیکھ صندوق چھپاوے

گھمن گھیر چو پیرویوں گھیرن ٹھاٹھاں لین کلاوے
صورت شیر صندوق جڑاؤ بجلی چمک ڈراوے

مثل انار ہوئے رخسارے پھیر پھری لب لالی
ہاشم اکھ تعریف بلوچاں آب حیات پیالی

سستی آواز سستی اٹھ بیٹھی مہرت سر پہ سنبھالی
بار سنگھار لگے من بھاوون خوب ہوئی خوشحالی

نازک پیرلوک سستی دے مہندی نال سنگارے
عاشق ویکھ ہے اک واری جوت نہاں پروارے
بالوریت تپے وچ تھل دے جسوں جو بھنن بھیاں
ہاشم ویکھ لقیں سستی دا پھیر نہاں دل ہارے

دیوڑھ

گردن مار جہانی غرضاں توجے ہیں در س پیاسا
طالب خاصا
سسر کھیڈ چاؤ دیوانے تے تھال عشق دا پاسا
دیکھ تماشا
لاؤ گمان نہ کرتوں مولوں جو نال بے غرضاں واسا
جان نہ ہاسا
دنیا وہیں ندی دا ہاشم اتے توہیں وچ پتاسا
پل بھل واسا

دوہڑے

دلبر یار نہ کر الغرضی اتہاں نال نمائیاں باراں
اک جہدے اک میں تدرہ جیہے کمی رل گئے خاک ہزاراں
کچرک کوک پہ پھیا کوکے اتے کچرک پون بھو ہاراں
ہاشم ہوش پکڑ نہیں بندے کوئی بنت بنت چیت بہاراں

چنڈا چمک دکھال نہ سانوں اتے نہ کرمان ودھیرا
تیس جیہے لکھ چڑھن اسمانوں پر سجناں باجھ اندھیرا
جس ڈھٹیاں دل روشن ہووے راوہ سن نہیں آج تیرا
ہاشم باجھ تساں دکھ پایا تھب آبل سا جن میرا

جانی جیون چارو دیہاڑے ایہہ سدا نہ رہن بہاریں
ایس چمن وچ پھر پھر گتیاں کوئی کوٹ بے انت شماریں
میں توں کون وچاڑے کس دے کس گنتی لاکھ ہزاریں
ہاشم خواب حیاقی بدلے توں قول قرار نہ ہاریں

مولوی لطف علی بہاولپوری (۱۸۷۹ء)

آپ داناں لطف علی سی۔ آپ ملتان نال تعلق رکھدے سن۔ پر آپ بوہتا بہاولپور وچ رہے۔ آپ نے علی حیدر ملتان توں فیض حاصل کیا۔ آپ نے پنجابی دے ملتان لہجے وچ خوبصورت شاعری کیتی اے۔ سیفل نامہ (سیف الملوک) آپ دی اہم پنجابی لکھت اے۔ مولوی لطف علی ہوویں مولوی عبدالحکیم بہاولپوری دے ہم عصر تے استاد بھائی دی سن۔ ایہناں دے استاد داناں نور محمد دسیا جاند اے۔ جیہڑا کہ ایہناں دیاں اپنیاں لکھتاں توں وی ثابت اے۔ ایہناں نے اپنے قصے وچ عربی تے فارسی دے لفظ ورتے نیں پر اناج کہ اوپرے نہیں جا پدے۔ میاں محمد بخش وانگر مولوی ہوراں قصے نوں بوہتا ملیر انہیں کیسا سگون تھوڑیاں لفظاں وچ بوہتی گل آکھن دی کامیاب کوشش کیتی اے۔ ایہناں دا ایہہ سیفل نامہ پنجابی ادب دے بھنڈار وچ اک اعلیٰ واہا اے۔ جیہڑا لوکاں دے دلاں دی دھڑکن بن کے زندہ جاوید رہوے گا۔

داستان در تعریف باغ شاہ اکرم پدہ ملکان

نور بر نورنگ ناز سیتی ڈکھیندے رونق ساری
 بھگس تور ہزاریدے وہ ہریک ٹٹور ہزاری
 نو سرتے نسریں کہلئے ریجان جبین پیلاری
 کیا کینار نور کھلی ریچین جبین پیلاری
 چنبہ کھول چمن وچہ پنچہ بخشے پاس بہاری
 وچ گلزار گلاب دکھائے ہر گل نے سرداری
 سوسن کرے بیان ہمیشہ شوتوں شکر گزاری
 داؤدی در ماندے دے دکھ دور کرے بیماری
 واہ گیسو واہ واہ کینہ واہ قدرت گلناری

خوش خنکار بہار کلی وہ گلشن دے گلکاری
 تھے سمن چمن تے نور پوتری برگ اناری
 بنیا کنیر کندے تے وہ قرنہ تے گلکاری
 چو گل چاند وچک دیوے وہ سون نسبت ستاری
 ہنس مکھی تے بھنس سوہن مکھ کھل خوب دوپہری
 عنبر مال دکھائے عنبر گھری سیتی ہوس شکاری
 نافرمان بے فرمان زماں وچ فرمانبرداری
 زگس نازوں مست کیتی وہ کھیوے نین خمار
 دیکھ راہیل بناؤ گوں سکھ لیندے سمن ہزاری

گل رعنا خوش روپ دکھلتے واہ لالہ خوشخواری
 خاصے روشن عباسی مے خوش نازک طرح نیازی
 گل پنچہ گھت بیچ پودے جیون پیچا بلعاری
 گلگل نال گلنارے بوڑے داری سرخ دھاری
 گوناگون گلیں وچ گلشن کیتی ساز کچھری
 رمل مرغ سرود کرن ہر تاس مریندا تاڑی
 میوہ دار درختیں پاتے کھے گوں گلواری
 سنبل کوں محبوب مثل سپر سہندے جعد سوہاری
 پوندا الٹ چین مے لے تے چھوڑ لٹاں لٹ دھاری
 تھیا مجنوں متوالا وہ گل موشیا مست سدھاری
 زنبق زعفر زرد ضمیراں زود کھلے یکساری
 سیاہ اہرتے ارق عودی زر کبوز نگاری
 بلبل بھی کر غلغل شوقوں گل گل توں جندواری
 خود خورشید پہرا اسجا پھرا گہن کناری
 لطف علی ہن آن پری کوں تھئے روشن گلزاری

پیر محمد

پیر محمد ہوری قوم و توں بھٹہ سن۔ آپ پٹنوناں والی ضلع گجرات دے رہن والے سن "چٹھیاں دی وار" آپ دی اہم لکھت اے۔ فنی پہلوؤں توں ایہدے وچ صنف "وار" دے سارے تقاضے اچی پدھرتے پورے کیئے گئے نیں۔ ایس وارنوں ۱۹۶۳ء توں ۱۹۹۰ء تک پنجاب دے ایس خطے دی باعتبار تاریخ اکھیا جاسکدا اے۔ زبان ٹھیٹھتے سمجھ وچ آون والی اے۔ بیان زور دار اے۔ منظر نگاری تے جذبات نگاری دی کمال دی اے۔ شاعر نے جیہڑی بحر و توں وچ لیا فدی لے اوہ "وار" دی مخصوص تے اہم بحر اے۔

جنگی میدان و نقشہ

(چٹھیاں دی وار)

تے توفاں ہو رجموریاں چا پائیاں ڈنڈاں
تے تبکاں و سن گولیاں جیوں ساون پھنڈاں
تے پیاطوفان اک موت واسے ہوئیاں رنڈاں
تے ہندو جرم نہ ساڑ دے چا پھوکن جھنڈاں
تے مسلم مویا نہ دبیئے تہ وچ گھنڈاں
پد مرن بہادر جنگ تھیں نہ پھیرن کنڈاں

تے جیوں پھرواواں جھکھڑوں تینوں تیر شکاون
تے چامل چایا گھوڑیاں اوہ گرد اٹھاون
تے بدل ہو یا دھوڑ دا چڑھ ہاٹھاں آون

تے درہیا مہینہ تد، رت واجیوں لگساون
تے تیغاں تیش مریندیاں وچ رتو نہساون
تے سازگاں ورنگ پرندیاں بھرچنچوں جاون
پرغازی مرن قبول بھی نہ پیر ہٹاون

سچل سرمست (۱۸۲۶-۱۸۳۶ء)

آپ داناں عبدالوہاب تے تخلص سچو، سچل یاں سچڑی منوسی۔ آپ ریاست خیرپور "سندھ" دے اک پنڈ "درازا" وچ جمے پلے۔ والد داناں صلاح الدین فاروقی سی۔ سچل سرمست و اجنم سال ۱۸۳۶ء تے مرن ورھا ۱۸۲۶ء سی۔ عتقان دے اک بزرگ محکم الدین سیلانی نال ملاقات تے ادبناں دی نظر پاروں بچپن وچ ای آپ دے باطن وچ اک وڈھی تبدیلی آگئی تے آپ نے اپنی باقی ساری حیاتی مجذوبی تے سرمستی وچ گزاری تے سرمست اکھوائے۔ آپ وحدت الوجود دے قائل سن۔ آپ نے پنجابی۔ سندھی۔ سرائیکی۔ عتقانی ریختہ تے فارسی وچ شاعری کیتی۔ آپ وارث شاہ تے بلیجے شاہ دے معاصرن بلیجے شاہ دیاں کافیاں توں متاثر ہو کے ایہناں سندھ وچ کافی دی صنف نوں رواج دتا۔ آپ دے پنجابی کلام وچ پنجاب دیاں عشقیہ داستاناں دے کردار علامتی روپ وچ ملدے نیں۔ کلام دارنگ صوفیانہ انداز والے۔ ہر سال رمضان دی چودھویں تاریخ نوں آپ داعرس منایا جاندا لے۔ آپ واک فارسی دیوان دی چھپیا ہویا لے۔ پورے سندھ تے پنجاب وچ آپ دے عقیدت مند موجود نیں۔ آپ دے کلام وچ فرنگی سامراج دے خلاف نفرت و اظہار لبھدا لے۔ آپ نوں شاعر ہفت زباناں دی اکھیا جاندا لے۔

کافی

آمیاں رانجھا سائیں ساڈے نیڑے
 کیتوئی بیراگن ساکوں آوس ویہڑھے
 شوق تساڈے سائیں شور مچایا سوز فراق وچ دن میں گنوا یا
 لوک سارے دا مہنا سرتے میں چایا
 آہا اداسی میڈا بیہڑا جانی روح تے رہ گیا نیڑا نشانی
 ایں گالھوں میں تاں پھراں وود یوانی

اساں دو مسافر تیدے شہرا یوسے نال تساڈے سوہنا عشق لیوسے
 دیکھ تساکوں دوڑا دکھڑا پا یوسے
 نال ہجر ونے میں دن رین گزارے میں نال کیتے تیں دندے و سارے
 طرف تساڈے میں تاں کانگ اوارے
 نال مجھیں دے توں تاں چھریگیوں جانی تیدے کارن میں تاں تقسیم مستانی
 ہو ہو لایوئی ساکوں پاؤ گمانی
 ہے تساڈا سائیں سچو و و نماٹا روز ازل کنوں تیدے دے ہے و کاٹا
 عشق نہ کھتییسی کڈاں یار پراناٹا

وارث شاہ (۱۷۲۳ء-۱۷۹۸ء)

وارث شاہ جنڈپارہ شیرخاں ضلع شیخوپورہ وچ پیدا ہوئے۔ رواجی تعلیم قصورتوں حاصل کیتی جیٹری شہرت آپ دی لکھی ہیر دی کتاب نوں ملی اوہ کسے ہور نوں نصیب نہیں ہوئی۔ وارث شاہ نے ہیر دی عشقیہ داستان نوں اپنے سچے تے نوکیلے انداز وچ لکھیا اے کہ اوہ اپنے ویلے دے پنجاب دی سیاسی معاشرتی تے سماجی تاریخ لکری اے۔ فنی تے لسانی سوانیاں نال وی وارث شاہ دی ہیر اک لافانی شاہکار اے۔ آپ نے حضرت باوا فرید نوں اپنا روحانی مرشد منیا تے اوہناں دے گدی نشین حضرت خواجہ دیوان محمد دے ہتھ تے بیعت کیتی۔ مغلاں دے زوال ویلے پنجاب نوں جس زوال تے افراتفری دامونہہ دیکھنا پیا اوہ دیاں بڑیاں واضح تے جائز جھلکیاں سانوں وارث دے کلام وچ ملدیاں نیں۔ وارث شاہ دی لکھی ہیر تمثیل نگاری دا بڑا اچا نمونہ اے۔ آپ عربی تے فارسی دے وی اچے عالم تے فاضل سن۔ پنجابی زبان وارث شاہ تے جتاوی مان کرے اوہ بھٹوڑا اے۔ وارث شاہ دی ہیر نوں اسیں اک لحاظ نال ”دیوان پنجاب“ اکھ سکے آں۔

مہم

چوڑی چوہکدی نال جوڑے پاندھی پیاں دودھ دیوچ مدھانیاں نی
 ہوئی صبح صادق جدوں آن روشن تلوں لالیاں آن چھلانیاں نی
 چندر بنسیاں دی شاہی ختم ہوئی سورج بنسی کر دے حکمرانیاں نی
 سیاہ فام مہاراجیاں ہندیاں تھیں لیا راج افغان درانیاں نی
 کاروبار دیوچ جہان ہویا چرخے ڈانہدیاں اٹھ سوانیاں نی
 اکناں اٹھ کے ریڑکا پادتا اک دھونڈیاں پھرن دودھانیاں نی
 اک اٹھ کے ہمیں تیار ہوئے اک دھونڈ دے پھرن پرائیاں نی
 لیاں کدھ ہرنالیاں لالیاں نے سیاں بھوئیں نوں جہاں نے لائیاں نی

پانی لائے نون کامیاں کھوہ جتے بیٹھے گاہری تے لین بھولاٹیاں نی
 وٹنوساز کے زاہداں پھر می تسبیح بازگاں مسجدیں کہیاں ملوانٹیاں نی
 ہوئے قافلے کوچ سمرائے وچوں کھڑکے ٹل پر بھات چلاٹیاں نی
 شروع حافظاں وور قرآن کیتا جنہاں منزلاں سست مکاٹیاں نی
 مسلک عشق دے ہوئے روان سالک جنہاں کرنیاں ہفت طیراٹیاں نی

حافظ برخوردار (رانجھا)

برخوردار ذات دے رانجھتے حافظ قرآن ہوں پاروں حافظ برخوردار رانجھا اکھواندے سن۔ ایہہ
تحت ہزارے دے رہن والے سن۔ سیالکوٹ توں علم دی تکمیل کیتی کچھ عرصہ ایہہ رسول مگر وچ رہے اوہناں نے
اسلامی فقہ دیاں بہت ساریاں کتاباں تحریر کیتیاں جیہڑیاں انواع حافظ (۱۹۶۲ء) دے ناں نال۔ انجے
قلمی صورت وچ ای ڈاکٹر احمد حسین قریشی قلعہ داری ہوراں دے کتب خانے وچ موجودیں۔ ایہناں وچوں رسالہ
بول نماز قریشی ہوراں ۱۹۷۴ء وچ تدوین دے بعد چھاپ دتا ہور کتاباں وچوں ستمس العلوم، بحر العلوم، فقہ اجمال،
مفتاح المصلیٰ نجات المسلمین، مشرف النکاح، تنبیہ المسدین، رسالہ نماز، نہر العلوم، سایہ اصلی، میزان شریعت
مفتاح الفقہ، مسئلہ بانگ نکاح۔ شرح خلاصہ کیدانی، مفتاح السعادت، سراج المعاملات وغیرہ ایہناں سستی پنوں
۱۹۷۶ء وچ لکھی ایہناں دی قبر چٹی شیخاں متصل سیالکوٹ وچ اے۔

بول نماز: پونیاں چار پایاں فرضاں دیاں

اول وقت پچھاننا، دو جاہ جسا پاک کرنا۔ تریجا کپڑا پاک رکھنا۔ چوتھا جاگا پاک کرنی۔ پنجواں
دھنی ماں گوڑیاں تاکر کجناں مرداں نوں اتے عورتاں غلامی نوں پیٹ پھٹ مرداں نالوں اتے ایلاں
عورتاں نوں سرتاں گتیاں تک ہتھاں پیراں نوں، گتیاں تے دینی باجھوں فرض لے۔ پھیواں،
موند قبیلے دل لیاؤنا۔ ستواں، نیت کرنی۔ اٹھواں، تکبیر اولیٰ آکھنی (ب) اوہ فرض جیہڑے وچ
نماز دے نہیں اوہ ست نہیں۔ اول قیام کرنا، دو جا قرأت پڑھنی، تریجا رکوع کرنا، چوتھا سجدہ کرنا،
پنجواں مقدمہ پچھلا کرنا، پھیواں ترتیب محکم رکھنی اندر ایہناں کماں دے جے اک اک داری آؤندے
ہین اندر ہر رکعت دے یا اک داری آؤندے ہین اندر ساری نماز دے، ستواں باہر آؤنا نمازی
وا اپنے کم نال۔

علی حیدر ملتانی (۱۶۹۰ء - ۱۷۶۵ء)

علی حیدر چوہترہ ضلع ملتان وچ پیدا ہوئے۔ آپ دے والد داناں شیخ محمد امین سی۔ آپ مغلاں دے آخری دور دے مشہور شاعر ہوئے نیں۔ آپ گیلانی سید سن تے خواجہ فخر الدین دہلوی دے مرید سن۔ علی حیدر ملتانی حضرت بٹے شاہ تے سید وارث شاہ دے ہم عصر سن۔ آپ دیاں لکھیاں "سی حرفیاں" بڑیاں مشہور ہوئیاں۔ کچھ لکھاریاں نے آپ دا پنڈ "قاضیاں" لکھیاں۔ جیہڑا چوہترہ دے لاگے دسیا جاندا اے۔ علی حیدر دے کلام وچ ساتوں اوہیے لپنے ویلے تے زمانے دیاں تمنیاں دا بھرواں احساس ملدا اے۔ سماج دی گل دے نال نال اوہناں اک صوفی شاعر ہوندا ہویاں۔ رب نال پیار وی گل نون وی کدھرے منوں نہیں دساریا۔ پنجاب نال تعلق رکھن والیاں عشقیہ داستان دے کرداراں دا ذکر اوہناں دے کلام وچ ملدا اے پر اوہناں ایہناں کرداراں نون اک علامت دے طور تے استعمال کر کے ربی پیار دا اچھ بھریا سبق وی دتا اے۔

سی حرفی

ب۔ بلن نہ لوکاں دیاں سکیاں نی کرماں نال بلیندیاں سنیاں نی
اکناں ستیاں شوہ منالیا ہک چڑھ سبھاں اُتے رتیاں نی
ہک سوہنیاں دے متھے بھاگ نہیں ہک کوہیاں کیسہ بھنیاں نی
علی حیدر اللہ دی ذات کولوں کل دیاں ای آساں پستیاں نی

ش۔ شوق جنہاں تن یار دا ای سوئی جان دے راہ حبیب دے نون
جنہاں وچ تاں درد نہ اک رتی کیہ جانن قدر طبیب دے نون
جنہاں عشق دی لذت نہ چکھی سوئی رووندے وقت نصیب دے نون
اوکھے میں جیہیاں کئی لکھ دے حیدر کون پچھدا نام غریب دے نون

۴۔ ہوش نہ چھڑی عشق تیرے اتے اس وچ بہت دگیریاں نی
 جنہاں عشق دی چوڑی رنگ لئی اوہناں چٹیاں چادران چیریاں نی
 بادشاہاں دے پتر کنگال کیتے جنہاں نکیاں چافقیہاں نی
 علی حیدراوے جتھے عشق ریہندا او تھے ریہندیاں نہیں امیریاں نی

۱۔ اٹھ سوانی تے گھت مدھانی ویڑا بچھلی رات دا ای
 اتوں ہوئی دھمی تے وہی نہ جھی رڑکناں بھی کسے گھات دا ای
 جٹ نہ ٹیٹے تے دودھ نہ وٹے ویلا وقت برات دا ای
 جوہی دودھ بھتیں وہی مکھن دے حیدر توں فرق نہ رب دی ذات دا ای

پہلی روٹی (خرد)

(۲۰) ایمان دیاں صفتاں

جے کو چھے صفتاں ایمان دیاں کتیاں ہین؛ توں آکھ جی! ست، امنٹ، باللہ، منیا میں خدا تعالیٰ نوں و مکیکتہ اتے منے میں سبھے فرشتے خدا تعالیٰ وے کتبہ اتے منیا میں سبھ کتاباں اوس دیاں و رسالہ اتے منیا میں سبھ رسولاں اوس دیاں نوں۔
 و الیوم الآخر اتے منیا میں دیہاڑا قیامت و القدر خیرہ و شرہ من اللہ تعالیٰ اتے منیا میں اندازہ نیکیاں اتے بدیاں و اطرفوں خدا تعالیٰ دیوں نیکیاں وچ خدا تعالیٰ راضی ہے۔ اتے بدیاں وچ نہیں راضی و لبعث بعد الموت جیو اسی پچھے مرن وے۔

(۲۱) ایمان مجمل

جے کو چھے ایمان مجمل کیہڑا ہے؛ توں آکھ جی! ایہہ امنٹ، باللہ، مکاھو، با سماہ، منیا میں خدا تعالیٰ نوں جیویں کرہے اوہ نال ناواں اپیاں وے و صفاتہ اتے نال صفتاں اپیاں وے و قبلت جمیع احکامہ اتے قبول کیتے میں سبھے حکم خدا تعالیٰ وے۔

حضرت بلہے شاہ (۱۶۹۲-۱۷۵۸ء)

اصل نام عبداللہ سی پر چیہڑا ناں بوہتا مشہور ہوا اوہ بلہے شاہ اے۔ سید خاندان وچوں سن۔ سخی محمد درویش آپ دے والد واناں سی۔ آپ اچ گیلانیاں "بہاولپور" وچ پیدا ہوئے۔ قصورتوں تعلیم حاصل کیتی تے لاہور آکے شاہ عنایت دے مرید ہو گئے۔ آپ شاہ حسین وانگوں ظاہر نوں سچدے کے باطن دی صفائی تے زور دین والے صوفیاں وچوں سن۔ آپ وحدت الوجود دے نظریے دے منن والے سن۔ بلہے شاہ پہلے پنجابی شاعر نہیں جنہاں ظاہر پرستاں تے ظاہر داراں دی ریاضی عبادت دے خلاف دھڑلے نال آواز اٹھائی۔ سارے دلاں ونگاں توں اچیاں ہو کے بندے دی رب نال محبت دے رشتے دا ڈھنڈورا پٹیا۔ منغل حکومت دے زوال ویلے پنجاب چیہڑے سیاسی معاشی تے معاشرتی بحران وچوں گزر رہی سی بلہے شاہ نے اونہوں اپنیاں اکھیاں نال ڈٹھا۔ تے جو کجھ اوس ویلے ہو رہی سی اوہ دے دل واضح اشارے سانوں بلہے شاہ دے کلام وچ ملدے نیں۔ آپ دے منن والیاں تے آپ نال عقیدت رکھن والیاں وچ مسلماناں توں وکھ دوجے مذہباں تے عقیدیاں دے لوک وی شامل سن۔ آپ دے کلام وچ معاشرتی ناہواریاں تے سماجی نفرتاں دے خلاف اک بے جاوت دا واضح احساس ملدا اے۔ آپ دے مزار قصور وچ اے۔ جتھے ہر سال عرس منایا جاوے اے تے آپ نال عقیدت رکھن والے ہزاراں لوک آپ دے مزار تے حاضر ہو کے عقیدت دا نذرانہ پیش کر دے نیں۔

کافی

رانجھا رانجھا کر دی ہن میں آپے رانجھا ہوئی
 رانجھا میں وچ میں رانجھے وچ، غیر خیاں نہ کوئی
 جو کجھ ساڈے اندر ویسے ذات اساڈی سوئی
 چٹی چادر لاه سٹ کڑیے پہن فقیراں لونی
 تحت ہزارے لے چل بٹہیا، سیالیں ملے نہ ڈھوئی
 سدو مینوں دھیدو رانجھا "بہیر" نہ آکھو کوئی
 میں نہیں اوہ آپ ہے، اپنی آپ کرے دلجوئی
 جس دے نال میں نیو تہہ لگایا اوہو جیسی ہوئی
 چٹی چادر داغ لگیسی، لونی داغ نہ کوئی
 رانجھا رانجھا کر دی ہن میں آپے رانجھا ہوئی

حضرت سلطان باہو (۱۶۲۹ء-۱۶۹۱ء)

حضرت سلطان باہو ضلع بھنگ دے پنڈ اعلان شور کوٹ وچ بازید محمد پوراں دے گھر پیدا ہوئے۔ آپ نے تعلیم حاصل کرن لئی دور دراز دے پنڈے کیتے تے باطنی روشنی لئی شاہ عبدالرحمن دے مرید ہوئے۔ مزاج مشروع توں درویشی والا سی۔ آپ عربی تے فارسی دے بڑے اچھے عالم سن۔ فارسی وچ آپ نے ڈھیر ساریاں کتاباں لکھیاں پر آپ واجیہڑا کلام بوہتا مشہور ہو یا اوہ پنجابی وچ سی۔ آپ نے سی حرفی دی شکل وچ پنجابی کلام لکھیا تیہڑا اک سچی آواز ہون پاروں لوکاں دے دلاں وچ آر گیا۔ آپ حضرت باوا فرید وانگلوں شریعت دی پابندی کرن والے صوفی سن۔ آپ نے مجاز دے پرویاں توں بغیر حقیقی عشق دی گل بڑے اثر بھرے انداز وچ کیتی اے۔ دنیا دیاں برائیاں توں دور رہ کے اپنے سچے محبوب یعنی ندادی جت رارس آپ دیاں سی حرفیاں واسطے موضوع اے حضرت سلطان باہو علم ناوں بوہتا عشق تے جت دل پریر دے نیں سیوں جے ایہ بندہ بوہتا پاکیزہ تے لافانی اے۔

ابیات

ج۔ چڑھ چناں تے کر شنائی ذکر کریندے تارے ہو گلیاں دے وچ پھرن نمائے علاندے ونگارے ہو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے لکھ جنہاں توں بھارے ہو تاڑی مارا ڈانہ باہو اسال آپے اڈن تارے ہو

ک۔ کوک دلا متاں رب سنے درد منداں دیاں آہیں ہو سینہ میرا دروین بھریا اندر بھڑکن بھایں ہو
تیلان باجھ نہ بلن مثالاں درداں باجھ نہ آہیں ہو انٹش نال یرانہ لاکے باہو پھراوہ سٹرن کہناہیں ہو

م۔ میں کو بھی میرا دلبر سوہنا میں کیونکر اس توں بجانواں ہو دیہڑے ساڈے وڑوواناہیں پئی لکھ ویلے پاواں ہو
ناں میں سوہنی نال دولت پلے کیوں کر بار مناواں ہو ایہہ دکھ ہمیشہ رہی باہو روئڑی ہی مرجانواں ہو

پ۔ پڑھ پڑھ علم ملوک رجاؤں کیا ہو یا اس پڑھیاں ہو
 ہرگز بکھن مول نہ آوے پھٹے دودھ دے کر ٹھیاں ہو
 اکھ چنڈ وراہتھ کے آئیو اس انگوری چٹیاں ہو
 ہک دل خستہ رکھیں رضی باہو لہیں عبادت دھیاں ہو

ت۔ تسبیح پھیرتے دل نہیں پھیرا کی لیناں تسبیح پھیر کے ہو
 علم پڑھیا تے ادب نہ سکھیا کی لیناں علم نوں پڑھ کے ہو
 چلے کٹے تے کچھ نہ کھٹیا کی لیناں چلیاں وڑ کے ہو
 جاگ بنا دودھ حمدے نہ باہو بجانویں لال ہونوں کرٹھ کرٹھ کے ہو

حاجی محمد نوشہ گنج بخش (۶۱۵۵۲-۶۱۶۵۴)

حضرت نوشہ گنج بخش شیر شاہ سوری دے پتر اسلام شاہ دے ویلے ۹۵۹ھ مطابق ۱۵۵۲ء وچ گھوگانوالی تحصیل بھالیہ ضلع گجرات وچ جتھے جاگو تارڑاں دے ورس وچ حافظ بڈھاتے حافظ قائم دین ہوراں کولوں قرآن شریف تے علم دیاں کتاباں پڑھیاں پھیر فادری سلسلے دے اک بزرگ حضرت سلیمان نوری دے ہتھ تے بیعت کیتی تے تھوڑے عرصے دے بعد خلافت تے اجازت توں مشرف ہوئے تے گدی اُتے بیٹھے اوہ لوکاں تیکر رب تعالیٰ دی مددیت پڑاندے رہے، آپ ۱۰۶۴ھ مطابق ۱۶۵۴ء وچ رب نوں پیارے ہو گئے۔ اوہناں نے اسلام واسچا تے سچا پیغام عام منہم زبان جو عطاں دی شکل وچ دتا ایہہ وعظ اوہناں نے ۹۹۰ھ مطابق ۱۵۸۲ء وچ لکھے ایہہ پہلی داری سید شرافت نوشاہی ہوراں دے آدم نال ۱۲۸۸ھ (۱۹۱۸ء) وچ ۱۰ پھاپے چڑھے ایہہ چار وعظ سن ایہہ دے بعد دو ہور وعظاں دا واوہا ہویا۔ ایس ویلے اوہناں دے چھ وعظ چھپے ملدے نیں۔

مواعظِ نوشہ: تریچا وعظ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ط

بابا! جے توں واٹ سچی سدھی سوتی سوکھی سائیں والیاں دی ملیں، تاں کدی نہ تھڑیں تے کدی نہ تھڑیں، پہ ایہہ واٹ سائیں والیاں نال ملیاں، سچے ساتھ رلیاں سچیاں گلاں سنیاں سچیاں دے آکھے لگ ٹریاں چلیاں لبھدی ہے۔ ایویں سکھالی ناہیں لبھدی تے ایہہ جو لوک ہور بھلے بھرمی ہوئے اپنی کسبھی نال بھسکدے ڈولدے رولدے پھردے ہین، سے دسھوے لکھے نال گھتھے ہوئے ہین۔ تے گھنیاں بھکویاں دے مونھ آئے ہوئے ہین۔ ایہناں نوں کائی سار سدھ ناہیں ایہہ ایویں بھسکدے آئے تے بھسکدے جاوندے ہین۔ ایہناں کوئی سوکھی ناہیں لدھی۔ پر بھائی جاں جاں سچا سوہاں آگو ہوئے کے سچیاں نویں پتیاں نال واٹ نہ دکھاوے تاں تاں کوں سچھے ایہہ سچی گل اے۔ تے سچی ایہو گل اے۔ ہور کہانیاں بھلاناں تے پھلاناں بگنیاں ہین تاں تے بابا! سچا ہوئے۔ سچیاں نال مل، سچ من، سچ کہہ سچ نال جیولائے، سچ سن، سچ جان، سچ سنبھان تے کوڑ

دلوں مونھوں ہٹائے لے۔

کیہ لے سین سچیا کوڑھتوں
 کیہ لے سین سچیا کوڑھتوں
 بن سائیں ہور دھڑے نہیں
 کیہ لے سین سچیا کوڑھتوں

کیہ لے سین سچیا کوڑھتوں
 گھچانن ہورے نہ دھوڑھتوں
 جے دے سوٹھڑے نہیں
 ایٹھے رہنا کچھ چڑھے نہیں

شاہ حسین (۱۵۳۸ء-۱۵۹۹ء)

آپ داناں شاہ حسین سی۔ آپ لاہور وچ جتھے پلے آئے ایٹھے امی وفات پائی۔ آپ دے والد داناں شیخ عثمان سی۔ مدھلی تعلیم کسالی دروازے دی مسجد دے امام حافظ البکر توں حاصل کیتی تے پھیر چنیوٹ دے درویش بہلول دریائی دے مرید ہوئے۔ آپ دی شاعری کافیاں دی شکل وچ ملدی اے۔ ایہہ کافیاں باقاعدہ مہر سنگیت دے حوالے نال لکھیاں گئیاں نیں جتھوں ایہہ گل واضح ہندی اے کہ شاہ حسین ہویری رگ دیاں باریکیاں توں جنگی طرح واقف سن۔ دنیا دے دکھاں تے غماں توں تہ چھڈا کے رب نال پیار پان دا آہر آپ دی شاعری دا اصل مقصد اے۔ اک لحاظ نال آپ پنجابی شاعری وچ "کافی" دی صنف ن متعارف کراون والے پہلے شاعر نیں۔

کافیاں

مترن دی مجانی خاطر دل دا لوہو چھانی دا
 کدھ کلیجہ کیتم بیرے، سو بھی لائق ناہیں تیرے
 ہو توفیق نہیں کجھ میرے، پیو کٹورا پانی دا
 مترن لکھ کتابت بھیجی، لگا بان پھراں تر پھیندی
 تن وچ طاقت رہی نہ مولے، درو و حرف بچھانی دا
 تن من اپنا پر نہ سے کیتا، تینوں مہر نہ آئی میتا
 اسان نوں ہو رُذر نہ کانی، چارہ کیہا منانی دا
 کہے حسین فقیر نما نا، تیں باجھوں کوئی ہو ر نہ جاناں
 توں ہی دانا، توں ہی پینا، توں ہی تان نتانی دا

میں بھی جھوک رانجھن دی جانا نال میرے کوئی چلے!

پیراں پونڈی، منٹاں کر دی، جانا تاں پیا اکلے
 نیں بھی ڈونگھی، تکرہ پُرانا، شینہاں تاں پتن ملے
 جے کوئی خبر مٹر دی لیاوے، ہتھوے دیواں چھلے
 رامیں درد، دیہتاں درماندی، گھاؤ مٹراں وے اگلے
 رانجن پارطبیب ستیندا، یس تَن درد اولے
 کہے حسین فقیر نمانا، سائیں سینہڑے گھلے!

باوا فرید گنج شکر (۶۱۲۸۰-۶۴۱۸۸)

باوا فریدؒ ہوراں دا پورا ناں فرید الدین مسعود سی۔ گنج شکر آپ والقب سی۔ آپ دے والد واناں قاضی جمال الدین سی۔ آپ چادلی مشائخ (کھوتوال) ضلع ملتان وچ پیدا ہوئے تے آپ دی وفات پاکستان وچ ہوئی۔ ساری عمر دین دی تبلیغ دے کم وچ گزارا۔ ہزاراں دی تعداد وچ لوک آپ دی تبلیغ پاروں مسلمان ہوئے آج تیکر دی تحقیق مطابق آپ پنجابی دے پہلے شاعر متھے جانڈے نیں تے پنجابی دے پہلے صوفی شاعر ہون دا اعزاز وی آپ نوں حاصل اے۔ باوا فرید ہوراں دا دور بارہویں تے تیرھویں صدی عیسوی دا وچکارا زمانہ بن دا اے۔ آپ حضرت بختیار کاکی دے مرید سن۔ آپ دا شجرہ نسب حضرت عمر فاروقؓ نال جابدا اے۔ آپ شریعت دے پابند سن۔ آپ دا کلام اشوک دی شکل وچ گنتھ صاحب دے حوالے نال ساڈے تیکر اپڑیا اے۔ نیکی دی تبلیغ آپ دے کلام دی اصل روح اے۔ اپنے سمے دے لوکاں دیاں دکھاں بارے وی آپ دی شاعری کئی حوالیاں توں دس پاندی اے۔ باوا فرید نال عقیدت رکھن والیاں دی گنتی لکھاں تیکر اے آج وی لوک آپ دے مزار تے حاضری دے کے دل سکون حاصل کر دے نیں۔ آپ نے اپنے ویلے دی عام فہم زبان وچ شاعری کیتی۔ آپ دی شاعری اصل وچ اسلام دی تبلیغ دا اک ذریعہ سی۔ پاکستان وچ آپ دا عرس ہر سال محرم وچ بڑی عقیدت نال منایا جاندا اے۔

بول فریدی

فرید آجے توں عقل لطیف کالے لکھ نہ لیکھ
 فرید آجے لوٹن جگ موہیا سے لوٹن میں ڈٹھ
 فرید آخاک نہ نندیے، خاکو جیڈ نہ کوہ
 برہا برہا آکھیے، برہا توں سلطان
 آہنڑے گریوان میں سر نیواں کر کے ویکھ
 کجھل ریکھ نہ سہندیاں سے پنکھی سوئے بہٹھ
 جیوندیاں پیراں تلے، مویاں اُپر ہوو
 فرید آجے تن بہ ہوں نہ اُچھے سو تن جان مسان
 جے سو درھیاں جیونا، بھی تن ہو سی کھیہہ

جو سرسائیں نہ نویں، سو سر کپ اُتار
 اچھے چڑھ کے وکیلیا، تاں گھر گھرا یہاں گ
 چارے کندھاں ڈھونڈیاں، رہن کتھاؤں ناہیں
 جھوٹھی دنیا لگ نہ آپ و سجا سٹیے
 جاں سر آوی آپنے، تاں کو میت نہ پار

اٹھ فرید اوضو ساج، صبح نماز گزار
 فریدا میں جانیا رکھ مجھ کوں، دکھ سبھا یہ جگ
 فریدارت پھری، دن کنیا، پت جھڑیں جھڑیاں
 جے جانا مہر جاییے، گھم نہ آئیے
 فریدا ماٹھی سوہن انباریاں، پیچھے کٹک ہزار

سادیاں ہور کتاباں

○ چولواں پنجابی ادب ○ تنقیدی وچار ○ ادبی مہکاں
○ ادبی پھلواڑی ○ ادبی سوغات ○ ادبی گلڈستہ

- گویڑ ○ ستارے
○ جنگ نامہ قبل تے پنجابی مرثیہ ○ چونبھڑاں
○ ڈوبنگے دیہناں دا شاعر ○ پنجاب دے لوک گیت
○ پنجابی ادب دی مختصر تاریخ ○ جنگ نامہ پیر محمد کاسبی
○ ہیر وارث شاہ ○ سخن دا وارث
○ کافیاں شاہ حسین ○ پھل کلیاں
○ کچے کوٹے ○ کافیاں بلھے شاہ
○ پکی روٹی ○ ابیات سلطان باہو
○ مواعظ نوشہر پیر ○ سورۃ لعمان ہجرات الرحمن (نال پنجابی ترجمہ تے تشریح)

چھاپن والے

تاج بک ڈپو ○ اردو بازار ○ لاہور

فون: ۳۲۴۲۲۳

乙丁己辛癸乙 兔 卯	丙戌庚壬甲丙 虎 寅	乙丁己辛癸乙 牛 丑	甲丙戌庚壬甲 鼠 子

COPYRIGHT ©

甲 卯	癸 卯	壬 戌	辛 戌	庚 戌	己 戌	戊 戌	丁 戌	丙 戌	乙 戌	甲 戌

6

Sat.

星期六

5

Fri.

星期五

4

Thu.

星期四

3

Wed.

星期三

3 MONTHS RELEASE

癸乙丁己辛癸 猪 亥	壬甲丙戌 狗 戌
七六四廿十 二八六四二	二四廿世 一九七五
1 1 1 1 1 1 9 9 9 9 9 9 2 3 4 5 7 8 3 5 7 9 1 3	1 1 1 1 9 9 9 9 3 4 5 7 4 6 8 0

COPYRIGHT ©

甲丙戌庚壬甲 鼠 子	癸乙丁己辛癸 丑 丑

29

星期日

28

星期日

27

星期日

11

پنجاه دہائیوں کی ادبی کتابیات

- پندرہواں پنجابی ادب ○ تنقیدی و چار ○ ادبی مہکاں
○ ادبی پہلواری ○ ادبی سوغات ○ ادبی گلہ سہ

- سوار سے ○ چو پنجران ○ پنجاب و سہ لوگ گیت ○ جنگ نامہ پیر محمد کاسی ○ سخن دا وارث ○ پھل کلیاں ○ کافیاں بھیسہ شاہ ○ ابیات سلطان بابو ○ سورتان ہجرت الرحمن (نال پنجابی ترجمے تشریح)
- (۱) ○ (۲) ○ (۳) ○ (۴) ○ (۵) ○ (۶) ○ (۷) ○ (۸) ○ (۹) ○ (۱۰)

پنجاه دہائیوں کی ادبی کتابیات

پنجاه دہائیوں کی ادبی کتابیات
○ اردو بازار ○ لاہور
فون: ۳۲۴۲۲۳